

Sociologisk Forskning

Årgång 47 nr 1
2010

Redaktör & ansvarig utgivare

Redaktör: Hedvig Ekerwald
sociologiskforskning@soc.uu.se
Ansvarig utgivare: Patrik Aspers
patrik.aspers@sociology.su.se

Grafisk produktion: RPform, Köping

Omslag: Pierre Bonmarin

Tryck: PRIMATryck, Hallstahammar

ISSN 0038-0342

Redaktionen

Hedvig Ekerwald (red.)
Fereshteh Ahmadi
Åsa Eldén
Bo Lewin
Sverre Wide

Adress

Sociologisk forskning
c/o Sociologiska institutionen
Uppsala universitet, Box 624
751 26 Uppsala
Tel. 018-471 11 94
Fax. 018-471 11 70

Sociologisk Forskning publiceras med stöd från Vetenskapsrådet.
Anvisningar till författare finns på Sociologförbundets hemsida
www.sociologforbundet.se samt på omslagets tredje sida.
Artikelförfattarna ansvarar själva för innehållet i respektive artikel.

Utgivningsdatum 2010

nr 1: v 11 nr 2: v 23/24 nr 3: v 40 nr 4: v 50

Sveriges Sociologförbund

är en fackligt och politiskt obunden intresseorganisation för sociologer
med syfte att främja sociologins vetenskapliga utveckling och praktiska
tillämpning. Som medlem i Sociologförbundet får Du bland annat
förbundets egen tidskrift Sociologisk Forskning och den internationella
tidskriften Acta Sociologica, som utkommer fyra gånger per år.

Vill du bli medlem?

Se Sociologförbundets hemsida www.sociologforbundet.se för information.
Från hemsidan kan Du också beställa lösnummer av Sociologisk forskning.

Sociologförbundets styrelse

Mikael Carleheden, Örebro, ordförande
Patrik Aspers, Stockholm, vice ordförande
Veronica Burcar, Halmstad, sekreterare
Erik Wesser, Kalmar, kassör
Ordinarie ledamöter: Ildikò Azstalos Morell, Uppsala, Henrik Loodin, Lund,
Vessela Misheva, Uppsala, Mattias Strand, Umeå och Malin Wreder, Karlstad.
Suppleanter: Ulla Björnberg, Göteborg och Roine Johansson, Östersund.

Innehåll

Från redaktören	3
Den kroppsliga differentieringens praktik: Övervikt och nätdejting på intimitetens marknad	5
<i>Roland Paulsen</i>	
Från generell bild till individuellt ansikte: Att hantera oförståelse och stereotyp bemötande i fyra lågstatusyrken	29
<i>Marita Flisbäck</i>	
Konsten att välja rätt spårvagn: En studie av segregation, skolval och unga människors studieplaner	51
<i>Thomas Johansson och Nils Hammarén</i>	
Periphery and Metropole in the History of Sociology	72
<i>Raewyn Connell</i>	
Svart pedagogik inom högskolevärlden: Inducerad otillräcklighet bland lärarkåren ökar möjligen produktiviteten men hotar medborgarskapet	87
<i>Rolf Å. Gustafsson</i>	
Recensioner.	92
Sociologförbundet har ordet	103

**SOCIOLOGY ON THE MOVE
LA SOCIOLOGIE EN MOVEMENT
SOCIOLOGÍA EN MARCHA**

**XVII World Congress of Sociology
International Sociological Association**

11–17 July, 2010, Gothenburg, Sweden

Från redaktören

Internets revolutionerande betydelse för de sociala relationerna i samhället utforskas även i det här numret, denna gång på kontaktannonsernas moderna motsvarighet, nätdejtingens område. I *Den kroppsliga differentieringens praktik: Övervikt och nätdejting på intimitetens marknad* framkommer fantasiarbetets betydelse i kommunikationen i våra sociala media och de samhälleliga rangordningarnas inverkan i mötet mellan verkliga människor som tidigare kommunicerat enbart via dessa media.

En av samhället tillskriven låg status kan man bemöta på olika sätt. Serveringspersonal, renhållningsarbetare, lagerarbetare och livsmedelsarbetare intervjuas om hur de ser på sina arbeten i *Från generell bild till individuellt ansikte: Att hantera oförståelse och stereotyp bemötande i fyra lågstatusyrken* och författaren finner tre strategier hos de intervjuade.

Från klass rör vi oss i nästa artikel mot etnicitet, *Konsten att välja rätt spårsvagn: En studie av segregation, skolval och unga människors studieplaner*. Här jämförs storstadsungdomar från segregerade förorter som börjat på två gymnasieskolor, dels en med hög status och liten andel elever med utländsk bakgrund, dels en med lägre status och stor andel elever med utländsk bakgrund. Vad upplever eleverna som gjort dessa olika val och hur tänker de kring det?

Vår engelska artikel i detta nummer, *Periphery and Metropole in the History of Sociology* är skriven av en av världens främsta sociologer, professor Raewyn Connell vid Sydney University. Hon var huvudtalare på konferensen "Perspectives from the Periphery" för Internationella Sociologförbundets forskningskommitté om sociologins historia. Den anordnades av Per Wisselgren, Björn Wittrock och mig i Umeå 2008 och jag är glad för att Raewyn Connell nu väljer att publicera sitt spännande, till artikel redigerade, tal i vår tidskrift!

I *Svart pedagogik inom högskolevärlden: Inducerad otillräcklighet bland lärarkåren ökar möjligen produktiviteten men hotar medborgarskapet* sägs att "endast några få procent kan per definition bli 'ledande i den internationella konkurrensen'" och författaren frågar sig vilken yrkesidentitet som är rimlig för majoriteten av universitetslärarna. Publiceringen är ett avsteg från den redaktionella principen att inte publicera debattartiklar och är föranledd av att den välargumenterat torde uttrycka en känsla som många av oss sociologer inom akademien har.

Hedvig Ekerwald
Redaktör

Welcome to XVII World Congress of Sociology 11– 17 Juli, 2010, Göteborg, Sweden

Sociology on the move

Determinism is dead in the social sciences. Despite a strong interest in social structures, social mechanisms, forms of reproduction, we are all aware that human beings are not completely dominated by them. The world changes, and this change to a large extent depends on human action and imagination.

If sociology is to be useful, it has to contribute to an understanding of change – and it has to change itself. It is on the move and has to be on the move because the world, the societies, collective and individual actors are on the move.

“Sociology on the move” means that our discipline contributes to an understanding of our world by defining new objects of research, devising new approaches and reevaluating its rich heritage. It implies a new openness with regard to other disciplines and to normative questions. The International Sociological Association offers an enormous variety of perspectives – in terms of cultures, gender and generation. They all contribute to the vitality of our discipline.

Michel Wieviorka, ISA President

Hans Joas, ISA Vice-President, Programme

Ulla Björnberg, Chair, Local Organizing Committee

Submit Abstract!

See <http://www.isa-sociology.org/congress2010/>
for deadlines and full programme.

Den kroppsliga differentieringens praktik

Övervikt och nätdejting på intimitetens marknad

Roland Paulsen

Sociologiska institutionen, Uppsala universitet

The practice of bodily differentiation: Overweight and internet dating on the market of intimacy

With the emergence of Internet dating, the procedure for choosing a partner has been radically changed. Given the initial invisibility of the body when Internet dating, one might presume that looks become less important when searching for partners online. Unfortunately, this is far from the truth. Based on twelve interviews with Internet daters of which six define themselves as overweight, the reproduction of bodily distinction in both mediated and direct communication is here being studied. A recurrent theme among the interviewees is the disappointment of the first date face to face. Ironically the importance of looks (or bodily capital) appears to be even more vital when dating on Internet than when building relationships "in real life". Besides the disappointment of the first date in real life, the obese women in this study could also gather information of their value on the market of intimacy through being met by serious harassments and in exclusively being treated as sexual objects. Despite its strong association with the physical body, bodily capital can sometimes be difficult to distinguish from other forms of capital. From this point of view, the possibility of less repressive forms of intimacy is discussed.

Keywords: bodily capital, Internet dating, intimacy, choice of partner

Everywhere bourgeois society insists on the exertion of will; only love is supposed to be involuntary, pure immediacy of feeling. In its longing for this, which means a dispensation from work, the bourgeois idea of love transcends bourgeois society. But in erecting truth directly amid the general untruth, it perverts the former into the latter.

Theodor Adorno [1951] (2005:172)

Nätdejtingsajterna utgör i dag en blomstrande industri och expanderar särskilt starkt i Sverige där mer än en miljon invånare uppskattas ta del av verksamheten (Carpman, 2007). Det har hävdats att internetdejting passar den nordiska inbundenheten särskilt väl (Hökerberg, 2008; Törnqvist, 2006); i stället för att vara utlämnad med kropp och ord i den fysiska interaktionens sammelsurium tillåts nätdejtaren kontempera över sina formuleringar i detalj innan de klickas i väg till den presumtiva partnern. Ens "verkliga jag" (d.v.s. sådana vi föredrar att se oss själva) kommer mer till rättvisa när sådan kontroll finns. Det finns inget avslöjande kroppsspråk i den virtuella kommunikationen. Faktum är att kroppen inte alls behöver synas. Vilken betydelse detta får för interaktion och partnerval är omdiskuterat. Är den kroppsliga barriär som länge hindrat tvillingsjälur från förening nu äntligen på väg att överbryggas? Eller innebär kroppens initiala osynlighet tvärtom att dess betydelse framhävs? Som vi ska se tyder det mesta på att det senare alternativet stämmer bäst överens med verkligheten. Ämnet för denna studie är hur den kroppsliga differentieringen reproduceras i internetdejtingens värld.

Innan vi fördjupar oss i de kroppsrelaterade frågorna ska vi här anknyta till en bredare diskussion som under senare decennier engagerat många sociologer. Om det intimas sfär tidigare ansetts vara frikopplad från det omgivande samhället kan få idag ifrågasätta dess gradvisa integrering. Marcuse fångade tidigt denna integreringsprocess i begreppet *repressiv desublimering*. Enligt Marcuse var det traditionella samhällets puritanska inställning till sexualiteten ett utslag av den diskursiva autonomi som sexualiteten fortfarande erhöi i gränslandet till det kollektivt förträngda. Just därför att den spontana intimiteten ej var reglerad framstod den som ett hot mot den allmänna ordningen. Med modernitetens intåg och 1960-talets sexuella revolution övervinns vissa tabun och regleringar, men enligt Marcuse sker detta till priset av att sexualitetens systemnegerande kraft mattas av för att i stället anta en stabiliserande funktion inom såväl produktion som konsumtion (Marcuse, [1964] 1991:72ff). Intimiteten rationaliseras nu ännu ett steg från romantisk personcentrering och tillgivenhet till vad Giddens beskrivit som en betoning av *sammanflödande kärlek*, d.v.s. fokus på relationen *per se* som oberoende av "partner" kan utvecklas medelst "fri och öppen kommunikation" samt övningar i *ars erotica* (Giddens, 1995:167). Vi kan se att Giddens beskriver ett samhälle långt från de traditionella samhällena med föräldrastyrda äktenskap. Som Fromm [1956] (1988) redan på 1950-talet anförde, har den civiliserade delen av världen lyckats utveckla en *intimitetens marknad* med alldeles egna kapital som vägs och jämförs mot varandra för att "parterna" ska få ut så mycket som möjligt av det egna "humankapitalet". Liksom alla andra marknader i dag ser intimitetens marknad hur informationsteknologin tillhandahåller nya möjligheter till effektivisering av kapitalhanteringen. Det är denna deprimerande rationaliseringsprocess som står i centrum för denna studie.

Det vi här ska intressera oss för är internetdejtingens kapitalmatchningsverksamhet med särskilt fokus på det jag kallar *kroppsligt kapital*. I de pilotintervjuer som den här studien föregicks av framkom det hur en av de största farhågorna utgjordes av risken för att det bakom den virtuella kontakten skulle finnas en person vars fysiska attrak-

tion ej levde upp till de egna kraven. Detta tema var så påtagligt att jag bestämde mig för att låta det utgöra stommen för resten av intervjuarbetet. Det fyndet ligger också bakom valet av min marknadsekonomiska ansats med begrepp som investering, avkastning mm. I en tid när den ekonomiska sfärens marknader fortsätter att ge vika för oligopolutveckling finner vi ironiskt nog hur marknadslika mönster av konkurrens och reifikation vinner mark inom det intimas sfär. Den teoretiska ramen synliggör många mekanismer inom dagens internetdejting och kommer därför att beskrivas ingående.

Sedan intervjumaterialet samlades in under 2007 har internetdejtingens kroppsliga differentiering kommit till flera drastiska uttryck som ibland väckt allmän debatt. Inte minst gäller detta introduktionen av nätdejtingsajter där själva medlemskapet är avhängigt ett visst kroppsligt kapital. Nyligen utestängde exempelvis dejtingsajten beautifulpeople.com 1,8 miljoner medlemmar baserat på en intern omröstning där medlemmarnas utseende betygsattes (TT-Ritzau, 2009). I Sverige har även dejting-sajten klubbh.se lyckats väcka kritik genom att exklusivt vända sig till personer med funktionshinder (Algrim Klingspor, 2007), och ännu mer kroppsspecifikt blir det på sajten mulligt.se vars målgrupp består av just mulliga personer.

Jag kommer i det närmaste att introducera läsaren för ny partnervälsforskning som uppmärksammar den kroppsliga hierarkin. Syftet är att undersöka hur den kroppsliga differentieringen reproduceras och utmanas bland internetdejtare. Själva den symboliska reproduktionen av kroppsliga hierarkier som via populärkultur och massmedia rotar sig i medvetandet är dock undantagen analysen. Det är i stället den praxisbetingade reproduktionen som här kommer att diskuteras. För att renodla temat har jag valt att utgå från dejtingvillkoren för en grupp vars kroppsliga kapital är litet – i den här studien står därför överviktiga internetdejtare i fokus.¹

Jag har för den här studien intervjuat tolv heterosexuella nätdejtare varav sex definierar sig själva som överviktiga och de övriga sex på ett eller annat sätt kommit i kontakt med överviktiga personer i internetdejtingsammanhang. Som redan nämnts växte fokus på dejtingvillkoren för överviktiga fram successivt i intervjuarbetet, varför några av de tidiga intervjuerna där frågan ej dykt upp har undantagits analysarbetet. Dessa intervjuer har ändå bidragit till analysens utveckling. I denna process utarbete-

1 Överviktiga personer är i sammanhanget särskilt intressanta eftersom de enbart utifrån ett kroppsligt attribut sakta håller på att växa fram som en självdefinierad grupp i samhället. Trots att deras sak står långt ner på den identitetspolitiska agendan är förtrycket av dem väldokumenterat. I Puhls och Brownells (2003) utomordentliga sammanställning av forskning om övervikt framgår det hur överviktiga förtrycks i olika sammanhang. Överviktiga får bl.a. sämre betyg p.g.a. sin vikt, de har svårare att få jobb, de tillåts mer sällan adoptera barn, de blir sämre behandlade som hyresgäster och de diskrimineras t.o.m. av sina föräldrar. I en numera klassisk studie tilläts barn rangordna sex olika teckningar på överviktiga barn, barn med funktionshinder eller "normala" barn, utefter vem de helst skulle vilja vara vän med. Överviktiga hamnade längst ner på skalan (Richardson et al., 1961). En replikering av studien 2003 visade, trots att övervikt bland barn blivit mer än dubbelt så vanligt sedan 1961 i USA, att ogillandet av överviktiga barn ökat med 40 procent (Latner & Stunkard, 2003). Ett par nya kvantitativa studier, som jag snart kommer att återvända till, visar vidare på ett tydligt undertryckande av överviktiga på vuxenlivets partnervälsfält (Cawley et al., 2006; Halpern et al., 2005).

des allt eftersom ett mer strukturerat intervjuförfarande där de inledande intervjuernas explorativa ansats så småningom kunde överges.

I presentationen av materialet gäller att intervjupersonen (som givetvis tilldelats ett fingerat namn) definierar sig som normalviktig om inget annat anges. Då allsköns märkliga beteenden på det intimas område (som mobbning och utseendefixering) ofta tillskrivs ungdomen har jag valt att intervju dem som kan sägas tillhöra ”medelåldern” – här mellan 29 och 53 år. Intervjupersonerna har hämtats dels från ett öppet forum för internetdejtare på Spray Date, dels från ett slutet forum för överviktiga internetdejtare på samma sajt som jag efter förfrågan fick tillgång till. I detta forum fick jag även möjlighet att ta del av ca tvåtusen inlägg där överviktiga personer diskuterar hur de upplever nätdejtingverksamheten. Enbart intervjumaterialet har emellertid underkastats en tematisk analys.

Här nedan kommer jag först att diskutera begreppet ”kroppsligt kapital” sådant Bourdieu definierar det. Sedermera följer en diskussion om hur dejtingsajterna rationaliserat en på partnervalsfältet utbredd strävan efter att få så hög avkastning som möjligt på det egna kapitalet. Därefter kommer jag utifrån intervjumaterialet att redogöra för hur den kroppsliga distinktionen utvecklar sig från de initiala kontakterna över Internet till den första träffen *in real life* (eller ”IRL” som det heter i nätdejtingsammanhang). Könsspecifika former av kroppslig differentiering tas sedan upp separat innan några exempel ges på hur det kroppsliga kapitalet ibland kan sättas inom parentes vid partnerval.

Kroppsligt kapital

Begreppet ”kroppsligt kapital” används vid ett par tillfällen av Bourdieu i *La Distinction* utan att närmare definieras. Det kroppsliga kapitalet är, enligt Bourdieu, främst kulturellt bestämt – dels avgörs kapitalet av det rådande kroppsidealet i en viss kultur, dels ristats kulturellt betingad praxis som matvanor och motionsvanor in i kroppen.² I kroppen ”blir kultur till natur” som Bourdieu (1979:210) uttrycker det. Bourdieu ser en skillnad mellan olika socialgruppers kroppsideal som främst kommer till uttryck i att de lägre klasserna intar en mer instrumentell syn på kroppen och betonar dess styrka (ibid:234), medan bourgeoisie idealiserar den smala kroppformen som ett tecken på kultivering och ett avskiljande från en förslappad natur (ibid:214), eller som en indikation på individens ”foglighet” som Foucault (1977) beskrivit det. Johannisson betonar i sin historiska analys av den kvinnliga kroppsmedvetenheten hur särskilt medelklassen inför industrialiseringens produktionsöverflöd kom att se smalheten som ett

2 Trots att det tycks råda stor intersubjektivitet inom en viss kultur vid värdering av det kroppsliga kapitalet (Holter, 1981:147) är det välkänt att vilken kroppstyp som premieras varierar friskt i olika tider och mellan olika kulturer och vi kan därför sluta oss till att även det kroppsliga kapitalet är avhängigt den symboliska makten i samhället. Exempel på hur kroppsidealen kan variera ges i en relativt ny Harvardstudie som helt är ägnad kulturella variationer i mäns smak för olika stjärtstorlekar (Marlowe et al., 2005).

sätt ”att hävda sig både mot överklassens slappa dekadens och underklassens råa grovhet” (Johannisson, 1994:49).

Den smala kroppen kan således beskrivas som ett i grunden borgerligt kroppsideal som numera upprätthålls av västerlandets symboliska makt i form av massmedier och en växande skönhetsindustri (Bourdieu, 1979:171). Ju längre ner i de sociala klasserna vi går desto större diskrepans från det smala idealet kan man observera – något som bl.a. märks i att midjemåtten ökar i takt med att den socioekonomiska statusen minskar (ibid:228, Goodman, 1993). Smalhetsidealet i dagens samhälle så som det tolkas verkar alltså sammanhånga med de privilegierade klassernas uråldriga förakt för *akrasia*, d.v.s. viljesvaghet; att göra A (föräta sig) trots att man vet att B (äta lagom) är det rätta. Detta kompliceras dock av att dagens smalhetsideal inte enbart tycks vila på en epikureisk återhållsamhetsfilosofi utan även vittnar om en asketisk kult av det anorektiska som fortgår trots dess destruktiva konsekvenser för kvinnor i synnerhet (jfr Lindblad, 2006).

Sedan Bourdieu författade sitt magnum opus tyder mycket på att de borgerliga skönhetsidealen spridit sig såväl globalt (Assayag, 1996; Parameswaran, 2004) som till de lägre klasserna (Featherstone, 1994:127) – detta trots att den sociala snedfördelningen av det kroppsliga kapitalet kvarstår. Det narcissistiska intresset för kroppens form tycks även sysselsätta män i allt högre grad (ibid:115). Kanske har detta att göra med tjänstesektorns, och framför allt med vad Bourdieu kallar för de ”kvinnligen yrkenas” utbredning som ger individer med stort kroppsligt kapital och rätt kosmetika möjlighet till att transformera det kroppsliga kapitalet till ekonomiskt kapital (Bourdieu, 1979:169); kanske har det helt enkelt att göra med en intensifiering av vad Lasch (1979) beskriver som den narcissistiska kulturen. Trots att identitetskonsumtionen drivit fram en kirurgi som gör kroppen alltmer modifierbar, skiljer sig i vilket fall det kroppsliga kapitalet till viss del från det kulturella kapitalet då den biologiska autonomin avlämnar en ojämn fördelning av kroppsligt ”startkapital”. Denna oregelbundenhet utgör ett återkommande tema inom skönlitteraturen; inte minst vad det gäller de speciella livsöden som uppstår då någon från de lägre klasserna ärver en kroppskonstitution med liten diskrepans från skönhetsidealen – dessa fall kallas i det franska språket för ”fatal skönhet” (*beauté fatale*), en skönhet som är fatal just för att den hotar de sociala hierarkierna (Bourdieu, 1979:215).

I Bourdieus kroppssociologiska modell inverkar den kombination av natur och kultur som det kroppsliga kapitalet utgör även på vad Bourdieu kallar för *kroppslig hexis* – ungefär den kroppsliga dimensionen av habitusbegreppet – som bl.a. kommer till uttryck i hur väl man trivs i sin kropp. Kroppslig *hexis* märks bl.a. i individens kroppshållning, röstläge och finmotorik. Med ett större kroppsligt kapital kan kroppen glömmas bort. *Le chef charismatique*, ett begrepp som Bourdieu använder för att betona det hierarkiska elementet i interaktionen, är ”för gruppen vad han är för sig själv i stället för att vara för sig själv vad han är för gruppen, så som de underordnade i den symboliska kampen” (ibid:230). Kampen om att inta subjektposition, ett kärt tema inom den existentialistiska fenomenologin som Bourdieu utvecklar, är ytterst relevant i dejtingsammanhang. Bourdieus modell förklarar hur det rent kroppsliga kan

få beteenderelaterade konsekvenser som förstärker över- och underordningen på intimitetens marknad. Något förenklat säger teorin att kroppslig bekvämlighet skänker större karisma vilket ytterligare förhöjer vad Bourdieu kallar för individens *pouvoir de séduction* (förförelsemakt) (ibid:229). Detta torde inte minst gälla inom det fält som jag här intresserar mig för nämligen partnervälfältet.

Med Goffmans ord finns det för varje liten avvikelse i utseendet "alltid någon social situation när den får fundamental betydelse och ger upphov till en skamlig diskrepans mellan den virtuella och verkliga sociala identiteten" (1972:132). Även om diskriminering av överviktiga inom exempelvis arbetslivet kan konstateras statistiskt, får stigmat betydligt brutalare konsekvenser på intimitetens marknad än någon annanstans. Flera kvantitativa undersökningar har visat hur såväl kvinnors som mäns romantiska och sexuella aktiviteter avtar med stigande värden av Body Mass Index (se Cawley et al. 2006 eller Halpern et al. 2005). Den fysiska attraktionen (som förvisso avgörs av mer än kroppsstorlek) är enligt vissa studier t.o.m. den viktigaste variabeln vid val av partner – speciellt för män (se Townsend et al. 1998) vilket tycks stödja tesen om att en manlig överordning präglar sexualitetens sfär (jfr Irigaray, 1985).

Utifrån Bourdieu kan man tänka sig att detta inte behöver stå i motsättning till den betoning av de klassiska variablerna (klass, etnicitet, utbildning) som tidigare partnervälforsknin g ett uttryck för; kroppsligt kapital indikerar socialgrupps tillhörighet och inkluderar alltså det sociala. Det får därför inte tolkas som ren biologi i evolutionistisk anda. Det kroppsliga kapitalet värderas utifrån kulturella karaktärsföreställningar vars ideologiska grund ej bör underskattas: "utseendet är det viktigaste och personer som har utseendet för sig *tillvitas* en rad andra egenskaper – de anses vara klokare, varmare och duktigare", skriver exempelvis Holter (1981:128) i sin studie av den krogcenterade intimitetsmarknaden. Utan att man ens inför sig själv behöver erkänna någon utseendefixering kan utseendets betydelse för val av partner således visa sig i det att man aktivt intresserar sig för mer sublima egenskaper.

Det kroppsliga kapitalet (som oftast värderas utifrån betraktarens egna kapital) kan alternativt beskrivas som en tröskel att passera innan andra kapital värderas (Stroebe et al. 1971). Partnervälfältet bygger, som det kommer att framgå i nästa del, således på en hierarkisk ordning. Detta är en ordning som i internetdejtingens värld rubbas något i kontaktens initialskede, för att så småningom ytterligare befästas.

Intimitetens marknad

Innan vi fördjupar oss i dagens strukturering av den romantiska aktiviteten bör vi erinra oss Fromms beskrivning av vad jag här kallar för intimitetens marknad:

För en modern människa består lyckan i att gå från skyltfönster till skyltfönster och köpa allt man någonsin kan, kontant eller på avbetalning. Han (eller hon) har ungefär samma inställning till medmänniskan. Den efterträdade troféen är för mannens del den tilldragande kvinnan och för kvinnans den tilldragande mannen. 'Tilldragande' betyder vanligen en viss konstellation av lockande egenskaper som är populära och ef-

terfrågade på den sociala prestigemarknaden. Vad som gör en person fysiskt och psykiskt tilldragande bestäms av vad som för ögonblicket är modernt [...] Kärlek utvecklas vanligen endast med hänsyn till sådana mänskliga marknadsobjekt som man har möjlighet att byta till sig. Jag vill göra en god affär; föremålet bör vara åtråvärt enligt gängse sociala värderingar och bör dessutom åtrå mig med hänsyn till mina dolda och reella tillgångar och möjligheter. Två personer förälskar sig sålunda i varandra när de känner med sig att detta är det bästa fynd de kan göra på marknaden i anseende till sitt eget begränsade bytesvärde [...] I en kultur där man huvudsakligen orienterar sig efter marknadsnoteringar och där materiell framgång skattas ojämförligt högst finns det knappast anledning att förfasa sig över att folks kärleksaffärer visar upp samma mönster som på varu- och arbetsmarknaderna (Fromm, 1988:13).

Oaktat Fromms grundtes, att denna reifikation omöjliggör kärlek – vilket är ett alltför komplext påstående för att kunna utredas här – skulle få invända mot att partnervalet i dag vanligen bygger på en kapitalmatchning där naturligtvis alla slags kapital, inte enbart det kroppsliga, spelar in. Marknadsmetaforen har, som Becker (1992) så tydligt demonstrerat, visat sig vara användbar för att beskriva flera av senmoderitetens subsystem som vi helst vill betrakta som autonoma. De femtio år som förflutit sedan Fromm drog sina slutsatser om intimitetens marknad har genererat vad som måste betraktas som en rationalisering av kapitalmatchningen. Detta märks inte minst när man studerar de olika dejtingsajternas uppbyggnad. På Spray Date kan man söka efter potentiella partners medelst det internationella sökverktyget Meetic. Ögon- och hårfärg, längd, vikt, kroppstyp, alkohol- och rökvanor, språkfärdighet, yrke, inkomst, utbildning och fritidsaktiviteter är några av avgränsningsmöjligheterna, och de används flitigt. Som om detta inte var tillräckligt finns ett användarvänligt utvärderingssystem där man kan betygsätta presentationerna med s.k. ”charmpoäng”. De med högst charmpoäng hamnar på startsidans topplista. I nysatsningen ”Sexy Like Us” kan ytterligare bilder (främst av lättklädd karaktär) läggas upp där kropparna betygsätts för sig. Även här finns en tio-i-topp-lista att beskåda. Och även en bottenlista där främst kvinnor i femtioårsåldern tycks ha hamnat. De som lyckas mindre väl i dessa betygsystem kan genom att ge av sitt ekonomiska kapital marknadsföra sig själva med en ”personlig banner” – ett egenkomponerat bildspel som flimrar i kanten av fönstret hos sajtens användare vid sidan av annan internetreklam.

Internetdejting tillåter individen att grovsortera på intimitetens marknad utan att de bortsorterade märker det. Bortsållade presentationer och bilder tar ej illa upp och det går alltid att återvända till en presentation. Likheter med vilken slags internethandel som helst är, som Bauman beskriver det, slående: ”You can always press delete’ [...] On the Internet one can date without fear of the ‘real world’ repercussions. Or this is at any rate how one can feel when shopping for partners on the Internet. Just like browsing through the pages of a mail-order catalogue with a ‘no obligation to buy’ promise and a ‘return to the shop if dissatisfied’ guarantee on the front page” (Bauman, 2003:65). Gränsen för att man ska kunna tala om att någon får nobben förskjuts med nätdejtingen och tillåter därför en smidigare sällning om man jämför med den fysiska världen utanför.

Trots internetdejtingens uppenbara brutalitet menar Bauman att industrin inte har någon större del i den allmänna reifikationen. Han menar att internetdejting svarar mot ett reellt behov av att få maximal utdelning på personliga egenskaper. Metamorfosen ”från varuleverantör till sensationssamlare” (Bauman, 1995:111) har skänkt individen nya möjligheter, men också en del problem där nätdejtingen tycks utgöra en efterfrågeanpassad mjukvarulösning. Ty för att i god utilitaristisk anda kunna försäkra sig om att partnerinvesteringen ger optimal avkastning på det egna kapitalet (som vanligen införskaffats med ansenliga tids- och energiupppoffringar) så är sekundärgruppen i form av arbetskamrater och liknande alldeles för liten; inte minst om man betänker hur stor del av den vakna tiden som numera tillbringas i fysisk ensamhet i de välutbildade samhällslagren. Det enorma utbudet som breder ut sig för nätdejtaren skapar förhoppningar om att äntligen kunna göra det perfekta partnervalet som slutgiltigt driver bort rädslan för att gå miste om andra (och bättre) romantiska och sexuella upplevelser – en rädsla som i dag får dödsängesten att blekna i jämförelse, menar Bauman (se intervju med Davídsdóttir, 2003).

Ett problem med såväl Baumans som Fromms analyser är emellertid att aktörerna på intimitetens marknad tilldelas en rollekvivalens som döljer maktskillnader. Utan att spekulera i orsakerna kan vi konstatera att bytesvärdet på intimitetens marknad varierar från individ till individ. Även om ingen torde vara helt utesluten från partnervalsfältet innebär detta en valmöjlighetshierarki där de med störst kapital (av alla dess slag) får mer att välja på än de längre ner i hierarkin. Rollekvivalensen överdrivs dessutom av en könsblindhet hos nämnda teoretiker: asymmetrierna kompliceras och förstärks nämligen av den könade rolltudelningen som gör män till jägare och kvinnor till troféer (jfr Backberger, 1966; Giddens, 1995; Johannisson, 1994). Internetdejtingens värld befolkas, med andra ord, inte av jämlika parter utan av individer som ofta är mer än väl medvetna om det egna ”marknadsvärdet”.

För att illustrera denna ojämlikhet ber jag läsaren att begrunda två av mina intervjupersoner. Gunilla är 29 år och arbetar som journalist på en av de av de mer respektabla redaktionerna i Stockholm. Hon bor i innerstaden och går gärna ut på kvällarna. Spraydate är mest en ”form av underhållning” som hon sedan knappt ett år tillbaka roat sig med. Hon får i snitt cirka 20 mejl om dagen av män som fastnat för hennes presentation och hon svarar enbart på en bråkdel av erbjudandena eftersom de flesta männen går henne på nerverna. ”Jag har väldigt låg irritationströskel och kan bli så arg! Om de t.ex. skriver: ’Goddag damen, allt väl? Jag finner dig intressant. Hör av dig.’ Varför ska jag svara på det liksom? Idiot!”

Själv tar Gunilla aldrig första steget för att kontakta någon, men hon har likväl sina preferenser. Alla män under 180 cm går bort, liksom de som är tjocka, skriver dåligt, har ointressanta jobb – såväl butiksbiträden som ”den där säljartypen och ekonomer, kontroller på länsförsäkring bla bla bla” – eller de som har typiska högeråsikter och inte förstår sig på feminism. Alla hennes dejter har varit besvikelser eftersom ingen av männen har haft samma utseende i verkligheten som på bild.

Elin är 45 år och uppger att hon under sina tre år på diverse dejtingsajter inte dejtats en enda människa i verkliga livet. En bit in i intervjun visar det sig emellertid att

hon visst gått på en dejt, men hon minns den mest som något obehagligt. De skulle gå på promenad i en park var tanken, men eftersom han hade rullator och var kraftigt berusad blev detta problematiskt. Elin har aldrig ställt krav på någons utseende, men den här mannen fick henne nästan att ändra sig:

Sedan när jag fick se hur han ser ut... Ja, han såg ut alltså. Oj, oj, oj. Inga tänder i munnen och de tänderna som fanns var helt kolsvarta. 'Vad jobbar du med?' frågade jag. 'Jag har aldrig jobbat i hela mitt liv', svarade han då. 'Och jag ska berätta något. När jag var nitton satt jag inne i finkan!' sa han. Och ändå hade han mage att fråga vad han gjorde för fel på MSN sedan. 'Kanske var det p.g.a. att jag var dyngrak?' skrev han. [...] Han skrev att jag var den snällaste människan han någonsin hade träffat.

Elin tror att folk trakasserar henne på nätet för att hon lägger ut bild på sig själv och nämner sin övervikt i presentationen. "Nittioåtta procent" av dem hon talat med har enbart varit intresserade av att förolämpa henne eller ge henne "skamliga förslag". Till en början hörde ingen av sig. Då började hon själv ta kontakt genom att skriva i gästböckerna och sedan dess har "oförskämpheterna" återkommit. Hon har inga krav på något annat än att "det ska vara ömsesidig respekt för varandra", och att han inte får ha alkoholproblem då hon har barn från ett tidigare förhållande. Flera av hennes "icke-skrina" väninnor har lagt ner dejtingverksamheten – "till slut blir man ju sårad", säger hon. Självtänker Elin ge dejtingverksamheten ännu ett år innan hon loggar ut för gott.

Hur träffande teorin än må vara vad det gäller Gunillas situation vore det fel att applicera Baumans diagnos på Elin. Hennes nätdejting kan knappast liknas vid "shopping" och än mindre vid "recreational activity" eller "entertainment" (Bauman, 2003:65). För Elin handlar inte nätdejting om att hitta någon som för dagen uppfyller hennes mer eller mindre udda böjelser, utan snarare om att lyckas hitta en man i den relativt lilla gruppen av män som står henne till buds. Därmed inte sagt att hon står oberörd av sensationsjägarna. Tvärtom torde en stor del av hennes problem ha att göra med den råa hedonism som i enlighet med Giddens ideal prioriterar relationen framför människan. I nästa avsnitt ska vi i mer koncentrerad form ta del av det empiriska materialet för att se hur denna ojämlikhet kan komma till uttryck. Vi kommer att utgå från en nyckeltilldragelse där nätdejtingens kroppshierarkiska villkor drivs till sin spets: den första träffen.

Besvikelsens fostran

Med det rationaliserade kapitalmatchningssystemet som internetdejting utgör förvandlas träffarna med dem som har mindre kapital ofta till stora besvikelser. Som det här kommer att framgå är det särskilt den "sanningens ögonblick" som den första träffen utgör som spelar avgörande roll. I den direkta interaktionen lyfts den virtuella världens ofta förskönande slöjor bort för att i stället ge plats åt en bedömning av det kroppsliga kapitalet som är så omedelbar att den inte behöver ta mer än några sekunder. Eftersom denna fysiska kontakt i nätdejtingsammanhang föregås

av en intellektuell kontakt blir det kroppsliga kapitalets betydelse paradoxalt nog mycket påtaglig i dessa situationer – inte minst om den enes eventuella övervikt innebär den andres besvikelse. Som vi ska se kan detta leda till extrem förlägenhet för båda parter.

Trots att internetdejting är ett populärt fenomen som har betydligt högre status än gårdagens kontaktannonser, upplever informanterna det som mer önskvärt att ha träffat sin livspartner i verkliga livet än på Internet: ”Gud vad hemskt sedan! Hur träffades ni? På Spraydate. Det är ju jättetragiskt”, som Hanna (ironiskt) beskriver det. Detta eggas till särskild kräsenhet när man träffar någon från dejtingsajten: ”Jag bedömer utseende också. Jag bedömer allting. Jag sitter och läser av hela tiden. Försöker hitta svagheter”, berättar Gunilla. När kapitalmatchningen upplevs som alldeles misslyckad av *le chef charismatique*, blir detta därför källa till en frustration som sällan låter sig döljas. Det gäller inte minst när smalare människor råkar ihop med överviktiga. ”Jaha, så har jag slösat bort ännu en timme av mitt liv”, kan reaktionen vara.

Överviktiga blir som grus i maskineriet. Ilskan bottnar ofta i att man känner sig lurad av den överviktiga då denna anses ha undanhållit viktig information om sig själv på ungefär samma sätt som 1950-talets mörkhyade som enligt Goffman ”kunna ’ungå upptäckt’ vid brevskrivning eller telefonsamtal” och som andra projicerat en bild på som ”sedermera kan utsättas för diskreditering” (Goffman, 1972:81). Inom nätdejtingen är förskönande bilder eller felaktig information om kroppstyp och liknande ett brott att jämföra med undanhållande av äktenskap, och något som sajternas egna ”dejtingcoacher” aktivt motarbetar. I Arvidssons studie av dejtingsajten match.com är detta särskilt tydligt:

Like a distant echo of the protestant ethic (filtered through the self-help movement) the site proposes that body type mirrors the person’s true inner self and that true love with a compatible partner is contingent on a truthful presentation of these qualities: ‘accurate descriptions of your height, body type, smoking and drinking habits, marital status will attract someone to the real you – not a fantasy you can’t deliver’. (Arvidsson, 2006:684)

De som i diskrediteringens skede känner sig lurade och blir upprörda då deras förväntningar inte infrias, relaterar inte alltid upprördheten till den överviktiges utseende. De kan snarare känna sig lurade eller ha svårt för den andres ”brist på självinsikt”, som Fredrik, en av de normalviktiga intervjupersonerna, uttrycker det.

Risken för besvikelse anses nämligen inte enbart hänga samman med att den ena parten ljugit. Att man själv kan skapa överdrivna förväntningar eller att den andre inte inser hur det egna kroppskapitalet övervärderas kan även inträffa som konsekvens av ett mer eller mindre medvetet *fantasiarbete* under processens gång där såväl självbild som bild av den andre förvrängs av romantisk längtan och idealföreställningar.

Exempelvis kan överviktiga vara väldigt noggranna med att informera om sitt utseende genom att exempelvis skriva om det i presentationen, skicka extra bilder, kommunicera via webbkamera, och ändå råka ut för vad Peter – en av de överviktiga män-

nen – kallar för ”de besvikna ögonen”. Balansgången mellan att marknadsföra sig och att göra sig skyldig till falsk marknadsföring kan ibland vara svår för att inte säga omöjlig. Hur smärtsamt ”självmedveten” om sitt kroppsliga kapital den överviktiga än må vara, kan den andra parten nämligen vara sysselsatt med detta fantasiarbete som innebär att all information som inte stämmer överens med den inre bilden sorteras bort fram till sanningens ögonblick (den första dejten) då besvikelsen tar vid.

Lawson och Leck (2006) har i en intervjustudie undersökt ett sådant fantasiarbete bland nätdejtare. Det är välkänt att kommunikation via Internet ger möjlighet till ett ökat svängrum för personkonstruktioner vilket exempelvis kan komma till uttryck i virtuella könsbyten m.m. Nätdejtingvärlden är troligen inte lika infiltrerad av fiktiva användare som chattbaserade communities, men inte desto mindre får informations- teknikens klyvning mellan person och persona konsekvenser för interaktionen på nätdejtingsidorna. ”Internet dating may be construed as a type of romantic fantasy in which individuals construct ideal partners based on their online interactions, which can be very exciting”, skriver Lawson och Leck (2006:198).

I intervjumaterialet tycks fantasiarbetet gälla både skapandet av den egna identiteten och tolkningen av den andres identitet. Personen man söker kan vara resultatet av en önskan eller fantasi som ibland blir svår att släppa. Hanna berättar:

Man har en färdig bild och den varierar på grund av andra saker i ens liv. Det kan vara någon som man sett på TV eller någon på jobbet som man inte kan få och så försöker man hitta någon på Spray Date som passar in på den bilden. Och det går ju inte. Det är helt omöjligt.

Trots en medvetenhet om problemet som hos denna kvinna, är det ibland svårt att värja sig mot bilder och önskningar. ”Man bygger ju upp en bild”, säger Fredrik på ett sätt som tycks ta fantasiarbetet för givet.

Den mest lidande parten blir inte sällan den med lägre kroppsligt kapital. Alice, en trettiofyraårig student, berättar att hon vanligen får nobben redan när hon läser presentationer av andra som, menar hon, ”i 90 procent av fallen skriver mer eller mindre uttryckligt att de inte är intresserade av överviktiga”. För att undvika missförstånd har hon skapat en internetsida med flera helfigursbilder som hon skickar länk till när kontakten hunnit fördjupa sig något. Dessvärre hjälper inte alltid det heller:

Det är det som är så märkligt. Det händer ibland att människor vill träffas och så kollar jag på profilen där det står ’absolut ingen överviktig’. Då brukar jag fråga om de verkligen har tittat på bilderna. I och för sig är jag ju utklädd till spindelmannen där jag syns i helfigur, men ändå. Då brukar de svara: ’Jaha, jag trodde bara att du var utklädd’. Då tänker jag: ’Pucko!’ (skrattar).

Detta kan också ha att göra med olika dejtingstrategier. Vissa struntar blankt i presentationerna eftersom de ändå ljuger, och sällar i stället efter intryck av den första dejten. Men tiden är dyrbar och alla blir besvikna när den andre inte uppfyller kriterierna. En

av de senare dejtarna har tvingat Alice till att vara ännu mer noggrann med att framhäva sin övervikt när kontakterna knyts:

Då var det också en kille som jag hade skrivit till ganska länge och skickat bilder med och så. Men så ser han väldigt besviken ut när vi träffas. 'Jaha', sa han. 'Ja, du ser ju inte alls ut som jag hade tänkt mig.'
'Nehe', sa jag lite glatt. 'Är det bra eller dåligt?' Då blev han alldeles tyst. 'Ok' säger jag, 'jag skulle inte ha frågat alltså?' 'Nej, alltså... Jag trodde bara inte att du skulle vara så... kort.' Det sänkte stämningen ganska rejält kan man ju säga. Blir man ett under av utstrålning och självförtroende under resten av dejten efter en sådan öppning?

Reaktionerna när den andres kroppsliga kapital ej matchar det egna är vanligen av två slag: man försöker antingen genomlida dejten så artigt som möjligt, eller så ger man uttryck för sin frustration varvid dejten vanligen upphör. Fredrik, en trettiofemårig läkarstudent, hade skrivit mejl och talat i telefonen med en kvinna under ett halvårs tid. "Vi hade jättemycket gemensamt på det mentala planet vad det gällde åsikter och hur man tänker och så. Hon var otroligt trevlig när jag pratade med henne i telefon." Han blev, som så många andra, förälskad över nätet. Det börjar med en hälsning i gästdagboken, övergår till mejl, och fortsätter därefter ofta med MSN, telefonsamtal och SMS. Kontakterna kan vara mycket djupa och personliga innan man väl träffas. När Fredrik träffade kvinnan i fråga stämde ingenting. "Hon var fem år äldre och tjugo kilo tyngre. Jag trodde att det var en väninna till henne eller något". Han sa till henne att hon såg väldigt annorlunda ut mot vad han hade tänkt sig men lät det stanna vid det:

Tendensen är väl att man låter det själv dö, i stället för att säga 'nej, jag tycker inte att du var så mycket att ha'. Då finns ju risken att personen blir lite ledsen. Och det tycker jag är onödigt. Även om man egentligen inte tycker att de är så mycket att ha, så behöver man inte säga det. Men det är klart att man blir besviken.

Gunilla, som upplevt alla sina dejter som utseendemässiga katastrofer, har valt samma taktik. Först genomlider hon dejten, sedan hör hon aldrig mer av sig. Ibland blockerar hon t.o.m. mejl och telefonsamtal från efterhängsna personer:

Det tar tre sekunder. Man vet efter tre sekunder om det kommer att bli odrägligt eller om det kan bli trevligt. Så enkelt är det. Jag har varit med om riktiga skräckexempel när hjärtat nästan stannat av chocken. Man har nästan börjat backa i dörren till puben när personen uppenbarat sig. Men om personen ser ut som ett träskmonster så får man likt förbannat lida sig igenom två till tre timmar och vara trevlig, aningen distanserad och dricka flera glas vin. Så är det jämt. Är man förberedd blir man inte lika chockad när en vilt främmande människa som är trettio kilo tyngre och ser tio år äldre ut än mannen på bilden dyker upp [...] Alla har varit besvikelser. Två gånger har jag blivit riktigt förbannad.

Björn, en fyrtiosjuårig datakonsult, är en av dem som valt att ge uttryck för sin besvikelse. När han träffar en överviktig kvinna som han länge haft kontakt med är han inte nådig i sina utlåtanden:

Jag sa väl rakt ut att 'Ja, det här var ju inte riktigt vad du har beskrivit dig som'. Och då menade hon att 'Nej, men man kan ju inte avslöja sig hur mycket som helst', liksom. 'Nej, men hallå?' /skrattar/. 'Vad hade du tänkt dig? Vad hade du trott? Hur skulle jag uppfatta det? Tror du att jag träffar någon bara för att, eller?' Man går ju givetvis på en beskrivning också, men det hade inte hon snappat verkade det som. Jag tror inte att det stämde riktigt där. Allt var inte riktigt på plats.

Fem minuter senare vände han på klacken och gick. "Men det gjorde inget, jag hade ändå jobb där", berättar han. Björns frågor tycks indikera en indignation som smalare dejtare skulle kunna känna inför överviktiga. Att den överviktige ens kunde tro att han eller hon skulle ha en chans hos den smala kan fungera knäckande för den smalles självförtroende. "Det är som att de trodde att de inte såg ut som något träsktroll. Eller att deras fina personlighet skulle väga över någonstans. Så att jag skulle bortse från det", berättar Gunilla. "Ibland frågar man sig ju om man själv blir uppfattad på samma sätt", säger Sara. Fantasiarbetet finns med andra ord alltid där som en av de risker som äventyrar kapitalmatchningen.

Av alla risker med virtuell kommunikation som Utz (2005) sammanställt i sin rapport, har risken för att missbedöma den andres fysiska attraktion varit den som mest plågat de nätdejtare som här har intervjuats. Att drabbas av besvikelse eller av att själv bli besvikelsens objekt är något som alla intervjupersoner har haft erfarenhet av. I samtliga fall har det handlat om en felbedömning av det kroppsliga kapitalet och då särskilt vad det gäller kroppsvikt. I två fall reagerade informanterna på annat som drog ner det kroppsliga kapitalet: Gunilla upplevde en gång att mannens tänder var väldigt gula; Sara tyckte att hennes dejt hade luktat konstigt, "något unket, gammal fukt".

Detta leder till vad vi skulle kunna kalla för internetdejtingens paradox: trots att man kan knyta en kommunikativ kontakt utan att känna till den andres kroppsliga kapital så innebär inte detta att det kroppsliga kapitalet minskar i betydelse. Tvärtom så framhävs, som jag redan nämnt, kroppens betydelse vid internetdejting. Detta kan ställas mot krograggningen där faran snarare utgörs av att det kroppsliga kapitalet kan dölja andra tillkortakommanden (jfr Holter, 1981:43). Det kroppsliga kapitalet bestämmer den virtuella förälskelsens riktighet; trots själslig, eller mental kontakt kan kroppen fungera som en ogenomtränglig barriär. Med Goffmans vokabulär blir det kognitiva igenkännandet viktigare än den ofta mycket djupa, biografiska känedom om den andra parten som kan uppstå i den virtuella interaktionen (jfr Goffman, 1972:74). I vilket fack andra kommer att placera partnern under de första "tre sekunderna" är således inte oviktigt. Partnerns utseende är och har länge varit en statusmarkör som det i den sexuella frihetens namn har bildats en hård marknad kring (jfr Fromm, 1988:13, Marcuse, 1991:74; Holter, 1981:141). Att på denna marknad avvi-

ka alltför mycket från de rådande skönhetsidealen kan, som vi i nästa avsnitt ska se, i sig själv vara något som väcker vissa personers vrede.

Den moraliska kroppen

Vi har sett hur övervikt kan irritera smalare människor som är på jakt efter ordentlig avkastning på det egna kapitalet. Men aggressiviteten gentemot överviktiga behöver inte bara bottna i att tid "slösas bort" på dem; deras blotta existens tycks vara något som upprör människor på dejtingsajten. Överviktiga som vågar vara aktiva på intimitetens marknad lär sig förr eller senare att veta sin plats i skönhetshierarkin. Internet som ett virtuellt rum ger skydd i form av avskildhet och distans, men anonymiteten bäddar också för att sårande kommentarer kan yppas utan att personerna bakom ställs till svars. Det är slående hur förtret och trakasserier av detta slag enbart drabbat de kvinnliga informanterna och fått dem att förhålla sig till risken att öppet förnedras på ett sätt som för de överviktiga männen är okänt. Även om gallringen är könsblind tycks det således finnas en klart genusrelaterad faktor beträffande aggressiviteten i kroppsbedömningen.

Detta märks inte minst på det slutna forumet "Big is Beautiful" där överviktiga kan dela med sig av sina erfarenheter. Trettiofemåriga Ulrika kunde en dag i sin gästbok läsa: "Du var en vidrig sak!". Carmencita fick ett meddelande på spanska från en av sina landsfränder: "Medan du skrattar mellan fotograferingarna, testa att inte äta. SVIN!". Mindre avancerade inlägg i gästboken som "GRIS!" eller "man blir vad man äter?" hör till vardagen bland de överviktiga kvinnorna som här har intervjuats. "När man sedan kollar upp vilka de är", berättar Marie, "så ser de helt normala ut. Vuxna män, med bild och allt. Lärare och poliser." Vare sig på forumet eller bland informanterna berättar någon överviktig man om liknande kränkningar. Den finala orsaken till detta är givetvis omöjligt att reda ut här, men fenomenet vittnar onekligen om en viss relevans hos Irigarays (1985) teori om den manliga överordningen inom intimitetsfären. För att anknyta till Johannissons idéhistoriska exposé tycks intimitetens marknad delvis ha inkorporerat en könsfärgad kroppsfixering från äldre tiders äktenskapsmarknad enligt vilken "skönhet och behag var flickans största tillgång, ett kapital att investera på äktenskapsmarknaden, och som förräntat i ett förmånligt gifte förväntades höja familjen på den sociala rangskalan" (Johannisson, 1994:50). Med dessa historiska krav på kvinnlig kroppsmedvetenhet i bakgrunden bemöts avvikelserna med uppenbar aggressivitet.

Som jag tidigare nämnt fungerar det kroppsliga kapitalet som en indikator på moral – moral i meningen självdisciplin. "Jag är vikt fascist och för mig är det [övervikt] ett tecken på att man saknar självdisciplin", berättar Gunilla. Flera informanter är väl medvetna om att deras bedömningar kan vara orättvisa, men upplever samtidigt att de inte kan hjälpa hur de uppfattar andra. "Det är klart att det kan ligga personliga tragedier och trauman bakom och så", berättar Fredrik, "men om man verkligen vill gå ner i vikt så är det ju faktiskt inte svårt. Om man väl börjar motionera så går det ju, liksom". Man kan anta att liknande uppfattningar har stor betydelse för såväl aggression mot som attraktion till överviktiga.

Att den intima sfärens ideal antar repressiva former är inget nytt, däremot finns det något dubbelt i kravet på att ens partner ska ha ”en sund kropp” som, enligt Featherstone, både orsakar förvirring och säger något om den moderna människans relation till kroppen: ”asketiska livshållningar skulle [tidigare] frigöra anden och undertrycka kroppens sexuella sida. I konsumtionskulturen å andra sidan proklamerar sexexperterna att en god kost och motion befrämjar den sexuella förmågan; motion och sexualitet blandas ihop och blir ’sexmotion’ och ’motionssex’” (Featherstone, 1994:117) Som ett typexempel på hoptvingade föreningar av motsatser (jfr Marcuse, 1991:72), ingår hedonism och självdisciplin i en tvetydig samexistens som ställer krav på anpassning. Avvikelser från fitness-idealet tolkas inom intimitetssfären som allvarliga brott mot det som Baudrillard (1998) och andra passande benämnt som en allt påtagligare *fun morality*. Även Bauman ser detta som en följd av konsumtionskulturens kravfyllda hedonism:

The postmodern body is first and foremost a receiver of *sensations*; it imbibes and digests *experiences*; the capacity of being stimulated renders it an instrument of *pleasure*. The capacity is called fitness; adversely, the ‘state of unfitness’ stands for languor, apathy, listlessness, dejection, a lackadaisical response to stimuli; for a shrinking or just ‘below average’ capacity for, and interest in, new sensations and experiences [...] The most popular and frightening ‘disorders’ are, one way or the other, *consumption* disorders. (Bauman, 1995:116).

Hedonism utan självdisciplin är oacceptabelt. Njutningen måste ske med *distinktion*, som Bourdieu så tydligt visat, så att den högsta formen av njutning – den sexuella – inte omöjliggörs p.g.a. övervikt. Bilden av den överviktige som avsexualiserad varelse är så utbredd att överviktiga själva kan internalisera den. Göran, en femtiotreårig läkare, har varit ute på dejttingsajten i ett par år utan att få napp. Han har inga förhoppningar om att träffa någon nu utan besöker mest sidan ”i vetenskapligt syfte”. Om han blev av med några kilon skulle han rikta in sig på kvinnor mellan fyrtio och femtio år som ”tvivlar på sin attraktionskraft”. Jag frågar honom varför han inte försöker hitta någon med en gång som, liksom han själv, är överviktig och över femtio år:

Jo, du. Det vore en rolig syn! (skrattar) Jag vet inte hur det skulle gå till, rent fysiskt faktiskt. Nu har ju jag varit smal så jag vet att det är roligare då. Organen ändras liksom med övervikten. Det blir bökgigare. Jag tror att kroppen, rent funktionellt, bör vara smalare och jag förstår mycket väl om andra inte attraheras av min kropp. Jag attraheras heller inte av överviktiga [...] Det där med åldern är ju svårare. Om vi tar kvinnan så händer det något med vävnaderna kring femtio år. Kvinnans slida blir liksom torr och kall. Det är inte alls samma sak längre. Det märks när kroppen åldras. Det blir nästan som nekrofili. Men om känslorna finns så kan ju det lösas på andra sätt, förstås.

Det förefaller okänt för dessa nätdejtare att övervikt hos medelålders kvinnor innebär en ökad halt av könshormoner i deras kroppar. Övervikt och ålder får här i stället symbolisera ett allmänt förfall. Enligt Featherstone speglar detta en allmän ideologi: "föreställningarna om 'naturlig' kroppslig försämring och de kroppsliga svek som följer med åldrandet, tolkas som tecken på moralisk slapphet. Rynkorna, det lösa hullet, tendenserna till gubbfläsk, hårlossningen som beledsagar åldrandet bör bekämpas av individen med hjälp av kosmetika-, skönhets-, motions-, och fritidsindustrin" (Featherstone, 1994:113). Påminnelsen om att åldern, liksom tiden, inte går att stoppa, kränker den meritokratiskt uppfostrade sensationsjägaren. Överviktiga, gamla och andra som utkonkurreras på intimitetens marknad blir som turistparadisens uteliggare; de berättar om baksidan av dekoren och väcker ibland ilska.

Att den kvinnliga kroppen i långt mycket högre utsträckning än den manliga används som symbol för ungdom och hälsa (se exempelvis Backberger, 1966; Johannisson, 1994) bidrar antagligen till hur kvinnor tycks bedömas hårdare än män. Det har framkastats att män i högre grad attraheras av kvinnans kroppsliga kapital, medan kvinnor attraheras av mannens "image" (Holter, 1981:129).³ Featherstone kopplar detta till den kvinnliga kroppens symbolvärde: "Kvinnorna är naturligtvis tydligast fångade i den narcissistiska, självkontrollerande världen av bilder, eftersom deras kroppar används symboliskt i reklamen" (Featherstone, 1994:113). Oavsett om detta stämmer eller inte blir genus desto mer relevant när vi undersöker den *typ* av intimitet som överviktiga kvinnor och män erbjuds.

Den förnedrade kvinnan

Vi har konstaterat att överviktiga personer både kan väcka irritation och ilska på intimitetens marknad – framför allt om den överviktiga råkar vara kvinna. Övervikt behöver dock inte betyda att en kvinna utesluts från sexuell aktivitet. Bland de överviktiga kvinnorna som här har intervjuats är sexuella förslag, av alla dess slag, tvärtom något mycket bekant. Den rent sexuella formen av intimitet är lätt att erhålla för en överviktig kvinna. Det är när intimiteten ska fördjupas som problemen inträder. I en tråd i det slutna forumet för överviktiga diskuteras detta ingående. En kvinna upplever att män gärna ligger med henne men undviker att utveckla förhållandet bortom det köttsliga. "Jag har den erfarenheten att killar blir så fascinerade t.ex. av bröstet, men att gå på stan eller att göra något seriöst är de ej intresserade av." "De skäms över att ha ett förhållande med oss som är lite kraftiga tyvärr, men att man duger att ha till sex", berättar en annan kvinna. "Japp, det känner jag igen", intygar en tredje kvinna, "och jag har till och med rakt ut informerats om detta av en kille som jag dejtade!".

3 Flera studier har visat att lesbiska kvinnor värderar utseendet annorlunda samt känner sig mindre granskade bland kvinnor än bland män (bl.a. Hamidi & Kaiser, 1999; Taub, 1999) Bland lesbiska kvinnor dominerar samtidigt samma smala skönhetsideal som bland heterosexuella vilket tyder på att just det skönhetsidealet inte är avhängigt heteronorma värderingar (Cogan, 1999).

Att överviktiga män skulle ha samma problem finns inte på kartan. Som jag redan påpekat är detta antagligen ett av många uttryck för hur kvinnans sexualitet fortfarande är henne till last, medan mannens "erövringar" tvärtom stärker hans sociala status (jfr Giddens, 1995). Precis som på krogen är den maskuline internetdejtaren jägare, och kvinnan hans trofé. Att "binda upp sig" gör man först när den perfekta kapitalmatchningen skett; att "köpa ner sig" i en långvarig relation kan nämligen ligga mannen till last. Partneralet är en viktig affär. Så även den rent sexuella relationen, men i dessa relationer kan det kroppsliga kapitalet värderas enligt annorlunda scheman. För kvinnojägaren behöver övervikt inte utgöra något hinder. Att likt Charles Bukowski plöja igenom hela spektrat av kvinnokroppar, inklusive överviktiga, kan till och med stärka mannens känsla av virilitet.⁴ Som en följd av detta uppstår, som Holter påpekar i sin ragningsstudie, ett mönster enligt vilket "killens olika *erbjudanden* står i förhållande till tjejens *snygghetsgrad*. [...] Det kan gälla dans, traktering av olika slag, förälskelse eller kortare eller längre kontraktförslag" (Holter, 1981:143).

Få kvinnor klarare sig förstås undan de kortare kontraktförslagen. I synnerhet på dejttingsajter där män massmejljar sina ibland mycket detaljerade anbud. Mannens uppförande kan dock ge en klar vink om det kroppsliga kapitalets betydelse. Elin har exempelvis varit med om en man som behandlade hennes smalare väninna med respekt och *simultant med detta* gav Elin de mindre seriösa förslagen:

En man som jag pratade med var mycket trevlig. Han hade foto och verkade vara en vanlig, svensk man. Men sedan kom det fram, när vi började prata på MSN, att han ville styra över det. Han ville att vi skulle träffas och gick väldigt detaljerat in på sina sexuella planer. Vi skulle raka varandra bl.a. – 'Jag vill att du tittar på mig när jag rakar mig' och så där. Samtidigt MSN-ade han med min icke-överviktiga väninna. Med henne var han jätteseriös. Inget sådant alls. *Men*, han visste inte att vi var vänner. Så han fick sig ju en verbal hurring åtminstone.

Detta hör till det vanliga för mig. Det som är mindre vanligt är att man träffar på någon seriös. 98 procent är sådana där. Av dem jag har pratat med.

Att inledningsvis vara seriös via mejl för att på MSN sedermera löpa amok tycks vara ett vanligt, manligt beteende gentemot överviktiga kvinnor i dejttingsammanhang. En annan som gjort denna erfarenhet är Marie:

En del på Spray kan ju vara jättetrevliga och be om MSN-nick för en chatt när man har mejlat ett tag. Sedan när man går över dit så är det första man ser på webb-kameran en man som sitter där naken och, ja... tillfredsställer sig själv. Det är jättevanligt. Eller att de skickar en bunt foton där de är nakna och på underlivet.

4 Kanske är det till och med så att ett högre kroppsligt kapital kan stimulera till en sublimering som bromsar den sexuella utlevelsen. Det är åtminstone en möjlig slutsats utifrån följande citat av Freud: "[...] the man almost always feels his sexual activity hampered by his respect for the woman and only develops full sexual potency when he finds himself in the presence of a lower type of sexual object" (citerad i Marcuse, 1974:264).

Med tiden lär man sig emellertid att känna igen varningssignalerna, berättar Elin. Män som inleder med att berömma den överviktiga kvinnans utseende är särskilt suspekta: "Så fort någon skriver: 'Åh, du är så vacker! Jag älskar mulliga kvinnor!' så slår jag bakut. Hmm... Tack! Då vet jag direkt vad det handlar om". Så kallade FA-män (Fat Admirers) utgör en klen tröst för den som vill inleda en seriös relation. Att vara en fetischattraktion är enbart intressant för den som är ute efter en så kallad "KK-relation". Risken med att vara knullkompis är att längtan efter en fördjudad intimitet kan vara svår att hålla i schack. Denna erfarenhet har samtliga överviktiga kvinnor i studien gjort. Alice berättar:

Det hade väldigt många poänger. Jag fick ut väldigt mycket av det. Men samtidigt så... Det som hände till slut det var att jag bara blev ledsen för att det påminde om vad jag inte hade. Det var inte det att jag blev kär i honom utan det var... Just i och med att vi inte bodde på samma ställe så brukade han hälsa på ett par dagar. Och då umgicks vi hela dagarna och gjorde trevliga saker. Sedan när man satt där på morgonen och läste tidningen, drack kaffe och samtidigt insåg att det inte var på riktigt, då blev det bara en påminnelse av vad det är jag saknar. Så tillslut blev det bara plågsamt.

Det kan i det här sammanhanget vara värt att åter nämna Giddens mycket marknadsinspirerade idé om den "rena relationen" som i korthet utmärks av att jämlika parter framförhandlar ett intimitetskontrakt om hur de vill att deras relation ska se ut för att sedan i öppen kommunikation kontinuerligt omförhandla villkoren för denna relation (jfr Giddens, 1995:88). Enligt Giddens står en ojämn könsmakt i vägen för förverkligandet av den rena relationen – särskilt p.g.a. den redan nämnda dubbelmoralen vad det gäller kvinnlig och manlig sexualitet (se även Lewin, 1986). Så länge som en sexuell relation kan ligga kvinnan till social last, medan den tvärtom innebär en erövring för mannen, så förblir parterna ojämliga vid de heterosexuella kontraktförhandlingarna varför den rena relationen smutsas ned av avundsjuka och egendomsanspråk. Giddens konstaterar emellertid, med en fantastisk optimism, att denna ojämlighet håller på att utjämnas och att en ny sexuell emancipation därmed står för dörren som i sin tur kan vara "rik på konsekvenser för den demokratiska praktiken i storsamhället" (Giddens, 1995:168).

Även om det bland de intervjuade här har framkommit betydande skillnader mellan de båda könen förhandlingspositioner på intimitetens marknad så är detta inget skäl till att reducera ojämligheten mellan parterna till en fråga om kön. Om vi föreställer oss att det inte funnes någon dubbelmoral vad det gäller manlig och kvinnlig sexualitet så behöver inte detta nödvändigtvis innebära att aktörerna på intimitetens marknad blir varandras jämlikar. Så länge en individ intersubjektivt kan bedömas som mer attraktiv än en annan så är parterna på intimitetens marknad enbart jämlika i nyliberal mening. Att tillhöra intimitetsmarknadens mindre attraktiva stratum innebär per definition att man förhandlar från ett underläge. Som vi ska se är det emellertid fler kapital än det kroppsliga som avgör marknadsvärdet.

Bortom kroppen

Finns det då ingen möjlighet för överviktiga personer att inleda seriösa förhållanden med normalviktiga? I detta avsnitt ska vi se hur det kroppsliga kapitalets överhöghet ibland kan sättas inom parentes. Den stigmatiserade parten kan exempelvis lära sig att förhålla sig till sitt stigma och bevara den egna utstrålningen. Att andra kapital kan väga upp för kroppsliga brister är vidare något som flera informanter intygar om. Vissa ger även uttryck för den populära uppfattningen att ett högt kroppsligt kapital riskerar att korrelera med intellektuella tillkortakommanden – inte minst i och med att den baumanska sensationslystnaden kan tillta med det kroppsliga kapitalet.

För att återanknyta till Bourdieus *hexis*-begrepp finns det hos vissa överviktiga en medvetenhet om hur det kroppsliga kapitalet inverkar på de karismatiska egenskaperna som är så viktiga i dejtingsammanhang. Genom att stålsätta sig och vara förberedd på den andra partens reaktioner kan den överviktige, likt Goffmans stigmatiserade individ, lära sig att ”i sympatiserande anda omskola de normala” (Goffman, 1972:121) och i de bästa av fallen (temporärt) dra uppmärksamheten bort från det kroppsliga kapitalet:

Jag har märkt att de kan bli besvikna vid första mötet, men jag är en väldigt pratglad person och bjuder på mig själv. Kvinnor har ofta blivit charmade trots ett negativt förstaintryck. Man märker fort om dejen blir besviken när man möts. Men om man inte nedslås av det, för det tror jag många gör, utan bara fortsätter som man skulle göra annars, så kan man få en returdejt.

Den överviktige Peters charmoffensiver är av teoretiskt intresse. Enligt den rational choice-inspirerade utbytesteorin kan stignasymboler ibland vägas upp av prestigensymboler vid partnerval (Fu, 2001; Qian, 1997). En förutsättning är dock att dessa prestigesymboler hinner komma till uttryck, och för att detta ska lyckas gör den överviktiga individen bäst i att inte låta sig golvas i första ronden. ”Är man under 175 cm då får man ju... då måste man väga upp med lite andra aspekter”, berättar Gunilla. ”Man kan jämkä det. Är man... det känns ju hemskt att säga oattraktiv, men är man enligt mig oattraktiv, så kanske man måste jämkä det med att vara extremt smart i stället, eller extremt charmig, eller otroligt allmänbildad.” Den som känner sig kränkt, ful eller rent av värdelös kan samtidigt få det svårt att ge uttryck för allmänbildning under en dejt – även om individen i fråga verkligen besitter en sådan allmänbildning. Inget kapital har, med Goffmans vokabulär, högre visibilitet än det kroppsliga (Goffman, 1972:55), åtminstone inte vid träffar ”IRL”.⁵

Vissa har gjort erfarenheter som tvingat dem att se bortom det kroppsliga kapitalet

5 Visst kroppsligt kapital är emellertid dolt på grund av hävdvunna klädselkonventioner. En man som exempelvis betraktar storleken på det tredje benet som sin främsta egenskap, måste, liksom den överviktige, ge sig till tåls då denna form av kroppsligt kapital först kan exponeras när relationen fördjupats något.

eller rent av akta sig för individer med stort kroppsligt kapital. Att internetdejtingen kan utvecklas till ett beroende där man aldrig blir nöjd är välkänt bland intervjupersonerna och även något som uppmärksammats i den offentliga debatten (se Lagerström, 2008). Denna av Bauman (2003) så kritiserade kräsenheten borde rimligen vara avhängig de möjligheter till sensationella upplevelser som individen anser sig ha. Denna slutsats skulle i vilket fall kunna dras utifrån Hannas erfarenheter:

Jag har varit ihop med några snygga killar från Spray Date och det har inte varit positivt. De ger sig liksom aldrig. De vill alltid ha mer. Så fort man går ut på stan så spanar de på andra. Helt öppet, har jag varit med om. Med en kille var jag länge misstänksam och kände mig paranoid. Sedan gick jag ut på Spray Date och som jag trodde var han fortfarande där. Han skrev och pratade med andra tjejer bredvid och säkert träffade han dem också. Han hade inte ens ändrat sitt nick.

Korrelationen mellan sensationshysteri och kroppsligt kapital förtjänar att utforskas ytterligare. Uppenbarligen är vissa på sin vakt gentemot människor med stort kroppsligt kapital.⁶ Numera lever Hanna med en något äldre man. ”Utseendemässigt har jag ju köpt ner mig”, säger hon, men det är det värt. ”Utseendet är ingen bra grund att bygga på. Förr eller senare vänjer man sig i alla fall vid den andres utseende. Och vi blir ju alla gamla.” Tilläggas bör att hennes nuvarande man är en välstadgad VD med etagevåning i Vasastan.

Ibland kan andra kapital synas smälta samman med det kroppsliga kapitalet. Makt kan exempelvis upplevas som attraktivt på det rent sexuella planet – både för män och för kvinnor (Martin, 2005). På samma sätt kan ett stort kroppsligt kapital förvandlas till intet av en enstaka kommentar. Göran fick, på en av sina fåtaliga dejting, uppleva detta fenomen:

Hon såg bra ut, alltså verkligen bra, och hon verkade inte alltför avogt inställd heller. Jag hade åkt förbi de där gigantiska schabraken på Strandvägen och berättade hur märkligt jag tyckte att det var. I Sverige behöver de rika inte skydda sig i inhägnade bostäder som i USA för svenskarna är alldeles för apatiska för att bry sig. Här kan de rika vältra sig i lyx mitt framför ögonen på den fattige [...] Och då var hennes kommentar att ’Ja om jag var rik så skulle jag gärna bo på Strandvägen’ /skrattar/. ’Det verkar så fint’, liksom.

Och då, precis när hon sa det där, så förvandlades hon nästan. Det var som att det där snygga bara försvann. Jag var inte alls intresserad längre. Jag minns till och med att hennes smink blev osmakligt. Det såg ut som att hon hade skit kring munnen, eller något.

6 Stort kroppsligt kapital kan till och med skapa negativa förväntningar vad det gäller andra egenskaper som hos några av informanterna i en utomordentlig studie av Albada et al.: ”They suggested that all their ’10’ in physical attractiveness was not likely to be a ’10’ all around. Instead, they expected her to be arrogant, unintelligent, and uninteresting. John simply commented, ’I would expect that she would be a bitch’” (Albada m.fl., 2002:18).

Så fort relationen fördjupas något kan interaktionen få direkta konsekvenser för den fysiska attraktionen. Hur interaktionen inverkar på hur vi upplever någons utseende har grundligt utforskats av Albada m.fl. (2002) och gett upphov till vad de kallar för *The Interaction Appearance Theory*. Snarare än att betrakta teorin som ännu en socialpsykologisk lag kan man tolka den som ett exempel på hur formbar människans sexuella attraktion är. Smalhet är inte ett universellt kriterium för att sexuell attraktion ska uppstå. De fall av partnerval där den kroppsliga hierarkin överskrids tyder på att det kroppsliga kapitalets tyngd inom intimitetsfären är lång ifrån universell.⁷

Avslutande diskussion

Den kroppsliga distinktionen kan yttra sig på flera sätt men blir som tydligast när vi studerar hur överviktiga personer betraktas och betraktar sig själva i internetdejtingsammanhang. I den här studien har det kroppsliga kapitalets betydelse studerats utifrån tre fenomen i internetdejtingens värld. Det första fenomenet är den ständiga risk för besvikelse som den fysiska verklighetens första träff innebär. Eftersom intellektuell kontakt vanligen föregår den första träffen bland internetdejtare framhävs det kroppsliga kapitalets betydelse i denna situation; trots kommunikativ attraktion riskerar kropparna nämligen att fungera som hinder för en fortsatt relation. Det andra fenomenet är de virtuella trakasserier och rena påhopp som uttrycker kroppslig hierarkisering. I denna studie var det något som de överviktiga kvinnorna hade mycken erfarenhet av. Medan den första träffens risk för besvikelse tycks vara något som alla intervjupersoner förhåller sig till, var detta ett mer okänt fenomen som klart speglade en könsmaktstruktur enligt vilken kvinnokroppen bedöms hårdare än manskroppen. Det tredje fenomenet är det kroppsliga kapitalets ytterst påtagliga betydelse när kontraktslängd och typ av relation ska framförhandlas. När det sexuella utbytet står i centrum för den överordnade partnern tycks det kroppsliga kapitalet utgöra mindre av en barriär än annars.

När intimiteten som ett av de mer fridlysta rummen i vår livsvärld så uppenbart infiltreras av kallhamrad rationalitet och reifikation, ser jag det som ytterst önskvärt att kritiskt belysa denna utveckling ur ett sociologiskt perspektiv. Internet tjänar visserligen som katalysator i processen, men förenklar också degenereringens utforskning. Framtida studier av kroppslig differentiering skulle kunna rikta in sig på andra underprivilegerade grupper. Långt fler än överviktiga känner nämligen av kroppshierar-

7 Man kan även anta att vår fokus på det visuella är av historisk karaktär. Såväl produktionen som konsumtionen visualiseras nu med informationsteknologin, medan känselsinnet förlorar alltmer i funktionell betydelse (jfr Featherstone, 1994, Gorz, 1989, 2003, Sennett, 1998). Även vår sexualitet är i hög grad visuell trots att den, rent biologiskt, mer än något annat sitter i känselsinnet. Utifrån en reichiansk analys skulle man kunna hävda att den teknologiska potentialen för arbetsreduktion möjliggör en erogen återaktivering av kroppsdelar som tidigare hämmats för produktionens skull (jfr Marcuse, 1974:201). En sådan sexuell revolution – om vi nu kan tillåta oss att spekulera så här hejdlöst – skulle kunna innebära en mindre visuell sexualitet och kanske också en mindre repressiv sexualitet.

kin; särskilt på den virtuella intimitetsmarknaden där kategoriseringen är så pass explicit. Det kan också finnas en vits i att jämföra med, eller helt inrikta sig på dem som har ungdom och skönhet för sig och eventuellt vunnit tillträde till sajter som beautiful-people.com. Kapitalmatchningen behöver för dessa personer inte vara en enklare, eller mindre ångestbetonad affär. Som det här har nämnts är det tvärtom rimligt att anta att Baumans sensationshysteri tilltar ju större valmöjligheter man upplever sig ha vilket på intimitetens marknad torde vara avhängigt kroppsligt kapital. Genom att vända sig till redan nischade nätdejtingsajter kan man undvika det arbetskrävande och metodologiskt svåra arbetet med att som forskare själv identifiera en fokusgrupp utifrån kroppsligt kapital.

Referenser

- Adorno, T. (2005) *Minima Moralia*. London: Verso
- Albada, K. F.; Knapp, M. L.; Theune, K. E. (2002) "Interaction Appearance Theory: Changing Perceptions of Physical Attractiveness Through Social Interaction", *Communication Theory*, 11(1): 8–40
- Algrim Klingspor, T. (2007). "Dejtingsajt väcker kritik", *Uppsala Nya Tidning*. 2007-02-22
- Assayag, J. (1996) "The 'Glocalization' of Beauty. Miss World in India, 1996", *Centre d'etudes Inde & Asie Sud*. Vol. 32. s. 67–82
- Arvidsson, A. (2006) "'Quality Singles': Internet Dating and the Work of Fantasy", *New Media & Society*, 8(4), 671–690
- Backberger, B. (1966) *Det förkrympta kvinnoidealet*. Stockholm: Bonnier.
- Baudrillard, J. (1998) *The consumer society: myths and structures*. London: SAGE.
- Bauman, Z. (1995) *Life in Fragments*. Oxford: Blackwell Publishers
- Bauman, Z. (2003) *Liquid Love: on the Frailty of Human Bonds*. Cambridge: Polity Press
- Becker, G. S. (1992) *The Economic Way of Looking at Life*. Nobelföreläsning
- Bourdieu, P. (1979) *La Distinction: Critique Social du Jugement*. Paris: Ed. de Minuit
- Cawley, J.; Joyner, K.; Sobal, J. (2006) "Size Matters – The Influence of Adolescents' Weight and Height on Dating and Sex", *Rationality and Society*, 18 (1): 67–94.
- Carpman, A. (2007) "Svensk kärlek på nätet en mångmiljonaffär". *Dagens Nyheter*. 2007-08-04
- Cogan, J. C. (1999) "Lesbians Walk the Tightrope of Beauty: Thin Is In but Femme Is Out", *Journal of Lesbian Studies*, 3(4): 77–89
- Davídsdóttir, S. (2003) *Kärleken i det flytande samhället*. *Dagens Nyheter*. 2003-08-15
- Featherstone, M. (1994) *Kultur, Kropp och Konsumtion*. Stockholm: Symposion
- Foucault, M. (1977) *Discipline and punish : the birth of the prison*. London: Allen Lane.
- Fromm, E. (1988) *Kärlekens Konst*. Stockholm: Månocket
- Fu, V. K. (2001) "Racial Inter-marriage Pairings", *Demography*, 38:147–159.
- Giddens, A. (1995) *Intimitetens omvandling : sexualitet, kärlek och erotik i det moderna samhället*. Nora: Nya Doxa.

- Goffman, E. (1972) *Stigma, den Avvikandes Roll och Identitet*. Göteborg: Prisma
- Goodman, E. (1993) "The Role of Socioeconomic Status Gradients in Explaining Differences in US Adolescents' Health", *American Journal of Public Health*, 89: 1522–1528
- Gorz, A. (2003) *L'immatériel: Connaissance, Valeur et Capital*. Paris: Galilée
- Gorz, A. (1989) *Critique of Economic Reason*. Bristol: Verso
- Halpern, C. T.; King, R. B.; Oslak, S. G.; Udry, R. J. (2005) "Body Mass Index, Dieting, Romance, and Sexual Activity in Adolescent Girls: Relationships Over Time", *Journal of Research on Adolescence*, 15(4), 535–559
- Hammedi, T. N.; Kaiser, S. B. (1999) "Doing Beauty: Negotiating Lesbian Looks in Everyday Life", *Journal of Lesbian Studies*, 3(4): 55–63
- Holter, O. G. (1981) *Raggning: Om Kärlek och Könsmarknad*. Värnamo: Hammarström & Åberg
- Hökerberg, J. (2008) "Hitta rätt på internet – svenskar är som gjorda för nätdejting", *Expressen*. 2008-08-01
- Irigaray, L. (1985) This sex which is not one. I A. Elliott (Ed.), *Contemporary Social Theory*. Oxford: Blackwell Publishers Ltd.
- Johannisson, K. (1994) *Den mörka kontinenten: kvinnan, medicinen och fin-de-siècle*. Stockholm: Norstedts.
- Lagerström, R. (2008) Jakten på rätt partner blev som ett gift. *Göteborgsposten*. 2008-01-03
- Lasch, C. (1979) *The Culture of Narcissism*. New York: W.W. Norton & Company
- Latner, J. D.; Stunkard, A. J. (2003) "Getting Worse: The Stigmatization of Obese Children", *Obesity Research*, 11: 452–456
- Lawson, H. M.; Leck, K. (2006) "Dynamics of Internet Dating", *Social Science Computer Review*. 24(2): 189–208
- Lewin, B. (1986) "Kvinnor, Män och Sexualitet. Om Skapande av Olikheter", *Sociologisk forskning*. 2: 45–62
- Lindblad, F. (2006) "Improved Survival in Adolescent Patients with Anorexia Nervosa", *American Journal of Psychiatry*. 163(8): 1433–1435
- Marcuse, H. (1974) *Eros and Civilization*. Boston: Beacon Press
- Marcuse, H. (1991) *One-Dimensional Man*. Boston: Beacon Press
- Marlowe, F.; Apicella, C.; Reed, D. (2005) "Men's preferences for women's profile waist-to-hip ratio in two societies", *Evolution and Human Behavior*. 26, 458–468
- Martin, J. (2005) "Is Power Sexy?", *AJS*. 111(2):408–446
- Parameswaran, R. (2004) "Global Queens, National Celebrities: Tales of Feminine Triumph in Post-Liberalization India", *Critical Studies in Media Communication*. 21(4): 346–370
- Puhl, R. & Brownell, K. (2003) "Psychosocial Origins of Obesity Stigma: Toward Changing a Powerful and Pervasive Bias", *Obesity Reviews*. 4(4): 213–227
- Qian, Z. (1997) "Breaking Racial Barriers: Variations in Interracial Marriage between 1980 and 1990", *Demography*. 34: 263–276.
- Richardson, S. A.; Goodman, N.; Hastorf A. H.; Dornbusch, S. M. (1961) "Cultural

- Uniformity in Reaction to Physical Disabilities”, *American Sociological Review*. 26: 241–247
- Sennett, R. (1998) *The Corrosion of Character*. New York: W.W. Norton & Company
- Stroebe, W., Insko, C. A., Thompson, V. D., & Layton, B. D. (1971). “Effects of physical attractiveness, attitude similarity, and sex on various aspects of interpersonal attraction”, *Journal of Personality and Social Psychology*, 18, 79–91.
- Taub, J. (1999) “Bisexual Women and Beauty Norms: A Qualitative Examination”, *Journal of Lesbian Studies*. 3(4): 27–36
- Townsend, J. M.; Wasserman, T. (1998) “Sexual Attractiveness: Sex Differences in Assessment and Criteria”, *Evolution and Human Behavior*. 19: 171–191
- TT-Ritzau. (2009) “Dejtingsajt dumpar alla fula”, *Dagens Nyheter*. 2009-11-10
- Törnqvist, M. (2006) “Det sa bara klick... Högutbildade storstadsbor söker partners på nätet”. *Axess* (4).
- Utz, S. (2005) ”Types of Deception and Underlying Motivation”, *Social Science Computer Review*, 23(1), 49–56

Författarpresentation

Roland Paulsen är doktorand i sociologi vid Uppsala universitet och i huvudsak verksam inom fältet ekonomisk sociologi. Hans bok *Arbetsambället* är under utgivning och förlagspubliceras sommaren 2010.

Från generell bild till individuellt ansikte

Att hantera oförståelse och stereotypt bemötande i fyra lågstatusyrken

Marita Flisbäck

Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet

From general images to individual features:

Managing lack of understanding and stereotypes in four low-status occupations

Individuals shape an image of themselves and their surroundings in relation to how they assume that others regard them. In these situations occupation is essential. Categorizations, valuations and rewards associated with occupations are among the most fundamental instruments used for domination in the social world. Hence it is interesting to study how groups and individuals who experience low occupational status manage their social positions. This article, based upon interviews with workers in food industry, waitresses/waiters, storemen and dustmen, analyzes how the interviewees handle low respect, here expressed as lack of understanding and stereotyping. Three different positions are distinguished, arguing that one of them implies a stronger identification with the occupation than do the other two, which to a greater extent agree with stereotyped images. In the first position, the workers disagree with stereotypes of low-status jobs as apathetic, heavy or simple, and assert that their occupation has specific values such as self-development, qualifications or advantage to society. In the second position, low recognition is avoided through little identification with the occupation. The interviewees separate themselves and who they are from their jobs, and find it ridiculous to speak about it in terms of self-development or qualifications when so many are able to do the job. In the third position, the interviewees emphasize that their own place of work is less heavy than the job in general. Through the third strategy their particular tasks are seen as exceptional and their identification with the occupation is local rather than embedded in a wider occupational identity.

Key words: occupation, status, stereotypes, strategies, resistance and/or acceptance

1. Ett arbete är ändå ett arbete. Jag försörjer mej genom att använda mina händer. Jag lever inte på andras arbete (som en del andra gör).
2. Jag utför ett meningsfullt och nödvändigt arbete (även om andra inte ens vet om min existens). Att ta tillvara gammalt papper *är* meningsfullt. Det är alltså objektiva faktorer som gör arbetet viktigt för mej, inte vad andra tror och tycker.

Ragnar Järhult 1979

I romanen *Omslaget* beskriver Ragnar Järhult vardagen vid ett pappersbruk. Varje kapitel avslutas med korta dagboksanteckningar där någon av de anställda reflekterar över sin arbetssituation. Ofta skildras känslor av bitterhet. En dagboks författare skriver att arbetet för hans del varken lett till självutveckling eller kollektiv gemenskap – bara tomhet. Men i slutet av detta avsnitt följer den passage jag har återgett här där uppgivenheten bryts. Utan cynisk underton konstaterar författaren att ett arbete i sig alltid har sitt värde. Hans arbete är dessutom ”nödvändigt”. Han beskriver sin stolthet över att inte behöva förlita sig på att någon annan utför sysslorna och att det är den egna kroppen är verktyget. Andra kanske inte värderar hans arbete så högt, men själv vet han att det behövs och därmed är meningsfullt.

Järhults bok är inte bara en skildring av arbetet vid ett pappersbruk. Den speglar också hur yrkesutövandet har en vidare kulturell betydelse. Genom yrket bestämmer vi oss själva och vår omgivning. I kategoriseringar och föreställningar om yrken utövas makt (Isacson & Silvé 2002:273; Svensson 2003:28–32). I ett sådant perspektiv kan dagboksanteckningen ovan betraktas som en strategi för att kunna känna stolthet även i ett yrkesutövande som är behäftat med negativa och stereotypa uppfattningar. Texten används som ett subjektivt sökande efter sådana element i yrkesverksamheten som kan omvandlas till argument för värdet av den egna arbetsinsatsen.

I denna artikel studeras erfarenheter av att besitta en yrkesposition som i samhället ges lågt erkännande i form av social status och olika strategier för att omförhandla detta värde.¹ Artikeln bygger på resultat från forskningsprojektet *Att erfar yrkesstatus* där jag tillsammans med Ylva Ulfsson Eriksson och Lennart G. Svensson undersöker hur personer i så kallade lågstatusyrken förhåller sig till en nedvärderad social position samt vad erkännande och respekt från omvärlden kan betyda.² Artikelns syfte är att bidra till ökad förståelse för hur människor i lågstatusyrken kan uppfatta brist på erkännande från omgivningen och hur de försöker hantera det. Det empiriska materialet består av fokusgruppsintervjuer och kvalitativa samtalsintervjuer med serveringspersonal, renhållningsarbetare, lagerarbetare och livsmedelsarbetare. I artikeln analyseras berättelser om vad de intervjuade upplevt som bristande respekt i sitt yrkesutövande i form av oförståelse eller stereotypa uppfattningar. Jag argumenterar för att de intervjuades strategier för att bemöta detta är relaterat till olika grad av identifikation med yrket.

Jag har disponerat artikeln så att efter denna inledning följer ett avsnitt om material och tillvägagångssätt. Därefter kommer tre avsnitt som behandlar analysens teoretiska inramning där jag resonerar kring varför vissa yrken för med sig brist på erkännande. De perspektiv som då främst anförs är hämtade från Norbert Elias, Mary Douglas och Pierre Bourdieu. De teoretiska avsnitten åtföljs av fyra empiriska delar där jag går in på de intervjuades erfarenheter av stereotypt bemötande och utomstående brist på kunskaper om villkoren för deras yrkesutövande. Här tar jag också upp

1 Tack Ylva Ulfsson Eriksson, Peter Nilsson, Lennart G. Svensson och Rolf Törnqvist som har läst och hjälpt till att förbättra detta artikelmanus.

2 Forskningsprojektet finansieras av Vetenskapsrådet (Diariernr: 2005-935) och bedrivs vid Göteborgs universitet, Sociologiska institutionen.

olika strategier för att förhålla sig till detta. I artikelns avslutande diskussion lyfts dessa strategier fram i form av tre möjliga positioner som alltså innefattar olika identifiering med yrkesverksamheten.

Material och tillvägagångssätt

I tidigare studier har uppfattningar om yrkens status beskrivits som socialt allomfattande och historiskt stabila. Både nationella och internationella undersökningar tyder på att det finns en stark samstämmighet i samhället när det gäller vilka yrken som tillskrivs hög respektive låg status. Oavsett kön, ålder, nationalitet eller klassposition tenderar människor att värdera yrken och yrkessysslor på ett likartat sätt (Treiman 1977). Detta visade sig även i en enkätundersökning utförd år 2002 då ett slumpmässigt urval av Sveriges befolkning fick bedöma den status de uppfattade att olika yrken hade. Yrken som tillskrevs högst status var läkare, domare och professor. Längst ner i statushierarkin återfanns städerska, gatuköksbiträde och diskare (Svensson 2003; Ulfsdotter Eriksson 2006; Svensson & Ulfsdotter Eriksson 2009).

Då man undersökt vilka aspekter människor tar fasta på då de tillskriver olika yrken status har låg lön tillsammans med ingen eller kort utbildning framhållits som kännetecken för lågstatusyrken. Därtill tenderar lågstatusyrken att domineras av något av könen, medan manlig majoritet oftast utmärker yrken som ges hög status (Treiman 1977; Svensson 2003, Ulfsdotter Eriksson 2006; Svensson & Ulfsdotter 2009). När det gäller utbildningstid så kräver de fyra yrken som jag här valt att studera i regel gymnasiekompetens (SCB 2009). Sett till lönenivån så befinner de sig under den svenska genomsnittslönen som år 2008 var 27 100 kr (SCB 2010a). I varierande grad har de också manlig eller kvinnlig majoritet.

Yrkesgruppen storhushålls- och restaurangpersonal består av 62 procent kvinnor och 38 procent män. Medellönen år 2008 var 20 400 kronor och yrkesgruppen hade den sextonde lägsta genomsnittliga lönenivån i Sverige. Renhållnings- och återvinningsarbetare domineras av 93 procent män och genomsnittslönen för denna grupp var år 2008 22 300 kronor. Lager- och transportassistenters genomsnittliga lön var samma år 23 500 kronor. I dessa yrken är 80 procent män. Maskinoperatörer inom livsmedelsindustrin hade år 2008 en medellön på 23 300 kronor, av de verk samma var 62 procent män (SCB 2010a, 2010b).

I den svenska statusundersökningen från år 2002 rangordnades totalt hundra yrken. Sophämtare kom på plats 97, servitris och servitör på plats 90 (Svensson 2003; Ulfsdotter Eriksson 2006; Svensson & Ulfsdotter Eriksson 2009). Lagerarbete och livsmedelsarbetare fanns inte med som alternativ att bedöma för de svarande, men med hänvisning till inkomst och kvalifikationsnivå kan dessa yrken ändå betraktas som lågstatusyrken. Ytterligare ett skäl är att de intervjuade själva uppger att de har erfarenheter av att deras yrke anses ha låg status (Flisbäck 2008). En sådan subjektiv statusidentifikation gäller även den serveringspersonal och de sophämtare vi intervjuat.

Artikelns empiriska underlag består av 10 fokusgruppsintervjuer och 10 kvalita-

tiva samtalsintervjuer. Intervjuerna, som pågått i en till två timmar, har bandats och skrivits ut i sin helhet. Sammantaget har 46 personer intervjuats, varav 18 är kvinnor och 28 är män.³ Av dessa berättade tre att de hade sitt ursprung i ett annat land än Sverige.⁴ De intervjuade är i olika ålder och deras anställningsår varierar. De är hämtade från både mindre och större företag i olika svenska kommuner.

Analysen av intervjumaterialet har styrts av sökandet efter likhet, variation, komplexitet och motsägelser inom varje intervju, inom varje yrkesgrupp samt mellan de olika yrkesgrupperna. Även om det empiriska materialet är komplext handlar artikelns övergripande tema om likheter i erfarenheter av omgivningens förminskande bemötanden. I detta sammanhang vill jag dock understryka att intervjumaterialet inte enbart innefattar skildringar av hur omgivningen betraktat yrkesutövandet i negativa termer. Det finns flera berättelser om hur allmänheten också uppskattat intervjupersonernas arbetsinsatser. Dessa tillfällen lyfts fram som väsentliga eftersom de kan väga upp brist på förtjänster eller tillfredsställelse i arbetet. Trots detta anser jag att det empiriska material som rör erfarenhet av oförståelse och bristande erkännande är så omfattande att det här förtjänar eget utrymme. Temat är dessutom väsentligt för att nå kunskap om olika strategier som utövare i lågstatusyrken kan ha för att tillbakavisa lågt anseende, vilket alltså varit ett av forskningsprojektets övergripande syften att undersöka.

De fyra yrken som jag här valt att fokusera representerar inte den variation som finns när det gäller arbetsvillkor och arbetsuppgifter i lågstatusyrken. Men de speglar ändå ett visst spektrum av verksamheter, sysslor och tjänster. Yrkesutövarna befinner sig i skilda delar av samhället och är i varierande grad ”synliga” för allmänheten genom att i olika stor uträckning ha kontakt med kunder eller gäster. Gemensamt för yrkesgrupperna är också att arbetet de utför ibland kategoriseras som ”fysiskt tungt”, ”smutsigt” eller ”okvalificerat”. I det teoretiska avsnittet nedan diskuteras hur sådana klassifikationer kan utgöra en grund till varför vissa yrkesgruppers verksamheter tolkas som lågstatusjobb.

Generell bild: ”Fysiskt”, ”smutsigt” och ”okvalificerat”

Flera samhällsforskare och kulturteoretiker har pekat på att det i västerländska samhällen finns en hierarki mellan intellektuellt, abstrakt och ”kvalificerat” arbete, och sådana sysslor som benämns manuella, konkreta eller ”okvalificerade”. Kategoriseringen har beskrivits som ideologisk genom att den döljer att alla yrkesverksamhe-

3 Den empiri som används här utgör en del av det totala material som samlats in i samband med forskningsprojektet. Vi har även intervjuat väktare och omsorgsarbetare, samt utfört informerande intervjuer med enhetschefer, fackliga företrädare och arbetsledare inom de 6 yrkesgrupperna.

4 Intervjuerna har utförts på intervjupersonernas betalda arbetstid. Urvalet har i de flesta fall gått via företagsledningen. För en diskussion om fördelar och nackdelar med detta förfarande hänvisas till vår kommande forskningsrapport samt till artikeln *Att framhäva val och hävda möjligheter* (Flisbäck 2008).

ter består av både praktiska och intellektuella moment (Gesser 1977; Smith 1990; Widding Isaksen 1992, 1994; Sydie 1994; Liedman 2002:83, 85–87; Ulfsdotter Eriksson 2006; Sörensdotter 2008:19). En förklaring till denna kategoriska dualism finns, enligt historiesociologen Elias (1939/1989, 1939/1991, 1992:47–49), i den civilisationsprocess som västerländska moderna samhällen genomgått. I spåren av en sådan utveckling har människor alltmer kommit att kontrollera sina känslor och distansera sig ifrån kroppsliga behov. Kroppsligt arbete blir då, till skillnad från ett disciplinerat och intellektuellt arbete, att betrakta som något omedelbart, djuriskt eller till och med ”smutsigt” (jfr Widding Isaksen 1992:14, 1994:67–68).

Ur ett antropologiskt perspektiv har Douglas (1966/1997) pekat på att det inom flera olika samhällen finns ett tabu mot att utföra arbete som i ett visst socialt, kulturellt och historiskt sammanhang klassificeras som ”orent” eller ”smutsigt”. Detta leder till att de grupper av individer som på ett eller annat sätt beblandar sig med ”smuts” kommer att missaktas. Douglas förklarar människors aversion mot smuts som försök att upprätthålla kontroll över det outgrundliga i tillvaron. Då smuts, i form av exempelvis matrester eller kroppsavfall, symboliserar hur ett vara är på väg att övergå i ett annat stadium, ter sig övergången svårplacerad, störande och hotande.

Douglas (1966/1997) studie är en generell uppgörelse med dogmatismens olägenheter med särskild kritik riktad mot ”civiliserade” västerländska samhällens benägenhet att kontrollera det mångtydiga. Att restavfall här tabubeläggs har, enligt Douglas, sin grund i viljan att fly tillstånd av ”både-och” till förmån för mer lättdefinierade ”antingen-eller”. Därför strävar människor även i möjligaste mån efter att överlåta ”smutsiga” och tvetydiga sysslor till andra. På så vis kommer individer som utför arbetsuppgifter kategoriserade som ”smutsiga” att tillskrivas lågt socialt erkännande. Deras arbetsuppgifter avlägsnas och osynliggörs av det övriga samhället (jfr Widding Isaksen 1992:19).

Med Elias (1939/1989, 1992:47–49; & Scotson 1965/1991) kan detta uttryckas som att människor genom civilisationsprocesser inte bara utvecklar sofistikerade sätt för att skapa distans till sin fysiska sårbarhet och driftstyrning. De utvecklar också raffinerade strategier för att skilja ut sig från grupper av individer som utför de ”grundläggande” arbetsuppgifter som anknyter till dessa områden. Sådana skillnadsskapande processer kan grundas i stereotypa uppfattningar, vilket innebär att enskilda människor eller sociala grupper betraktas på ett kategoriskt sätt utifrån några enstaka och starkt generaliserande karaktärsdrag (Hall 1997). Stereotypisering är en maktstrategi för att underordna och exkludera grupper, att göra dem till föremål för tillskrivningar och fantasier utifrån bilden av vem man själv vill vara. Det handlar om en stigmatiseringsprocess där en dominerande grupp besitter makten att etikettera andra grupper och individer med ett ”lägre människovärde” (Elias & Scotson 1965/1991; Hall 1997:259).

I vårt forskningsprojekt har vi som en utgångspunkt att enskilda individer kan ha blick för den sociala status som allmänheten tillskriver deras yrkesutövande och att grupper som tar emot lågt erkännande på olika sätt reagerar på sin underordnade position (Sennett & Cobb 1972/1993, Treiman 1977; Aurell 2001; Ulfsdotter Eriksson

2006; Flisbäck 2008). En annan utgångspunkt är att människors livssituationer och självidentitet formas i vardagliga sociala relationsmönster. I dessa sammanhang utgör yrkesutövandet, tillsammans med uppfattningar om vilka egenskaper som krävs för att utöva olika yrken, en betydelsefull grund för den egna identiteten (Fine 1996:91; Aurell 2001:15; Isacson & Silvé 2002; Svensson 2003; Ulfsdotter Eriksson 2006; Svensson & Ulfsdotter Eriksson 2009). I likhet med Elias (1939/1989; 1939/1991; & Scotson 1965/1991) anlägger vi således en relationell syn på det sociala livet där vi utgår ifrån att människor identifierar sig själva och sin grupptillhörighet genom att understryka skillnaden mellan egna och andras prestationer.

Sett ur Pierre Bourdieus (1979/1989) sociologiska perspektiv är det förhållandet att individer bestämmer sin identitet genom att skilja ut sig från andra, ett uttryck för att den sociala världen är uppbyggd av *distinktionsprinciper*. I dessa sammanhang finner Bourdieu att människor många gånger har lättare att definiera vad de inte är och inte vill vara, än vad de faktiskt är och strävar efter. Enligt Bourdieu utgör arbetarklassens praktiker och livsstilar då en negativ referenspunkt (även Sennett & Cobb 1972/1993), vilket han förklarar med människans drivkraft att hålla ”avstånd till nödvändigheten” – ett förakt inför tillvänjningen att vara beroende av livets förnödenheter. Status, anseende eller vad Bourdieu kallar *symboliskt kapital*, ökar däremot proportionellt i relation till det avstånd människor har till tillvarons nödvändigheter och den frihet de därmed kan se sig ha att välja olika alternativ. Det repetitiva, obetalda hushålls- och omvårdnadsarbete som kvinnor traditionellt ägnat sig åt utgör ett tydligt exempel på det låga anseende som det rent reproduktiva arbetet för med sig (Smith 1990; Furåker 1991; Gisselberg 1991; Sydie 1994:8; Widding Isaksen 1994:66–67; Anderson 2000; Sörensdotter 2008:260).

I denna artikel skildras individers erfarenheter av respektlöst bemötande på grund av sin yrkesställning och deras sätt för att förhålla sig till detta. Bourdieus perspektiv är intressant i relation till artikelns syfte eftersom det belyser hur vi genom att kategorisera andras handlingar också identifierar oss själva. Dessutom pekar han på att det finns flera förbindelseänkar mellan individers sociala positioner och det yrke som de utövar. Snarare än att studera människors yrkespositioner behandlar alltså Bourdieu en bredare tematik där livsstilar sätts samman med resurser och kollektiva erfarenheter grundade i klass, kön och etnisk tillhörighet.

Även om de intervjuade själva sällan tolkar eller förklarar omgivningens bemötanden som en reaktion på deras klass-, köns- eller etniska tillhörighet, så är det rimligt att idéer om kön, klass, etnicitet, ålder och sexualitet både styr *vilka* grupper som förväntas utföra ett visst arbete och *hur* det ska utföras (Smith 1990; Sydie 1994:206–207; Anderson 2000; Aurell 2001; Mohanty 2006:166–167; Mulinari 2007; Sörensdotter 2008). Tidigare studier har exempelvis visat att förväntningar om att ständigt svara upp mot andras önsknningar är särskilt utbredda i kvinnliga arbetaryrken inom service eller omsorg (Skeggs 1999; Anderson 2000; Mulinari 2007, Sörensdotter 2008). Paulina Mulinari (2007), som intervjuat servicearbetare inom hotell- och restaurangbranschen, beskriver hur den kvinnliga serveringspersonalen berättade om att de inte fick märkas i arbetets mest iakttagbara situationer. Detta samtidigt som

de lätt skulle finnas till hands för snabb betjäning. Mulinari (2007:280) benämner gästernas maktövertag för en *privilegerad okunskap* där de outhärligen formulerade krav på betjäning som var på gränsen till vad som i praktiken var möjligt att genomföra. Vad Mulinari ser som privilegerad okunskap kan liknas vid stereotypa föreställningar där människor blir till objekt för andras önskemål.

Statushierarkiers reproduktion och lokala sammanhang

De intervjuades arbetsuppgifter, att producera mat, bära bort avfall, paketera och lyfta varor, kan sägas vara behäftade med låg status då det är arbete nära livets nödtröft som anses vara fysiskt tungt eller till och med "smutsigt". I sammanhanget är det dock väsentligt att erinra om att statusordningar – trots dess stabila ordning – alltid tar sig olika uttryck i skilda sociala sammanhang. Enligt min mening måste både erfarenhet av – och uppfattningar om – yrkesstatus förstås som plastiska och relationella fenomen. Detta leder även till att individer inom varje yrke, arbetsplats eller "lokalt" sammanhang utvecklar specifika strategier för att motverka lågt erkännande.

Att varje lokalt sammanhang och dess specifika trossystem, regler och maktasymmetrier resulterar i olika statushierarkier har åskådliggjorts av sociologen Lise Widding Isaksen (1994) som lyft fram omsorgsarbetets interna rangsystem. Uppgifter där yrkesutövaren kommer i kontakt med andra människors avföring, spott eller uppkastningar associeras, enligt Widding Isaksen, i större utsträckning med tabu och vämjelse än dem där sår ska tvättas eller sys. Ett annat exempel på hur statushierarkier varierar i olika sociala rum kan belysas utifrån Marie Aurells (1998) studie av livsmedelsbutikers könshierarkier och lönenivåer. Aurell beskriver en påtaglig statuskillnad mellan kvinnodominerad kassapersonal och de manligt dominerande styckmästarna. Skillnaden i hur sysslorna värderades visar sig i lönenivå, enformighet i arbetsuppgifter samt möjlighet till fortbildning. Trots att båda dessa yrken handlar om att utföra konkret arbete tolkas kassörskans uppgifter som mer repetitiva och mindre kvalificerade än styckmästarens sofistikerade hantverk.

Tidigare återgav jag uppfattningar om hur låg lön, utbildning och kvinnlig eller manlig dominans visat sig utmärka lågstatusyrken. Min utgångspunkt är dock att det inte enbart är låg lön och kvalifikationskrav som ger upphov till att yrken tillskrivs låg status. Även om exempelvis ekonomisk ersättning reproducerar yrkens status så bör lönenivå ses som en effekt av både klassificeringar av sysslor och föreställningar om sociala grupper. Aurell (2001:201), som studerat status och yrkesidentitet, menar att arbetets sysslor aldrig är det som i sig avgör en individs låga erkännande. Yrken och dess utövare definieras och bedöms alltid i en dialektik mellan social position och yrkesuppgifternas innehåll (även Gesser 1977:13). Individer tenderar att värderas utifrån de arbetsuppgifter de utför, samtidigt som yrkens status bestäms utifrån de sociala grupper av individer som i huvudsak utför dessa sysslor.

Status och yrkesuppgifter, sociala positioner och resurser knutna till dessa positioner, måste, enligt min mening, förstås som "cirkulära orsaksrelationer". Mitt antagande blir i detta perspektiv att sysslor tillskrivs låg status enligt sociala symbolsystem med

föreställningar om vilka sysslor som är basala och ”smutsiga”. Yrkespositioner är olika tillgängliga på grund av resurser utifrån sociala positioner som klass, kön och etnicitet. Genom att sociala grupperingar som kvinnor och arbetarklass tenderar att utföra arbeten med låg status, reproduceras dessa sysslors ringa erkännande. Det i sin tur kommer – särskilt i kvinnodominerande lågstatusyrken – att uttryckas i låg ekonomisk ersättning. I vardagliga praktiker kommer utövare i lågstatusyrken genom andras bemötanden att ta del av statushierarkin och via förväntningar om hur de ska uppträda i sitt yrkesutövande också till viss mån förkroppsliga denna ordning (Anderson 2000).

Att införliva statushierarkier i sin självbild

I den här texten kommer jag visa att yrkesutövare inte bara accepterar dominansförhållanden där deras verksamhet betraktas med låg status. På olika sätt förhåller de sig aktivt till sina positioner, de motsätter sig nedvärderande klassifikationer och omtolkar schablonartade bilder där deras vardagsverklighet svartmålas (jfr Hall 1997:270–274). Att människor vägrar att acceptera dominanssituationer ska dock inte förväxlas med att de automatiskt har förmåga att förändra maktrelationer de ingår i (Abu-Lughod 1990; Skeggs 1999). En klassisk sociologisk problematik har berört frågan under vilka villkor och med vilka medel människor anpassar sig till, försöker eller förmår förändra givna dominansförhållanden. Bourdieu har återkommande behandlat temat om hur sociala grupper inom ramen för olika intresseområden försöker hävda sina värden. Främst har han pekat på dominerade samhällsgruppers svårigheter till självhävdelse, hur grupper utan nätverk, ekonomiska och/eller kulturella resurser, tenderar att införliva de etablerade gruppernas värdesystem snarare än att bjuda dem motstånd. När detta sker utan öppna ifrågasättanden menar Bourdieu (2000:168ff.) att vi står inför fall av *symboliskt våld*. Genom att våldet varken är känt eller okänt – utan *misskänt* – utgör det kärnan i reproduktionen av samhällets maktförhållanden.

Enligt Bourdieu (2000:169) ger symboliskt våld upphov till känslan av *social skam*, vilket kan ta sig uttryck i osäkerhet och otillräcklighetskänslor. För utövare i lågstatusyrken kan symboliskt våld handla om att identifiera sig med dominansstrukturernas givna bilder av de egna prestationerna som i grunden bristfälliga. Exempel på detta återfinns i sociologerna Richard Sennetts och Jonathan Cobbs (1972/1993) klassiska studie av arbetare i 1960-talets Boston. De beskriver hur arbetare, verksamma inom lågstatusyrken, försvarade olika yrkesgruppers skilda status med att påpeka att erkännanden förtjänas som följd av framgång och enskild talang. Studiens sammanhang anknyter till den ”amerikanska drömmen” med en extrem ”individualism” och de intervjuade uttrycker en dominerande meritokratisk tro på alla människors möjligheter att utveckla sina potentialer. I förlängningen innebär en sådan uppfattning att den respekt de själva saknade i viss mån är självförvållad.

Att de möjligheter människor besitter har sin grund i olika resursstrukturer förblev alltså för de arbetare Sennett och Cobb (1972/1993) intervjuat misskänt. En strategi som arbetarna utvecklade för att bemöta yrkets låga anseende var att påtala att de var på väg bort från detta och hävda sina möjligheter att nå en annan yrkesposition. En

annan strategi var att inta en instrumentell attityd till arbetet och säga att det utfördes för att få ekonomiska resurser så att barnen skulle slippa liknande jobb. I båda fallen bibehölls viss självrespekt genom att identitet och sysslor skiljdes åt.

Ovan har jag gått in på perspektiv som pekar på hur människor försöker omförhandla en nedvärderad position och avvärja den sociala skam som är förbunden med att arbeta i ett lågstatusyrke. Vilka specifika uttryck som dessa strategier kan ta är delvis beroende av inom vilket lokalt sammanhang individerna är verksamma. I de följande avsnitten behandlas dessa förhållningssätt i anslutning till artikelns empiriska teman.

Stereotypa bemötanden

Jag blev behandlad /.../ som ett tjänstehjon /.../ Man blev sådär undanskuffad ibland, att man inte skulle ... Om man ... Det var så himla subtilt, men om man tog lite för mycket plats, så fick man kanske känna av det på något vis. Och små barn kunde säga saker om mig till sina kompisar. (*Serveringspersonal, kvinna, enskild intervju*)

Arbetsuppgifter som utförs med kroppen, bedöms ”smutsiga” eller uppfattas grundläggande för människors behov kan alltså komma att osynliggöras i samhället. De intervjuade från alla de fyra yrkesgrupperna säger att omgivningen ibland bär på en alltför generell bild av deras yrkesutövande så att den individ som finns bakom utförandet då glöms bort. För serveringspersonalen kan sådant stereotypt bemötande handla om att förväntas ta rollen av tjänaren som alltid finns till hands för att svara upp mot andras behov. Den intervjuade kvinnan ovan beskriver erfarenheten av att just detta. Förväntningarna har hon upplevt från både vuxna och barn.

Utövare inom serviceyrken med låg status kan påverkas av det övriga samhällets förväntningar om att arbetsuppgifter ska utföras på ett underordnat sätt (Anderson 2000:113). En annan kvinna inom servering liknar sin underordning och gästernas resursövertag vid slavens ofria vilja att tjäna (jfr Gesser 1977:1). Hon säger att hennes arbetsuppgifter många gånger handlar om att ovillkorligt rätta sig efter andras önskemål, vilket hon menar ”alltid” kommer att bidra till serveringspersonalens låga yrkesstatus.

För serveringsyrket har ju alltid varit ett lågstatusyrke, det är ju liksom ... Det var slavar det började med. /.../ Jag menar man tjänar någon som har som har råd att bli tjänad liksom. (*Serveringspersonal, kvinna, enskild intervju*)

Enligt Widding Isaksen (1994:67) beaktar sällan den ”civiliserade” människan ”att det krävs en betydande arbetsinsats för att kunna efterleva samtidens hygieniska standard /.../ att någon fjärmar skit, smuts och avfall, både från kroppen och den fysiska miljö”.⁵ Sysslor som har med livets nödvändighetssfär att göra uppmärksammas i

5 Min översättning.

liten utsträckning. Helst vill vi inte närmare varse hur dessa behov tillfredsställs. De intervjuade renhållningsarbetarna har stött på liknande motsägelsefulla krav som serveringspersonalen och beskriver hur de ska få andras vardag att fungera samtidigt som de inte får märkas. Här handlar upplevelsen dock om att människor inte vill se den smuts eller känna den stank från avfallet som renhållarnas arbete stereotypt associeras med. Trots att en intervjuperson inte bara kör hushållssopor utan ibland också returpapper som inte har någon påtaglig lukt, så kan människor visa avstånd från hans verksamhet genom att hålla för näsan när de ser hans lastbil.

När jag åker förbi med bilen och folk går förbi så håller de för näsan. En pappersbil ser ut som en sopbil, precis likadan. Men det är inga sopor i den, bara papper, luktar inte ett dugg, vad jag vet. Men om de ser en sopbil, så rynkar de på näsan och då får de göra det. *(Renhållningsarbetare, man, enskild intervju)*

En annan bild för hur renhållningsarbetarnas yrkesutövande kan uppfattas som "smutsigt" ges av några intervjuade som berättar hur andra människor kan tro att de ständigt tvingas göra sällskap med skadedjur. I en av fokusgrupperna ironiseras kring sådana föreställningar. Skämtsamt hävdar de intervjuade att de snarare förser exklusiva bostadsområden med råttor än för bort deras avfall.

De som bor i X-stadsdelen [exklusivt bostadsområde], de vet om att det är vi som fixar de där råttorna till dem. *(Renhållningsarbetare, man, fokusgrupp)*

Även de intervjuade lagerarbetarna beskriver att det finns stereotypa bilder av deras yrkesutövande som smutsigt. Men främst säger de att andra föreställer sig att deras sysslor handlar om ett kroppsarbete utan psykisk ansträngning. Utomstående kan se dem som viljelösa, utan förmåga till egna initiativ. En kvinna i en fokusgrupp nämner att lagerarbetare ibland liknas vid båtar som utan egen navigationsförmåga driver med strömmen. I samma fokusgruppsintervju anknäver en annan kvinna till temat och återger en skröna som brukar berättas bland personalen vid företaget där hon är anställd. Berättelsen handlar om en kund som ringt till "kundtjänst" och fått uppgiften att företagets lagerarbete sköts av ett "sorteringsverk". Kunden skulle, enligt berättelsen, inte ha förstått det skämtsamma i benämningen utan förblivit okunnig om att det faktiskt är människor som arbetar med att paketera och lasta varorna.

Det är väl knappt att de på kundtjänst vet vad vi gör på lagret, eller de i ledningen, eller någon som vet vad vi håller på med då. De kanske bara ser på oss som en geléklump som flyter lite sådär: "Nu går båten åt det hållet". *(Lagerarbetare, kvinna, fokusgrupp)*

Det är någon som har hört eller sagt det här på kundtjänst tror jag. Ja, att det är en robot som gör det. Typ att: "Det är sorteringsverket". Då har de [kunderna] fattat det som att det är en robot som går omkring och gör det hela. *(Lagerarbetare, kvinna, fokusgrupp)*

En metafor lagerarbetarna använder för att åskådliggöra hur omgivningen ibland kan se på deras yrkesutövande handlar alltså om att yrkesutövandet är lika mekaniskt som robotars förprogrammerade verksamhet. En sådan föreställning om att yrkesutövaren saknar initiativförmåga och kreativitet har även några av de intervjuade livsmedelsarbetarna fått känna av. Intervjupersonen nedan säger att erfarenheten lärt honom att många kan hysa stereotypa uppfattningar om hans arbete som enfaldigt. Därför framhåller han hellre de reparatörsuppgifter som ingår i hans yrkeskunnande när han möter utomstående.

Jag skäms inte för jobbet så sett, men jag vet ju hur folk tänker och de tänker sig nog ... Om man säger att man sitter i kassan på Konsum så ... Ja, men man vet ju vad människor tänker så ... Om man säger att man tittar på brödpåsar – folk får ju förutfattade meningar. (*Livsmedelsarbetare, man, enskild intervju*)

Verksamma inom lågstatusyrken kan som strategi för att nå högre erkännande försöka påvisa en likhet mellan sina sysslor och de som mer ansedda yrkesgrupper utför (Fine 1996). I intervjusituationen försöker livsmedelsarbetaren förklara människors fördomar om industriarbete genom att jämföra situationen med stereotypa uppfattningar om kassapersonal, alltså ett annat lågstatusyrke. För att försvara sitt yrkesutövande liknar han det vid maskinreparatörens arbetsuppgifter, det vill säga ett kvalificerat arbetaryrke. Trots att han själv inte uppfattar sitt arbete som skamligt väljer han ändå att anpassa sin berättelse om sig själv och sitt yrkesutövande efter hur han tror att andra betraktar det. Han säger att han presenterar sig på ett sätt som inte riktigt stämmer överens med hur han själv uppfattar sin verksamhet. Berättelsen om den egna vardagen och identiteten kommer alltså att kringskäras genom erfarenheten av att andra ser lågstatusyrket som enahanda och därmed tillskriver det en lägre grad av erkännande.

”Andras” okunskap och oförståelse

När de intervjuade skildrar hur de blivit stereotypt bemötta förklarar de det med att omgivningen är okunnig om vad deras sysslor innebär. Ett exempel kan handla om att utomstående inte förstår hur fysiskt tungt arbetet kan vara. Även här är det både allmänheten och medarbetare inom organisationen som bär på denna okunskap. Livsmedelsarbetaren nedan säger att denna bristande förståelse främst finns bland de chefer som sätter villkoren för yrkesverksamheten. En servitris berättar hur nära bekanta kan ha svårt att förstå att serveringsyrket är fysiskt påfrestande och att det i likhet med andra jobb kräver att man återhämtar sig efter en arbetsdag. Vänner och bekanta kan därför ifrågasätta att hon behöver sova på morgonen trots att hon varit vaken för att arbeta en stor del av nattens timmar.

Sedan är det så att det är många utav våra chefer, våra högre chefer då. Jag tror inte de vet hur jobbigt det är, hur jobbigt vi har det /.../ Det hade varit kul att se om de själva hade kunnat klara av och stå en hel dag. (*Livsmedelsarbetare, kvinna, fokusgrupp*)

Jag har några kompisar som säger: ”Gud, du sover så länge på dagarna!” ”Ja, men när du ligger i sängen och sover på kvällen så springer jag och *bär* saker! Och jag menar att: ”När du kommer hem från ditt jobb så kastar du dig inte i säng klockan fem eller halv sju eller när du kommer hem. Du sitter ju och äter middag, tittar på TV, du landar och så är du trött klockan halv elva när du går och lägger dig.” /.../ Då blir jag så där: ”Ja, men det är ju självklart! Jag måste väl också få sova åtta timmar?” (*Serveringspersonal, kvinna, enskild intervju*)

Att yrket är fysiskt krävande menar även renhållningsarbetarna, liksom att det finns en oförståelse inför att arbetsuppgifternas tyngd och omfattning ofta inte har stått i relation till den tid de har till förfogande. Renhållningsarbetarna nedan hävdar att många är ovetande om att sophanterare har en 40-timmarsvecka. Det finns en utbredd uppfattning om de kan avsluta sin arbetsdag när de är färdiga med dagens ”runda”, att de alltså kan gå hem innan de gjort sina åtta timmar. Allmänheten tycks inte riktigt förstå att yrkesvillkoren förändrats på senare tid och att arbetet blivit mer stressigt och fysiskt påfrestande.⁶

– Det är väl några som tror att vi har det här väldigt bra, de tror ju att det här ligger kvar fortfarande, att man får gå hem när man är färdig. Men så är det ju tyvärr inte riktigt nu.

– Nej, det har blivit sämre och sämre, de här sista 20 åren. Det har blivit mer och mer att köra och det har ju stramats åt. (*Renhållningsarbetare, män, fokusgrupp*)

Enligt de intervjuade är det alltså en vanlig uppfattning bland folk att lågstatusyrken är fysiskt lättare än vad de är. Likaså har många dålig kännedom om deras ogynnsamma arbetsvillkor. Oförståelsen kan tas som intäkt för att yrket inte är tillräckligt respekterat. Men bland de intervjuade finns också uppfattningar om att vissa personer har stor förståelse för att yrket är fysiskt krävande. Som jag tidigare varit inne på så finns det till och med de som överdriver denna aspekt genom att framhålla arbetet som mer kroppsligt ansträngande eller mer enformigt än vad de intervjuade själva anser. Ibland har utomstående beklagat en arbetssituation de uppfattat som alltför monotont.

Min kära vän, kollega och chef Anna, hon har sagt att, hon hade en gång en känd operasångerska som var här ofta, som sa: ”Alltså Anna tröttnar inte du på det här yrket, gå och göra samma sak varje dag?” Och då svarade Anna bara, lite snabbt och lite aggressivt så där: ”Jag, göra samma sak varje dag? Vad gör du i ett halvår på operan då,

6 Det kan understrykas att arbetssituationen ser olika ut för renhållningsarbetare i olika delar av landet. Den strejk som utbröt i Stockholmsområdet, februari 2009, hade bland annat sin upprinnelse i förändrade arbetsvillkor med införande av månadslön istället för ackordslön, samt att arbetstiden skulle regleras till 40 timmar per vecka, alltså liknande villkor som dem vi intervjuat arbetar under.

inte fan är *det* olika saker varje dag? Jag träffar åtminstone nya människor och du vet, utvecklas konversationsmässigt, men du spelar i samma föreställning varje dag i ett halvår.” (*Serveringspersonal, enskild, kvinna*)

Som jag tolkar det vill kvinnan understryka att yrken som brukar anses utvecklande och kreativa också inbegriper enahanda uppgifter och har sina cykliska perioder. Samtidigt kan ett lågstatusyrke som att servera innebära överraskande och spännande moment. Att bortse från sådana möjligheter till omväxling och nya erfarenheter blir för de intervjuade problematiskt eftersom yrkesuppgifterna då reduceras till alltför enkla och okomplicerade sysslor. En intervjuad livsmedelsarbetare instämmer i bilden av att industriarbete och ”löpande band” generellt sett innebär tunga och okomplicerade arbetsuppgifter, men hävdar att hans egen arbetssituation inte stämmer överens med en sådan grov skissering.

De tror att det är ganska enkelspårigt, men det är ändå ... Ja, men som mitt jobb. Det kräver ändå mer än vad de tror /.../ De tror att det är ett ganska tungt jobb, man sliter och plockar med något hela dagen och sedan åker man hem. Och det är klart att det givetvis finns massa sådana jobb, även här på företaget. Man sitter vid ett löpande band, så att det är ju inte så konstigt att folk tänker sig det, eftersom det är ganska vanligt med sådana jobb. Men då skulle man vilja att folk visste att riktigt *så* är det inte, inte det jobbet *jag* har i alla fall. (*Livsmedelsarbetare, man, enskild intervju*)

Ofta när vi beskriver, talar och studerar yrken förläggs tonvikten vid en teoretisk eller en praktisk aspekt (Gesser 1977; Liedman 2002:83; Ulfsson Eriksson 2006; Svenaeus 2009). På så vis blir föreställningar om yrkesutövanden mer enahanda än vad de yrkesverksamma själva många gånger uppfattar vara fallet (Mulinari 2007:276). I det empiriska materialet blir det tydligt att även om de egna yrkeserfarenheterna skildras på ett mångskiftande sätt så kan kategoriska beskrivningar göras av yrkesutövandet generellt. Den generella bilden av industriarbete som livsmedelsarbetaren målade upp hade ju färre klangfärger än den beskrivning han gjorde av sina egna sysslor.

Ett döljande av kompetens även inom den egna gruppen

De intervjuade kan alltså tillbakavisa andras förminskande föreställningar om sitt yrkesutövande, samtidigt som de själva använder närbesläktade bilder för att beskriva arbetet generellt. En sådan ambivalens finns hos ett par kvinnliga lagerarbetare som säger att andra kan betrakta deras yrke som enkelt, tungt och smutsigt. Men när de invänder mot sådana uppfattningar och hävdar att deras yrkesutövande avviker från en sådan schablonbild, uttrycks detta som att deras arbetsplats är något mer än ”bara ett lager”.

- ”Gud vad tungt det måste vara!”, och sådana kommentarer kan man ju få ...
- Ja, men så tungt tror jag inte alltid att de tror, men däremot att det är skitigt – det är det många som ...
- Ja, det också!
- ... Ja, att det är smutsigt och sådär /.../
- Men det har säker jättemycket med det här att göra att de inte *vet* vad vi gör här egentligen. Det är ju bara ett lager för dem. /.../ Vi gör ju faktiskt lite annat också.
- Ja, men de tror att vi har skitiga gråkläder och keps. (*Lagerarbetare, kvinnor, fokusgrupp*)

Men det finns också bland dem vi intervjuat några som anser att deras eget yrkesutövande faktiskt inte kräver någon kompetens. I alla fall inte någon som är värd att lyfta fram. De betraktar sina arbetsuppgifter som enkla och hävdar därför att de inte är mycket att stoltsera med. För lagerarbetaren nedan är arbetet ”enkelt”. Kollegor som vill lyfta fram arbetsuppgifternas komplexitet blir i hennes perspektiv löjeväckande då talesättet närmar sig kattguldets chimär.

Det finns människor som kan berätta så fint och så komplicerat om sitt jobb. Det kommer du kanske höra här också ... Det blir liksom *väldigt* avancerat, det blir liksom datasystem, det är klart man ska kunna mycket om det, man ska kunna lite om data /.../ Men jag är ingen sådan liksom, som berättar sådana grejer. Jag tycker att det är enkelt för *mig*. (*Lagerarbetare, kvinna, enskild*)

Två renhållningsarbetare uttrycker en liknande uppfattning när de påtalar vikten av att inte förhåva sig eller göra sig märkvärdig inför arbetsuppgifter de själva uppfattar som triviala. De jämför sophämtares och montörers meriter med kvalifikationer de föreställer sig krävs för att utföra hjärnkirurgi eller rymdforskning. På så vis vill de visa hur orimligt, pretentiöst och komiskt det är att beskriva dessa lågstatusyrken som ”avancerade” eller ”intressanta”.

Det vi utför är ju inte direkt hjärnkirurgi heller, det är ju inte så avancerat om man ska se till vad vi gör rent praktiskt. (*Renhållningsarbetare, man, fokusgrupp*)

Jag har ju jobbat som montör på en bilfirma och där träffade jag en del som aldrig släppte bilfabriken när de kom hem. Och det var ju inte så att de var NASA-forskare precis, då kan jag ju förstå att det är intressant. (*Renhållningsarbetare, man, fokusgrupp*)

Medan vi här kan se exempel på en motvilja att beskriva yrkesutövandet som komplicerat, irriteras andra intervjupersoner över kollegor som tonar ner sina yrkeskunskaper. Ett sådant synsätt uttrycker en renhållningsarbetare från en annan kommun. Han anser att yrkeskunskapen är kvalificerad, arbetsinsatsen svår att ersätta och är kritisk till att de yrkeskunskaper som han och hans kollegor besitter så ofta stannar

vid ett tyst kunnande och sällan blir explicita. Då kollegorna gemensamt upprätthåller ett sådant beslöjande av yrkeskunskaperna försvinner, enligt hans mening, all yrkesstolthet.

De som många gånger kan någonting och vill lära ut, de blir nedtryckta och man säger: "Bry dig inte om det!" och till slut, de som är duktiga, de skiter i det. Trots att de vet att: "Jag har mycket kunskap som jag skulle kunna lära ut!", men de får inte den responsen. Så de tänker: "Mina kunskaper får följa mig i graven och så får ni göra vad ni vill". Men vad händer då med människan? Det är ju det: Det är degenererande! Du blir bromsad i att förmedla dina kunskaper. (*Renhållning, man, enskild*)

När den intervjuade mannen själv försökt att överföra sina yrkeskunskaper till unga praktikanter har han upplevt att kollegor hämmat detta arbete genom att göra sig lustiga över hans ambitioner och pretentioner. Vad som gestaltas är ett socialt tryck inom arbetsgruppen om att praktiskt kunnande inte ska lyftas till en artikulerad nivå. I intervjupersonens berättelse förefaller tystandet av kompetens ske genom medvetna sanktioner. En annan intervjuperson, på ett mindre företag som producerar livsmedel, påpekar att yrkeskompetensen – både för utomstående och dem som utför sysslorna – kan komma att framstå som lätta när färdigheterna väl har blivit till en praktisk vana. Det är alltså lämpligt att skilja mellan att omedvetet dölja sin yrkeskompetens och att aktivt motsätta sig att det egna yrket kräver särskilda kvalifikationer.

När man är lite kunnig så där, så går det lite fort och lite så, och alla tycker att det är lite: "Ja, men det var ju enkelt att göra det här!" Men det, men det är ju inte så enkelt ändå, som de tror, för att man är lite smidig, för att man kan just den biten då och gör det lite fort och smidigt och fint då (*Livsmedelsindustri, kvinna, fokusgruppsintervju*).

I flera exempel har vi sett de intervjuade berätta om utomståendes stereotypa föreställningar och okunnighet om deras yrkesuppgifter, liksom här närmast om hur tystandet av kompetens – medvetet eller omedvetet – även kan upprätthållas inom den egna yrkesgruppen. Men handlar alla dessa "tystanden" egentligen om att det saknas en språkdräkt som kan ge uttryck för de mångfasetterade situationer och erfarenheter som utövare inom lågstatusyrken bär med sig? Blir stumheten en följd av den låga status dessa yrken tillskrivs då de inte anses innehålla erfarenheter och kunskaper värda att föra vidare?

När de intervjuade själva säger att deras yrkesutövande saknar värde, då de tystas eller inte har ord för sin yrkeskunskap kan det tolkas som ett uttryck för symboliskt våld. När de istället hävdar att den egna arbetssituationen är mer komplex och krävande än vad som gäller för yrkeskategorin generellt kan detta tolkas som ett uttryck för att avvärja skamförhållanden. Den som uttalar sig vill då göra gällande att hon eller han själv inte är lika "dålig" som andra verksamma i lågstatusyrken. Men det finns också de intervjuade som aktivt försöker hävda värdet av sina yrkesställningar genom

att t.ex. understryka de kompetenser som utövandet fordrar.⁷ Detta kan ses som försök att motsätta sig stereotypa uppfattningar och oförståelse för att istället framhäva ett individuellt ansikte bakom de generella bilderna av yrkesutövandet. Ett sådant tema utgör nästa empiriska avsnitt, det sista före den avslutande diskussionen.

Individuellt ansikte: Att hävda kompetens och vilja göra skillnad

Intervjumaterialet vittnar om hur de med lågstatusyrken, trots att de saknar makten att klassificera sitt yrke som kvalificerat, utnyttjar strategier för att framhålla sina egna insatser som oersättliga och därmed sitt arbete som förtjänstfullt. En av de intervjuade påpekar att det kan ta lång tid att ta till sig de kunskaper som krävs för att vara livsmedelsarbetare vid det företag där hon är anställd. Dessutom behöver detta kunnande uppdateras kontinuerligt, vilket i sig kan ses som tecken på kvalificerat arbete.

Men då är det ju viktigt att man håller sig à jour hela tiden /.../ För det är ju inte bara att gå och ställa sig någon gång i halvåret vid en maskin och tro att man kan den. För det är ju mycket som ska fungera runt omkring också /.../ Man lär sig inte allting på två, tre veckor, utan det kan ju ta år och man kan lära sig saker än idag. (*Livsmedelsarbetare, kvinna, fokusgrupp*)

Intervjucitatet kan tolkas som ett sätt att skapa stolthet kring yrkesutövandet och därmed samtidigt motverka känslor av skam och otillräcklighet. Bland serveringspersonalen betonas på liknande vis att arbetet fordrar en ovillkorlig förmåga att strukturera och planera. En intervjuperson säger att hon kan få användning för denna förmåga även i andra (yrkes)sammanhang. På samma tema kan serveringspersonalen också beskriva en kunskapsprocess där de genom yrket lärt sig hantera och bemöta människor från olika delar av samhället, samt dela med sig av sin speciella yrkeskunskap när det gäller frågor om mat och dryck.

Att man blivit bättre på att hantera, eller ”hantera”? Men att *möta* olika sorters människor i olika åldrar och med olika social status /.../ Det kunde man tänka ibland: ”Här sitter alla möjliga sorters människor som jag kommer att möta här under kvällen”. Och det finns liksom /.../ kompetens ... Alltså man blir ... Jag tycker att jag ... Jag tror nog att jag alltid har varit ganska effektiv, tror jag, men jag tränade nog upp en sådan förmåga att strukturera, tror jag ... Som jag har med mig. (*Servering, kvinna, enskild intervju*)

7 I den här artikeln analyseras yrkesutövarnas berättelser om kvalifikationer som en bland flera strategier för att bemöta utomståendes oförståelse och stereotypa uppfattningar. I den längre rapport där forskningsprojektet resultat redovisas behandlar Ylva Ulfsdotter Eriksson ämnet om kunnande, kvalifikationer och praktiskt yrkesutövande på ett komparativt och mer uttömmande sätt.

Det ligger väldigt mycket bakom. Är man servitör ska man ju ja, om man ska vara riktigt duktig så ska du kunna väldigt mycket om mat, viner, öl, vad som passar. För du ska ju alltid kunna rekommendera gästen. Vad än gästen tycker är bra så ska du ju kunna rekommendera någonting som passar. (*Servering, man, fokusgrupp*)

Stereotypiseringar är en process där andra människor betraktas i så generella termer att mångskiftande och unika dimensioner försvinner (Elias & Scotson 1965/1999; Hall 1997). När de intervjuade märker att deras yrkesutövande ges låg status kan en strategi för att bryta ett sådant dominansmönster vara att hävda att arbetet kräver särskilda kvalifikationer. I en fokusgruppsintervju diskuterar två lagerarbetare hur deras yrkesutövande både kräver engagemang och noggrannhet. Argumentationen förs återigen mot bakgrund av erfarenheten av att andra kan tro att arbetet är så enkelt.

– Folk tror nog att det är enklare än vad det är. För det är ju ganska mycket för att tänka på därute ändå. Det är inte bara att gå in och så plocka på en pall och sedan så, man måste engagera sig lite. /.../

– Det är ju viktigt att de som plockar kontrollerar så att det blir rätt produkter och det är inte så lätt att få ordning på så att det blir rätt varor. (*Lagerarbetare, män, fokusgrupp*)

Vi har här sett hur värdet av yrkesutövandet kan framhållas genom att man understryker det engagemang arbetet kräver. Det kan också ske genom att lyfta fram behov av en social eller teknisk kompetens, att kunna vara logisk, ha förmåga att strukturera och hantera oväntade situationer samt ta ansvar för både rutinärenden och oväntade komplikationer. En annan strategi för att hävda värdet av den egna insatsen handlar om att påpeka att produkten eller tjänsten är mänskligt skapad. En man som arbetar med att producera kryddor inom livsmedelsindustrin säger att när han möter nya människor och berättar om sitt arbete så framhåller han gärna att han kan ha producerat just den produkt de senast inhandlade. Sådana påpekanden kan ses som ett sätt att bestrida schablonmässiga bilder av industriarbetet och istället lyfta fram sin individuella insats. På liknande vis säger en annan intervjuad livsmedelsarbetare att han önskar att konsumenterna ska reflektera över att det finns en person och ett arbete bakom varje produkt.

Frågar de vidare i sådana fall kan man ju fråga om de har sett förpackningarna där de säljs eller så, då kan man säga det att: ”Det är en stor chans att jag har gjort den som du tog i då!” (*Livsmedelsarbetare, man, enskild intervju*)

För jag menar alla grejer som du köper är ju tillverkat på en industri, utav folk som jobbar där och sliter för det. Man tar ju saker och ting för givet när det gäller sådana grejer. Om du tar en påse mjöl i affären, så tänker inte du på den som har stått och gjort den. Men eftersom man själv jobbar i det, så kan man ju tänka att: ”Vem fan har stått och gjort den här lilla plastgrejen?” /.../ Folk bara tror att ’det blir till’, att det är där, men ser inte att det är slit bakom. (*Livsmedelsarbetare, man, enskild intervju*)

Det finns studier som pekat på att kvinnor och arbetare, i jämförelse med män och tjänstemän, i större utsträckning vill att deras arbete ska vara meningsfullt för andra människor. Snarare än egen självutveckling tillskrivs alltså jobbet en vidare betydelse på samhällsnivå (Widding Isaksen 1992; Skeggs 1999; Theandersson 2000. Jfr Flisbäck 2009). Dem vi intervjuat kan på liknande vis hävda värdet av sitt yrke genom att argumentera för att arbetet är nödvändigt för övriga samhället. Arbetsuppgifterna framhålls då som både nyttiga och meningsfulla. I samband med erfarenheter av att bemötas som objekt för andra människors nödvändigheter kan detta ses som ytterligare en strategi för att synliggöra den egna arbetsinsatsen. Den intervjuade nedan säger visserligen att han erfarit att hans arbete varken räknas som ett drömyrke eller att sysslorna tillskrivs något högre värde. Men han menar att "samhället stannar" om inte han och flera med honom arbetar inom livsmedelsindustrin. Uttalandet tolkar jag som ett uttryck för en längtan efter att de egna insatserna ska göra skillnad och att dessa ska bemötas på ett respektfullt sätt.

"Jag skulle aldrig vilja stå på en industri", det säger ju nästan alla ... Går du in i en klass och frågar, så är det ju ingen som säger att: "Jag vill stå på en industri när jag blir stor", men jag menar att hälften måste stå på en i alla fall, oavsett vad du läser eller vad du gör /.../ För det är ju så att *någon* måste ju göra det, annars stannar ju samhället.
(*Livsmedelsarbetare, man, enskild intervju*)

Avslutande diskussion

Tre positioner: att identifiera, särskilja eller "lokalisera"

I den här artikeln har jag hävdats att individer förstår sig själva och sin omgivning i relation till hur de uppfattar att andra människor betraktar dem. I dessa sammanhang är yrkesutövandet av stor betydelse. Jag har utgått från analytiska perspektiv där yrken betraktas som något mer än de arbetsuppgifter människor har. Värderingar kring yrkeskategorier och de belöningar och praktiker som följer i yrkesutövandets spår utgör även ett av den sociala verklighetens fundamentala dominansmedel. I ett sådant perspektiv blir det intressant att undersöka grupper och individer som i sin yrkesverksamhet erhåller lågt erkännande för att försöka förstå hur de relaterar sig till sin sociala ställning.

De fyra yrken som här är aktuella har alla det gemensamt att de utför konkret arbete, nära människor som på skilda sätt är förbundet med livets nödvändighetsfår. Deras arbetsuppgifter kan betraktas som en medierande länk som möjliggör att andra, mer resursstarka grupper kan hålla distans till det mänskliga livets förnödenheter. Yrkesuppgifterna för både serveringspersonal och livsmedelsarbetare består i att producera eller leverera vad som hör till mänsklig förtäring. Lagerarbete kan beskrivas som ett konkret kroppsarbete där paketerade produkter överlämnas till andra. Detsamma gäller att hantera sopor och avfall som innebär att föra bort resterna från människors vardagliga tillvaro.

Douglas (1966/1997) menar ju att det i alla samhällen finns ett tabu mot att utföra sysslor som anses "smutsiga". Orsaken finner hon i människors vilja att kontrollera sin omgivning och upprätta konsensus. Samhällsgrupper som utför "smutsiga" sysslor ringaktas, deras arbete osynliggörs och de kan till och med komma att förskjutats som grupp. Särskilt i västerländska samhällen tolkas tillstånd av "både-och" som svårdefinierbara, kaotiska och hotfulla. Stereotyper är kategoriska förenklingar, sätt att kontrollera andra och göra dem till objekt för egna behov och önskemål. I artikeln har jag skildrat hur utövare inom lågstatusyrken erfarit att människor ibland hyst stereotypa föreställningar om deras arbeten, osynliggjort deras sysslor och på så vis tillskrivit dem en lägre grad av respekt. Att bemöta individer som är verksamma inom lågstatusyrken på ett stereotypt sätt kan, enligt min mening, betraktas just som ett försök att behärska det mänskligt oklara och undvika att se det egna beroendet av livets nödvändigheter.

Aurell (2001) menar att yrkesgrupper med låg status ofta intar försvarsåtgärder och därför tenderar att utveckla starka yrkesidentiteter. Enligt min uppfattning ger ett yrkesutövande som klassificeras som anknyttande till livets nödvändighetsområde och tillskrivs låg status grogrund för olika förhållningssätt och (mot)reaktioner. Individer kan utveckla en känsla av skam över att tillhöra de grupper som utför basala och lågt erkända sysslor. Via ett symboliskt våld accepteras då de dominerande bilderna och individen har varken verktyg eller resurser för att bemöta dessa schabloner. Men en stolthet kan också växa sig stark där yrkesutövandet anses ha stort värde och framhålls som både önskvärt och väl behövt.

De intervjuades olika strategier inför problemen med respektlöst bemötande och yrkets låga sociala status kan sammanfattas som att de intar *tre olika positioner*. Den första positionen handlar om att hävda värdet av den egna yrkesverksamheten och att därmed *identifiera* sig med denna. De intervjuade pekar då på omgivningens bedömningar som felaktiga eller alltför generaliserande och i någon mån försöker de omförhandla statushierarkins ordning eller grund.

De som intar den andra positionen menar att det är löjväckande att skrodera med arbetsuppgifternas komplexitet när de är så enkla att utföra. I jämförelse med den första gruppen, som vill lyfta fram sin yrkeskompetens, innefattar den andra positionen en lägre grad av identifiering med yrkesuppgifterna. Snarare kan denna strategi sägas gå ut på att undvika lågt erkännande genom att *särskilja* sig från yrkesverksamheten och istället hävda att jaget inte är lika dåligt som den låga status yrket har (jfr Anderson 2000:15; Flisbäck 2008:36). Detta förhållningssätt kan ses som en effekt av symboliskt våld när yrkesutövaren tagit till sig en dominerande syn på arbetet som "okvalificerat" och utan ett mer kvalificerat underlag för en teoretisk yrkeskunskap.

När de intervjuade själva betraktar sitt yrke med lågt anseende måste yrkesuppgifterna skiljas från identiteten, annars är det svårt att upprätthålla självrespekt. Men det finns också en tredje position som innebär att placera sig i en mellanposition. Man hävdar då att den egna arbetssituationen inte är lika enkel och okvalificerad som yrket i allmänhet. Då man ser sig själv och den egna arbetsplatsen som ett undantag blir denna yrkesidentifikation snarare "*lokaliserad*" än förankrad i en mer generell yrkes-

identitet. Arbetsplatsens specifika villkor och resurser tas här som intäkt för att skapa en självrespekt som skydd mot andras nedvärderande bedömningar.

Den första positionen handlar om att lyfta fram betydelsen av de egna arbetsuppgifterna, vilket alltså sker i de fall yrkesutövaren starkt identifierar sig med sina sysslor. Intervjumaterialet vittnar om detta kan ske på två sätt. När man understryker att yrket kräver unika kvalifikationer och/eller hävdar att verksamheten innehåller flera självutvecklande moment kan det betecknas som en strategi där utövaren i ett lågstatusyrke använder en terminologi förknippad med hur yrken med högt erkännande brukar beskrivas. I kampen om erkännande påvisas *likheten* med högstatusyrken. Men när man framhäver att de egna sysslorna ska ges en social betydelse eftersom de har ett generellt samhällsvärde så används istället ett språkbruk där yrkets *särart* framhålls. De intervjuade invänder då mot en idé om unika kompetenser och uttalar istället en önskan om att andra människor ska förstå att arbetet behövs eftersom det är så grundläggande och nödvändigt.

Genom att hävda yrkets särart sker motståndet mot det låga erkännandet visserligen inom ramen för dualistiska tolkningskategorier där lågstatusyrket förstås som ordinärt, kroppsligt och anknytande till konkreta mänskliga behov. Men man vänder på värdehierarkin och hävdar att just det faktum att många utför det och att det är så basalt gör att det bör uppmärksammas. Ett liknande förhållningssätt återfinns vi i de inledande anteckningarna hämtade från Järhults roman. Dagboksförfattaren betraktar där sin arbetsinsats som värdefull då den anses nödvändig och därmed meningsfull. Han skildrar, i likhet med flera av dem vi intervjuat, en upplevelse av att andra sällan beaktar insatserna i ett arbete när det är en så stor grupp som utför liknande sysslor. Men själv hävdar han alltså ett sådant arbetes nytta. En önskan formuleras om att yrket ska ges större betydelse i samhället eftersom det sociala livet skulle stanna av om verksamheten inte fortgick.

Referenser

- Abu-Lughod, L. (1990) "The Romance of Resistance: Tracing Transformations of Power Through Bedouin Women", *American Ethnologist* 17 (1): 41–55.
- Anderson, B. (2000) *Doing the Dirty Work? The Global Politics of Domestic Labour*. London: Zed.
- Aurell, M. (1998) *Kön och lön inom ett livsmedelsföretag. En fallstudie*. Linköping: Tema-T arbetsnotat.
- Aurell, M. (2001) *Arbete och identitet. Om hur städare blir städare*. Linköping: Linköpings studies in arts and science.
- Bourdieu, P. (1979/1989) *Distinction. A Social Critique of the Judgment of Taste*. New York/London: Routledge.
- Bourdieu, P. (2000). *Pascalian Meditations*. Cambridge: Polity Press.
- Elias, N. (1939/1989) *Sedernas historia*. Stockholm: Atlantis.
- Elias (1939/1991) *Från svärdet till plikten. Samhällets förvandlingar*. Stockholm: Atlantis.

- Elias, N. & J. L. Scotson (1965/1999) *Etablerade och outsiders. En sociologisk studie av grannskapsproblem*. Lund: Arkiv förlag.
- Elias, N. (1992) *Mozart. Sociologiska betraktelser över ett geni*. Malmö: Aldebaran.
- Douglas, M. (1966/1997) *Renhet och fara. En analys av begreppen orenande och tabu*. Nora: Nya doxa.
- Fine, G. A. (1996) "Justifying Work. Occupational Rhetorics as Resources in Restaurant Kitchens", *Administrative Science Quarterly* 41 (1): 90–115.
- Flisbäck, M. (2008) "Att framhäva val och hävda möjligheter. Det rationella som strategi för erkännande i lågstatusyrken", *Arbetsmarknad & Arbetsliv* 14 (4): 27–42.
- Flisbäck, M. (2009) "Familjebildning och konstnärskapets fria vingar", *Tidskrift för genusvetenskap*, (4): 78–94.
- Furåker, B. (1991) *Arbetets villkor*. Lund: Studentlitteratur.
- Gesser, B. (1977) "Campanella och AMS. Manuellt och mentalt arbete i yrkesvägledningen", *Sociologisk forskning* (2–3): 1–14.
- Gisselberg, M. (1991) "Arbetet utanför arbetsmarknaden", 55–75, i Furåker, B. (1991) *Arbetets villkor*. Lund: Studentlitteratur.
- Hall, S. (1997) "The Spectacle of the Other", 223–290, i *Representations and Signifying Practices*. London: Sage.
- Isacson, M. & E. Silvé (2002) "Yrken och yrkeskonstruktion i det moderna och senmoderna samhället", 267–281, i Abrahamsson, K. m.fl. (2002) *Utbildning, kompetens och arbete*. Lund: Studentlitteratur.
- Järhult, R. (1979) *Omslaget. En roman om kollektiv isolering och gemensam frigörelse*. Stockholm: Federativ.
- Liedman, S-E. (2002) *Ett oändligt äventyr. Om människans kunskaper*. Stockholm: Albert Bonniers Förlag.
- Mohanty, C. T. (2006) *Feminism utan gränser. Avkolonialiserad teori, praktiserad solidaritet*. Stockholm: Tankekraft.
- Mulinari, P. (2007) *Maktens fantasier & servicearbetets praktik. Arbetsvillkor inom hotell- & restaurangbranschen i Malmö*. Linköping: Linköpings studies in arts and science.
- SCB 2009. SSK 96. *Standard för svensk yrkeskvalificering*. <http://www.scb.se>. Hämtad: 2009-01-30.
- SCB 2010a. *Lönedatabasen. Genomsnittlig månadslön*. <http://www.scb.se>. Hämtad: 2010-02-01.
- SCB 2010b. *Yrkesregistret med yrkesstatistik*. <http://www.scb.se>. Hämtad: 2010-02-01.
- Sennett, R. & J. Cobb (1972/1993) *The Hidden Injury of Class*. New York/London: W.W Norton & Company.
- Skeggs, B. (1999) *Att bli respektabel. Konstruktioner av klass och kön*. Göteborg: Daidalos.
- Smith, D. (1990) *The Conceptual Practice of Power. A Feminist Sociology of Knowledge*. Boston: Northeastern University Press.

- Sydie, R. A. (1994) *Natural Women, Cultured Men. A Feminist Perspective on Sociological Theory*. Vancouver: UBC Press.
- Svenaesus, F. (2009) "Vad är praktisk kunskap? En inledning till ämnet och boken", i J. Bornemark & F. Svenaesus (red): *Vad är praktisk kunskap?* Södertörn: Södertörn Studies in Practical Knowledge.
- Svensson, L. G. (2003) "Yrkes- och professionssociologi", 27–43, i M. Blomsterberg & T. Soidre (red): *Reflektioner. Perspektiv i forskning om arbetsliv och arbetsmarknad*. Göteborgs universitet sociologiska institutionen. Forskningsrapport nr 126.
- Svensson, L. G. & Y. Ulfsdotter Eriksson (2009) *Yrkesstatus. En sociologisk studie av hur yrken uppfattas och värderas*. Göteborgs universitet sociologiska institutionen. Forskningsrapport nr 140.
- Sörensdotter, R. (2008) *Omsorgsarbete i omvandling. Genus, klass och etnicitet inom hemtjänsten*. Göteborg: Makadam.
- Theandersson, C. (2000) *Jobbet – för lön, lust eller andra värden*. Monograph from the Department of Sociology No 73. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Treiman, D. J. (1977) *Occupational Prestige in Comparative Perspective*. New York: Wiley.
- Ulfsdotter Eriksson, Y. (2006) *Yrke, status och genus. En sociologisk studie om yrken på en segregerad arbetsmarknad*. Göteborg: Göteborgs Studies in Sociology, No 29.
- Widding Isaksen, L. (1992) "Kroppsnärheten förklarar omsorgsarbetets låga status", *Kvinnovetenskaplig tidskrift* (4): 14–19.
- Widding Isaksen, L. (1994) *Den tabubelagte kroppen. Kropp, Kjønn og tabuer i dagens omsorgsarbeid*. Bergen: Sociologisk institutt.

Författarpresentation

Marita Flisbäck är fil.dr i sociologi och lektor vid Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet. Hennes pågående forskningsarbeten handlar om konstnärliga yrkeskarriärer och familjebildning, samt hur människor i s.k. lågstatusyrken upplever vardag, yrkesidentitet och andras bemötanden.

Konsten att välja rätt spårvagn

En studie av segregation, skolval och unga människors studieplaner¹

Thomas Johansson

Högskolan Väst, Trollhättan

Nils Hammarén

Göteborgs Universitet

The art of choosing the right tram – A study of urban segregation, choice of school and young people's life plans

When discussing barriers to integration and young people's choice of school, research often focuses on language skills, cultural capital, supportive environments and other more obvious, distinct and material aspects that have an impact on educational achievement. In the present study, we have instead chosen to look at how young immigrants construct their inner career landscapes and life-plans, and how this relates to their perception of ethnicity, neighbourhood and identity. The sample used here consists of altogether twenty individuals. The interviews were used to explore certain designated dimensions and processes. All interviews were conducted in the school environment, in classrooms and other locations. The students attended two different inner-city schools. A narrative-sociological approach is used in the analysis. The young people's perceptions and narratives are analysed in relation to concepts such as: *territorial stigmatization, identity, self-perception* and *modifications of life plans*. The findings show that the feelings of otherness which originates in housing conditions, experiences of exclusion and the everyday life of many immigrants, are transposed into the school area and transformed into strategies and life plans.

Key words: life plan, identity, exclusion, pragmatic rationality, urban segregation, ethnicity

Svensk gymnasieskola i segregationens kölvatten

För att ett förutbestämt livsförlopp ska kunna framstå som en fritt vald levnadsbana eller som resultat av individuella förtjänster – som i den platoniska myten där själarna, efter det de dragit sin ”livslott”, måste dricka ur glömskans flod innan de åter stiger ner till jorden för att leva de liv som tillfallit dem – är det nödvändigt och tillräckligt att skolan förmår överbevisa individerna om att det är de själva som valt eller erövrat de yr-

1 Vi vill tacka Rita Olofsson som deltagit i datainsamlingen och även kommenterat artikeln. Artikeln är publicerad inom ramen för forskningsprojektet Skola, valfrihet och integration (VR), samt EUMARGINS som är finansierat av EU:s sjunde ramprogram (FP7/2007–2013, n° 2175).

kesbanor som en social nödvändighet på förhand tilldelat dem (Bourdieu och Passeron i Berner m.fl. 1977:73).

Citatet ovan är hämtat från de franska sociologerna Pierre Bourdieus och Jean-Claude Passerons arbeten om det franska skolsystemet (Berner m.fl. 1977). Redan 1964 presenterade de i sin bok *Les Héritiers* (arvtagarna) resultatet av flera års analyser av det högre utbildningssystemet i Frankrike. Boken fick i samband med studentrevolten 1968 i Frankrike en stor politisk betydelse. Deras kritik av hur man i Frankrike tenderade att använda skolsystemet för att befästa klasshierarkier och sociala orättvisor fick under 1970- och 1980-talet successivt ett stort genomslag i den internationella skoldebatten. Skolkritiker från en rad europeiska länder, inte minst i Sverige, tog till sig och överförde analyserna av skola och samhälle till sina egna länder. En stor del av diskussionen om skolans roll i samhället kom att präglas av ett kritiskt perspektiv på skolans sorterande och samhällsbevarande funktioner.

Även om vi idag inte använder samma retorik som återfinns i 1980-talets franska utbildningssociologi, är diskussionen om skolans roll i reproduktionen av klass och sociala skillnader fortfarande högst relevant. I Sverige fick det utbildningssociologiska tänkandet ett stort inflytande på skoldebatten om skolans roll i samhället. I kölvattnet av den diskussion som fördes på 1980-talet har det genomförts återkommande studier av skolans effekter och konsekvenser för bland annat den sociala snedrekryteringen till högre utbildning. Den sammantagna bilden av resultaten från denna forskning är att vi fortfarande lever i ett samhälle där skolan bidrar till att reproducera och befästa sociala, ekonomiska och kulturella skillnader (Bunar och Kallstenius 2007).

Under 1990-talet har svenska forskare visat hur de tidiga segregationsmönstren, präglade av klass och kön, i många hänseenden kommit att kompletteras med ytterligare en selektionsprincip baserad på etnicitet och bostadsområde. Boendesegregationen har under 1990-talet fördjupats och *rasifierats* (Molina 1997, Andersson 1998, Bunar 2001). Det finns ett starkt samband mellan boende och skolval, vilket ytterligare förstärker en redan existerande segregation och en ojämlig social struktur. Det lokala samhällets sociala och etniska struktur avspeglas i närområdets skolor, där man finner ett elevunderlag som nästintill hundra procentigt består av elever med någon form av invandrarbakgrund eller alternativt där de flesta är uppvuxna med två svenska föräldrar. Samtidigt har man genom att införa valfrihetsprincipen, där elever i samråd med sina föräldrar ska kunna välja en passande skola, försökt motverka dessa segregationsmönster.

För att undvika att elever bosatta i svenskglea områden blir inlåsta i en segregerad urban, rumslig och social struktur ändras intagningsprincipen till gymnasiet på 2000-talet från närhetsprincipen till ett betygsurval. Tanken är att detta skall motverka segregationen och stimulera en individuell rörlighet i det urbana rummet. Även om rörligheten har ökat har man till exempel i Stockholm konstaterat att detta nya system också lett till en ökad social, etnisk och prestationsmässig segregation (Söderström och Uusitalo 2005). Liknande tendenser går att urskilja i Malmö och Göteborg. Även om den individuella rörligheten har ökat, har också redan existerande segregations-

mönster förstärkts (Bunar 2001, Bunar och Kallstenius 2007). Liknande mönster har också konstaterats av internationella forskare (se bland andra Young & Clinchy 1992, Ball m.fl. 1997, Plank & Sykes 2003).

Möjligheten att ”välja” skola har öppnat för resor och förflyttningar mellan olika urbana platser och mentala föreställningsvärldar. En hypotes är att den geografiska resan från förorten till centrum i sin förlängning också kan leda till en ekonomisk klassresa. En alternativ hypotes är att med den geografiska resan reproduceras vissa redan givna klass- och genusmönster. För de ungdomar som rör sig från förorten till de prestigefyllda innerstadsskolorna kan det finnas starka inslag av att vilja bli en del av det svenska majoritetssamhället, men likväl kan det hända att man snarare förstärks i sitt utanförskap och sin känsla av att inte riktigt räknas som ”svensk”. Ungdomarnas upplevelser, erfarenheter och strategier växlar och ser olika ut. En annan hypotes kan vara att dessa ungdomar i själva verket befinner sig i ett slags *ingenmansland*, de hör nu varken hemma i förorten eller i den nya urbana gymnasiemiljön. De förlorar kontakten med sina gamla vänner och betraktas som ”sell outs”. I värsta fall kompenseras inte detta av att de skaffar sig nya vänner och blir del av en annan typ av ungdomskultur – de hamnar mittemellan.

Syftet med den här artikeln är att undersöka hur ungdomar bosatta i en multi-etnisk förort och som valt att gå i två olika gymnasieskolor i innerstaden förhåller sig till sina skolval, framtidsplaner, fritid och livsstil. Artikeln fokuserar således ungdomars livsval i relation till de olika mentala och sociala resor som görs genom det urbana rummet. I en rad svenska undersökningar har förekomsten av en uppdelad, rasifierad och orättvis arbetsmarknad påvisats (Arai, Schröder och Vilhelmsson 2000, Mattsson och Lindberg 2004, SOU 2006:59, SOU 2006:60). Hur påverkar och formar dessa strukturella villkor ungdomars föreställningsvärldar, utbildning och livsval? Tanken med denna studie är att vi genom att lyssna på, tolka och försöka förstå ungdomars upplevelser och berättelser av det segregerade urbana och sociala rummet ska kunna öka kunskaperna om hur deras val påverkas av subjektiva och sociokulturella faktorer.

Metodologiska övervägande och begreppskarta

Denna studie är förlagd till Göteborg. Sammanlagt finns det 40 gymnasieskolor att välja mellan, varav majoriteten är fristående skolor (25). I vårt urval har vi valt att fokusera två kommunala skolor. Syftet med detta urval är inte att jämföra de båda skolorna, utan snarare att använda de olikheter som eventuellt framträder för att studera ungdomars rörelser i det urbana rummet och resonera kring deras livsstilspreferenser och syn på skola och framtid. Tanken har också varit att på ett tydligt sätt odla fram och använda de kontraster som bygger på olika typer av kulturellt kapital, social bakgrund och livsval. Urvalet ska med andra ord betraktas som strategiskt.

Den första skolan präglas av höga antagningspoäng, ett gott rykte och med en relativt liten andel elever med invandrarbakgrund. Denna skola benämns här som *Katedralskolan*. Den andra skolan är också centralt belägen. Den betraktas av många

elever som en typisk ”invandrarskola”, det vill säga andelen elever med någon form av invandrarbakgrund är relativt hög. Skolan har också en mer praktisk orientering, med linjer som är yrkesinriktade (frisör, restaurang och barnomsorg). Denna skola kallas här *Framtidsgymnasiet*.

Det andra ledet av vår urvalsprocess, också det strategiskt, handlar om val av utbildningslinjer. För att ytterligare förstärka kontrasten och plocka fram en social karta över sociala och kulturella faktorer har vi valt att på Katedralskolan intervjuva elever som går en teoretisk och samhällsvetenskaplig linje, medan vi på Framtidsgymnasiet valt att intervjuva elever på barn och fritidsprogrammet och ett omvårdnadsprogram. Detta gör också att könsfördelningen blir något sned. I den första studien är det lika många unga kvinnor som män, medan vi i den andra studien har lite fler unga kvinnor. Åldersmässigt handlar det om första och andra årskursen på gymnasiet. Vi har intervjuat tio ungdomar på respektive gymnasium, alltså ingår sammanlagt tjugo ungdomar i studien.

Intervjuerna har utan undantag skett på gymnasieskolan och de har varat mellan en och en och en halv timma. Även om detta inte primärt är en etnografisk studie har vi eftersträvat att få en bra bild av de miljöer och lokaler som figurerar i ungdomarnas berättelser. Samtliga ungdomar har valts utifrån kriteriet att de ska vara bosatta i en multietnisk förort. Tanken är att studera hur relationen mellan boendet och skolan ser ut och hur skolgången påverkas av faktorer som rör uppväxtvillkor, boende och föräldrars sociala bakgrund. Samtliga intervjuer har bandats och skrivits ut, för att sedan analyseras.

Studien och analysen bygger på en narrativ ansats. Berättelser ger oss sammanhang och mening till våra erfarenheter och gör omvärlden begriplig. Fokus i analysen ligger vid sambandet och kontaktytorna mellan ungdomarnas berättelser och sociala, kulturella och rumsliga kontexter (Bourdieu & Wacquant 1992, Kvale 1997 och Lightfoot 2004). Intervjuerna spänner över en rad olika områden: fritid, skolval, föräldrars bakgrund, kamratgrupper, framtid, betyg, upplevelser av att vistas i det urbana rummet och i skolans korridorer med mera. I just den här studien har vi valt att fokusera på tre typer av berättelser:

1. Berättelser som rör ungdomarnas skolval, motivation och framtidsplaner. Dessa berättelser inkluderar också aspekter av självbild, självförtroende och känsla av kontroll.
2. Berättelser som handlar om vänskap, nya och gamla vänner och förändring av sociala nätverk.
3. Berättelser kring upplevelser av skolans miljö, lärare och av hur man själv passar in i skolans sociala verklighet.

Teoretiskt och forskningsmässigt kan studien placeras inom kulturteori, socialpsykologi och utbildningssociologi. Vi laborerar med några centrala begrepp, som också tillåts att utvecklas i själva analysarbetet. När det gäller kontext och kulturellt sammanhang är det framför allt kring begreppet *territoriell stigmatisering* vi rör oss

(Sernhede 2002, 2005). De multietniska förorterna är ofta starkt laddade med olika beskrivningar och egenskaper, som till exempel utanförskap, fattigdom, ”invandrade”, socialbidrag, brottslighet, men de är även präglade av viss romantisering kring musikliv, hip hop, motståndskultur och globala referenser. Vi undersöker hur dessa ungdomar relaterar till detta empiriska och teoretiska komplex. Detta är intimt sammanvävt med hur man ser på social bakgrund, *kulturellt kapital* och möjligheter att uppnå sina mål.

Ett annat centralt begrepp i studien är *identitet* och kopplat till det livsval. Vi laborerar här inte med ett statiskt och fast identitetsbegrepp, som fallet ofta är i akademisk psykologi, utan med ett processuellt och rörligt begrepp. Ungdomarnas syn på karriär, framtid och utveckling är inte statiskt, utan stadd i förändring och utveckling. Det går med andra ord inte att på ett enkelt sätt urskilja stadier eller utvecklingssteg hos ungdomar (Johansson 2007a,b). Det handlar mer om gradvisa korrigeringar och ett successivt formande av *livsplaner*. De olika val som görs kan vara högst tillfälliga. Därför är det svårt att prata om någon enkel rationalitet och kanske ens om planering, i varje fall om man avser en helt igenom rationell och övervägd verksamhet. Däremot kan ett begrepp som *pragmatisk rationalitet* fungera i detta sammanhang (Taylor 2005). Här handlar det snarare om successiva anpassningar till omvärlden; om ett ständigt samspel mellan egna ambitioner, planer och självbilder och omvärldens materiella, påtagliga och ofta begränsande inverkan på dessa planer.

Ungdomarnas berättelser relateras här till kontextuella faktorer som spelar in i och formar berättelserna. Narration äger aldrig rum i ett socialt tomrum, utan är en del av det ständiga skapandet av människan som en social varelse. Därför är det viktigt att försöka hitta referenspunkter och noder där man kan ”hänga upp” och förankra berättelserna. Det är här tankarna om territoriell stigmatisering kommer in, samt det kulturella kapitalets betydelse för hur man orienterar sig i skolan, livet och omvärlden. I de flesta berättelser handlar det kulturella kapitalet om föräldrars utbildning och yrke. I denna studie kompliceras detta av att föräldrarna i många fall har förlorat sin status och position i det nya landet. Därför krävs en bredare förståelse för hur olika former av historiska och samtida föräldrapspositioner och förändringsprocesser påverkar ungdomarna.

Urbana vägval och social status

Samtliga ungdomar som ingår i denna studie är bosatta i någon typ av multietnisk förort. Även om det finns vissa skillnader mellan olika ”segregerade” förorter i Göteborg, kan man också urskilja strukturella likheter. Det handlar framför allt om olika indikatorer på utanförskap, som arbetslöshet, socialbidragsberoende, låg status och en tydlig stigmatisering av både områden och människor. Ungdomar bosatta i multietniska förorter är vana vid att deras område beskrivs i negativa termer och sammankopplas med kriminalitet, gäng och utanförskap (Sernhede 2005, Bunar och Kallstenius 2007). Även om man vanligtvis försvarar sin hemmiljö och även riktar skarp kritik mot hur förorten framställs i medier och vardagsliv, är det förstås svårt att helt

undvika att internalisera en del av de negativa föreställningarna om dessa relativt utsatta urbana platser.

Med utgångspunkt i denna beskrivning av multietniska förorter blir det intressant att studera vad som händer när unga människor sätter sig på spårvagnen för att åka till sin innerstadsskola. I vår studie handlar det om två olika resor genom det urbana rummet. Resan till Katedralskolan går i riktning mot universitetet och ända in till den centrala delen av staden, medan eleverna som åker till Framtidsgymnasiet tar en delvis annan väg och passerar två gymnasieskolor som har en hög andel av ungdomar från multietniska förorter. En av de unga kvinnorna beskriver hur resan till Katedralskolan på ett tydligt sätt skapar en upplevelse av att skifta miljö. I början av resan fylls spårvagnen av ungdomar med invandrarbakgrund, men successivt lämnar dessa ungdomar vagnen. Vagnen fylls på av andra människor, i intervjuerna benämnda som "svenskar". När vi närmar oss Katedralskolan är relativt få av de ungdomar som först klev på spårvagnen kvar. Som vi kommer att märka upplever också de ungdomar som kliver av vid Katedralskolan att de tillhör en minoritet. Resan till Framtidsgymnasiet ser lite annorlunda ut, här är inte miljöskiftet lika skarpt. I dessa ungdomars berättelser om resan mellan hemmiljön och centrum av staden finner vi mer av kontinuitet och mindre av brott och upplevelser av förändring.

Ungdomarnas relation till sin stadsdel respektive skolmiljön präglas av komplexitet och ambivalens. Detta gäller inte minst dem som har valt Katedralskolan. Så här beskriver en ung kvinna hur hon ser på att röra sig mellan de olika urbana miljöerna:

Intervjuare: Hur upplever du att åka mellan de olika miljöerna?

Antonia: Det är ju mer fint här i stan, alla kaféer och miljöer. Människor som är utbildade och sociala. Där jag bor är det mer "gatubarn", folk som röker, man kan få ett rykte om man går ut där, men så är det inte här.

Intervjuare: Rykte?

Antonia: Om du går där med nån som inte passar in, då får du ett rykte. Man får rykten i förorten, snabbt, man vet vilka alla är. Gör du nåt fel så! Man är mera fri här /.../ Men jag skulle inte kunna bo här, det känns tråkigt. Det är så tyst. Hemma är det unga tjejer och killar som går runt och lyssnar på musik, dansar, spelar basket, inte så här!

Antonias beskrivning av miljön runt skolan respektive hemmiljön innehåller en rad kontraster. Dels handlar det om en polarisering mellan den "fina", sociala, "bildade" innerstaden och förorten där folk är mer obildade (gatubarn), fördomsfulla och stökiga. Dels handlar det om hur förorten till skillnad från innerstaden är fylld av liv, färg, rörelse och "kultur", medan innerstaden beskrivs som en ganska tyst och färglös miljö. Berättelsen om skolan och det urbana landskapet är infärgade med kategoriseringar och uppdelningar i svart och vitt, men samtidigt slås man av att det också finns en kärleksfull relation till den "stökiga" förorten, medan innerstaden beskrivs som mer blodfattig.

Beskrivningarna av resan in till stadens centrum och till de olika skolorna är också en berättelse om hur miljöer och människor tillmäts olika status och betydelse. I

dessa berättelser vävs olika saker samman till en helhet. Det urbana rummet, skolan, eleverna och relationen till förorten bildar ett *kulturellt komplex*, laddat med diverse uppfattningar om samhälle och kultur. När vi frågar eleverna om hur många som har någon form av invandrarbakgrund varierar svaren. På Katedralskolan får vi procenttal mellan 10–30 procent, medan eleverna på Framtidsgymnasiet framställer sin miljö som ”invandrartät”. Så här säger en elev på Katedralskolan:

Intervjuare: Hur många tror du har invandrarbakgrund här på skolan?

Babak: 30 procent kanske.

Intervjuare: Märks det på nåt sätt?

Babak: Ja man ser om man går runt att det är mer svenskar. Invandrare kanske går mer till skolor med fler invandrare.

Intervjuare: Varför det?

Babak: Kanske känner sig mer hemma där.

Intervjuare: Varför tror du att det är fler som har invandrarbakgrund på Framtidsgymnasiet?

Babak: Det har dels att göra med att Framtidsgymnasiet har en lägre antagningspoäng, det är inte så många invandrare som har bra betyg. Stökiga klasser, så man har ingen chans till höga betyg.

I berättelserna ser vi tydligt hur ungdomarna kopplar samman andelen ”invandrarungdomar”, skolans status och dess relation till ”förortskulturen” (Bunar 2001, Bunar och Kallstenius 2007). Sammantaget bildar detta en helhet och antingen beskrivs skolan i positiva ordalag – hög status, attraktiv, svårt att komma in på, bra utbildning, motiverade elever och så vidare – eller i negativa bilder som har att göra med närvaron av stökiga ”invandrarelever”. Många gör också kopplingar mellan stökiga förortsskolor och de gymnasieskolor i centrum som betraktas som ”invandrarskolor”. Ibland beskrivs dessa skolor som synonyma med någon form av ”invandrarkultur”. Detta behöver inte alltid vara negativt. Vissa elever förknippar detta med tillhörighet, gemenskap och likhet. Samtidigt finns det ofta tydliga konnotationer till låg status.

I ungdomarnas berättelser vävs förorten, det urbana rummet, skolan, etnicitet och andra faktorer samman till en komplex kulturell figur. Denna präglas av en uppdelning av det urbana rummet i miljöer med låg respektive hög status. De skolor och miljöer som präglas av hög ”invandrartäthet” kopplas samman med låg status, medan mer ”vita” miljöer tillmäts hög status. På så sätt tecknas ett urbant landskap, där människor, miljöer och val framställs som antingen framgångssagor eller berättelser om misslyckanden. Men bilden är inte så enkel. Många ungdomar är också nöjda med sina skolval. Även om de visserligen kan relatera till bilden av statusfattiga respektive rika miljöer, påverkas de i olika hög grad av detta. Det går onekligen att urskilja en segregationsprocess i val av gymnasieskola och utbildning, men detta hanteras olika av ungdomarna.

Urbana rum och etnifierade enklaver

De ungdomar vi intervjuat tänker och funderar en hel del kring utbildning, framtid och livets alla vägval. Många verkar ha utvecklat en plan för hur de ska navigera fram i tillvaron, men det finns även de som känner sig förvirrade, ofärdiga och sökande. När ungdomarna resonerar kring sina vägval är det ett antal faktorer som påverkar, som till exempel föräldrars sociala bakgrund och utbildningskapital, kamrater, självbild, självkänsla och upplevelser av tillhörighet respektive utanförskap. När vi intervjuar ungdomar om den här typen av ”svåra” områden är det viktigt att vara medveten om att vi studerar tillfälliga och föränderliga sociala konstruktioner. Även om unga människor upplever att de har en plan, kan saker och ting förändras och planer modifieras. Det vi studerar är i första hand ungdomarnas subjektiva föreställningar och deras konstruktion av ett slags fenomenologisk och ofta rörlig *karriärvärld*.

Forskare har visat att även om man kontrollerar för viktiga framgångsfaktorer som föräldrars utbildning och yrke, har själva boendet en separat inverkan på elevers betyg och ambitioner (Sundlöf 2008). På samma sätt är det tänkbart att valet av skola, själva skolmiljön och de sociala nätverk man blir en del av där har en inverkan på elevers motivation, självbild och prestationer. Skolans rykte och sociala status avspeglar sig delvis i ungdomarnas berättelser, även om det också förekommer rent individuella variationer. Katedralskolans ungdomar berättar ofta om hur de valt denna skola på grund av dess position och status. Inte sällan är det föräldrar som påverkat sina barn, men ofta rör det sig om komplexa orsakskedjor. Flera av dessa elever kom till Sverige i början av sin tidiga skolgång. I intervjuerna framkommer att dessa ungdomar är ytterst medvetna om vikten av att skaffa sig en bra utbildning. Ungdomarna från båda gymnasieskolorna har likartade mentala kartor över utbildningssystemet. Vissa skolor tillmäts helt klart högre status. Berättelser från ungdomar som sökt sig till statusskolor ser också lite speciella ut:

Intervjuare: Hur tänkte du när du sökte hit?

Dennis: Det fanns ett gymnasium i Mölndal, Fässbergsgymnasiet, många av mina kompisar sökte dit. Men jag ville testa något nytt.

Intervjuare: Hur fick du idén att söka hit då?

Dennis: Min storebror, han går på Chalmers. Han hade hört att det var bra här, och han tar bilen på morgonen, så jag kan åka med in.

Intervjuare: Visste du något om skolan innan?

Dennis: Lite.

Intervjuare: Vilken bild hade du?

Dennis: Visste bara att nån utrikesminister hade gått här tidigare, inte så mycket.

I det här citatet kan vi se hur viktiga influenser från familjen är. Dennis pappa arbetar själv som lärare och känner därför till olika skolor, hans bror går på Chalmers och så vidare. När Dennis säger att ”han ville testa något nytt”, sker detta inte i ett tomrum, här finns redan ett kulturellt kapital i släkten och ett inflytande som sträcker sig över

den enskildes egna beslut och vägval. Det enda han visste om skolan var att ”nån utrikesminister” hade gått där, men detta uttalande måste också förstås i ett sammanhang där det finns både kulturellt kapital och ett akademiskt intresse i familjen.

Vägen till statusskolan kan också vara mindre rak och direkt och i sig själv utgöra en kamp och en process för att övervinna motstånd och att acceptera att man tillhör en minoritet på skolan. Samtliga elever på Katedralskolan beskriver klart och tydligt en känsla av att vara del av en liten minoritet av ”invandrare” på skolan. Även om man inte upplever detta som ett stort problem, präglas mycket av upplevelsen av att vara elev på skolan av detta. Några elever beskriver hur de prövat sig fram och till slut bestämt sig för att ändå hantera sitt motstånd och att vara mer offensiva. Dina, som nu går andra ring på samhällsvetarprogrammet på Katedralskolan, beskriver sin snåriga väg fram till sin nuvarande skola. Hon började först på en friskola, men upplevde sig som väldigt utsatt och som annorlunda.

Dina: Man kände sig väldigt utpekad där. Där var det ännu mindre invandrare.

Intervjuare: Utpekad, hur?

Dina: Man var INVANDRARE.

Intervjuare: Hur kände du det?

Dina: Man såg hur stor skillnad det var i klassrummet. Vi var fyra, eller tre och en halv invandrare.

Intervjuare: Halv?

Dina: Halvchilenska. Man såg hur dom kollade på en och hur dom viskade om en, så där /.../ Sedan bytte jag till den här skolan och har stannat här. Nu har jag kommit in i det, men i början var det också svårt: ”Ska jag passa in här?”

Ungdomarna på Katedralskolan beskriver alla ett visst utanförskap. De flesta gör skarpa distinktioner mellan ”svenskar” och ”invandrare”. De beskriver också hur de väljer att umgås med ”invandrare”. Det uppstår alltså *etnifierade* enkla på skolan. Själva processen att ta sig in på och bli en del av skolan är inte smärtfri. När man lyssnar på ungdomarnas berättelser är det lätt att förstå att många unga med invandrarbakgrund inte ens försöker att passera de fysiska och mentala barriärer som tar sig uttryck i en upplevelse av att vara annorlunda; att tillhöra en minoritet som inte anser sig/anses passa in i denna urbana skolmiljö.

Om vi vänder blicken mot Framtidsgymnasiet får vi ta del av delvis andra typer av berättelser. Här uppstår till exempel ingen direkt kontrast mellan svenskar och invandrare och känslan av utanförskap handlar inte så mycket om själva skolsituationen. Bilden av dessa ungdomar är mer splittrad. Här hittar vi både unga människor med stark självkänsla, som medvetet valt att gå på denna skola och som har klart definierade framtidsplaner, och andra som präglas av bristande motivation och oklara förväntningar på utbildningen.

Farez har bott i Sverige i åtta år. Han går i andra ring på barn och fritid på Framtidsgymnasiet. Hans väg till gymnasiet har inte direkt varit rak och enkel, och han har flera gånger fått modifiera sina målsättningar. Till att börja med har han fått gå i

förberedelseklasser och läsa upp betyg i matematik, svenska och engelska. Under en period läste han in sina grundämnen på Katedralskolan, som han tyckte mycket om, men där han inte kunde fortsätta på grund av sina låga betyg. När Farez beskriver sin utbildning och sitt val är det mer i termer av frånvaron av egna val än som medvetna val.

Farez: Dom sa att det går inte. Vi tog in dig här för att du skulle kunna läsa dina ämnen, matte och engelska, så dom skickade mig till Frölunda.

Intervjuare: Skickade?

Farez: Nej dom sa inte exakt så, du skall söka vidare men inte här.

Intervjuare: Hur länge gick du i Frölunda?

Farez: Ett år, sedan började jag samhällsprogrammet på Framtidsgymnasiet, gick jättebra, men efter jul fick jag problem med mamma och min styvpappa, dom skilde sig /.../ Jag började skolka, innan hade jag nästan godkänt i alla ämnen. Men det blev för mycket, så dom sa till mig att du behöver inte komma mer. Vi tycker att du ska börja på "barn och fritid".

Vissa ungdomar upplever att de ställs inför nästintill oöverstigliga hinder. Farez beskriver själv hur hans familjeproblem och hans svårigheter med det svenska språket gör det svårt för honom att förverkliga sina drömmar. Han tvingas istället att steg för steg anpassa sig till vad andra anser om hans framtid. Hans egenkontroll reduceras och han utvecklar en pragmatisk strategi och rationalitet som går ut på att "klara sig igenom" utbildningen med godkänt.

Flera av berättelserna är präglade av upprottet från hemlandet, föräldrars statusförlust och bristande självförtroende. Helen, som kom ganska sent till Sverige, beskriver hur familjen fick lämna Kurdistan och fly till Sverige. Fadern som ägde en fabrik förlorade i samband med flykten allt han ägde och hade byggt upp i hemlandet, och familjen genomgick en svår anpassningsprocess. Från att ha varit en framgångsrik student tvingades hon nu kämpa med ett nytt språk och nya levnadsvillkor. Familjen bor nu i Hammarkullen. Helen beskriver hur svårt det var att lära sig svenska, alla runt henne pratade andra språk. Istället för att lära sig svenska, lärde hon sig persiska och arabiska. Helen är muslim och bär sjal. Hon berättar hur hon haft diverse problem med att bli accepterad och hur hon fått försvara sin identitet. Helens föräldrar har varit måna om att hon ska utbilda sig. Hon ville helst läsa naturvetenskaplig linje, för att hennes drömyrke är apotekare. Men klassföreståndaren höll inte med.

Helen: Jag hade först tänkt läsa naturvetenskap, men sedan pratade jag med min klassföreståndare och hon – 'Jag tycker det är lite svårt för dig för att svenska är inte ditt första språk, och det behövs ganska mycket språk där' /.../ Hon sa att det blir svårt för dig, du måste plugga jämt.

Intervjuare: Det påverkade dig?

Helen: Ja jag hade bestämt mig för naturvetenskap först, sedan apotekare som är mitt drömyrke.

Intervjuare: Men du pratar ju jättebra svenska.

Helen: Jag tycker att området har påverkat mig, plus att jag inte har så många svenska kompisar.

Helens berättelse visar på en tydlig konflikt mellan individuella drömmar och systemets gränssättning. Hon väljer att anpassa sig till de ramar som ”skrivs fram” och erbjuder och följaktligen också att modifiera sina framtidsplaner. Flera av ungdomarna ser språkbarriärer, segregerade bostadsområden och förortsskolor med dåligt rykte som delar av förklaringen till att de själva har svårt att förverkliga sina drömmar och skaffa sig en bra position. Men vi finner även elever med bra självförtroende, som inte ser några direkta begränsningar i sina valmöjligheter. Detta hänger till stor del samman med att den senare kategorin också har föräldrar som är mer etablerade än de förra på den svenska arbetsmarknaden.

Hilda som går på barn och fritid är i stort sett uppvuxen i Sverige. Hon kom till Sverige som spädbarn när familjen flydde från Bosnien. Familjen bor i Bergsjön. Hilda är noga med att påpeka att hon bor i radhus i ett ”svenskt” område i Bergsjön. Framtidsplanen är inte speciellt klar och tydlig, men hon funderar på att bli fritidsledare. Senare i intervjun pratar hon om att läsa vidare på universitet och bli advokat eller kanske polis. Kristin som går samma program, men årskurs två, ska bli lärare. Hon beskriver hur hennes självförtroende alltid varit rätt vacklande, men hur hon under senare år har fått ett allt bättre självförtroende, mycket tack vare vänner. Hon har också kämpat för att bli betraktad mer som människa än som hon själv uttrycker det som ”blatte”.

I dessa berättelser kan vi se hur upplevelser av utanförskap och av att bo i ett segregerat område, också slår in i och påverkar utformandet av ungdomarnas svar. Strategierna för att bemöta känslan av utanförskap varierar. Katedralskolans elever identifierar sig med varandra och skapar multietniska enklaver, medan eleverna på Framtidsgymnasiet redan i sitt val av skola valt att bli en del av en skolmiljö som präglas av en hög närvaro av elever med invandrarbakgrund. På den förstnämnda skolan finner vi en vilja att göra karriär och uttänkta *livsplaner*, medan bilden är mer splittrad på Framtidsgymnasiet. Dessa ungdomar har inte på samma sätt som de på den andra skolan korsat en etnifierad och statusmässig gräns. Här finner vi inte heller samma starka känsla av att någons identitet avviker från majoritetens kulturella stil och smak. Däremot finner vi en del berättelser som handlar om språkbarriärer och svårigheter att bli en del av det svenska samhället. Språk lyfts ganska ofta fram som en förklaring till att det går dåligt i skolan (se även Bunar 2008a, 2008b).

I läsningen av intervjuerna blir det tydligt hur vissa ungdomar ”tvingas” att modifiera sina planer och att sänka sin ambitionsnivå. Dessa mekanismer – där strukturellt förtryck omvandlas till låg självkänsla – har beskrivits utförligt av Frantz Fanon (1971/1995).

Gamla och nya vänner

När man intervjuar ungdomar i tidiga tonåren är de ofta ganska bundna till sitt bostadsområde och sina klasskamrater, medan mobiliteten ökar på gymnasiet. De ökade förflyttningarna i rummet kan också leda till att man utvecklar nya vänskapsband och korsar en del tidigare relativt fasta gränser. Ett byte av umgängeskrets kan vara en form av markering och en del av en symbolisk övergång till "ett nytt liv". När vi frågar om kamrater och om hur kamratgängets sammansättning ändrats över tid, motiveras eventuella förändringar i kamratgängets sammansättning ofta av pragmatiska skäl. Flera av ungdomarna säger att de har fått nya kamrater på sin nya gymnasieskola. De förklarar detta bland annat med att det är enkelt att umgås med ungdomar som rör sig i samma dagliga miljöer. Dessa ungdomar ser inget konstigt i att saker och ting förändras. Antagandet om att ungdomar från förorten som börjar på statusskolor betraktas som svikare får bara delvis stöd i vår undersökning. Tydligast är det för de ungdomar som också upplever sig som starkt "försvenskade", och det finns också en stark koppling till val av skola. Berättelser om svek är mer vanligt förekommande på Katedralskolan.

Dina berättar till exempel om hur hon upplever skiftet mellan skolmiljöer och hur detta sammankopplas med ett slags etnisk resa:

Dina: Jag känner själv att jag blivit väldigt försvenskad, om man säger så, med tiden. När jag gick i sexan var jag inte alls van att gå i samma klass som svenskar. Hade ju liksom gått i förberedelseklass till sexan med bara invandrare och inte en svensk och sedan börjar man sjuan och ser svenskar /.../ Jag lägger märke till att vissa av mina kurdiska vänner säger: "Bete dig inte som en svensk nu!".

Intervjuare: Känner du att du övergett något, man kan ju känna att man nästan sviker.

Dina: Så känner jag nu när jag umgås med eller vad ska man säga när jag umgås med kurderna känner man sig ju utstött. Då är dom så mycket, man kommer från ingenstans och bara tjo sådär. Då pratar dom verkligen som invandrare, har ett sätt att prata på. Jag kommer där med min svenska och...

Den här typen av berättelser förekommer alltså mest på Katedralskolan. Dina ambitioner att lyckas, att tala bra svenska och att satsa på skolarbetet förknippas här med det hon kallar en *försvenskning*. Språket blir till en tydlig markering av vad och vilka man vill tillhöra. Uttrycket "bete dig inte som en svensk nu!" innehåller en rad dimensioner kopplade till stil, smak, tillhörighet och etnisk identitet. Detta visar också på de tydliga subjektiva och objektiva gränser som existerar i skolan, ungdomskulturen och samhället.

I de flesta berättelserna är inte förändringar i kamratkretsens utseende förknippade med starka brott. Ofta förklaras förändringarna med pragmatiska skäl, till exempel att det är lättare, enklare och smidigare att umgås med vänner som går i samma klass och har samma skoltider. Ett sätt att förstå detta är att man oftast inte byter till

nya ”svenska” vänner, utan till nya ”invandrarkompisar”. Därmed försvinner lite poängen att tala om till exempel svek i en starkare bemärkelse, i varje fall upplevs detta inte som ett svek av ungdomarna själva. Man lämnar helt enkelt sina lågpresterande vänner och hittar nya skolmotiverade vänner, som också betraktar sig själva som ”invandrare”.

Intervjuare: Gör du någon skillnad mellan invandrare och svenskar, har du typ svenska kompisar?

Dennis: Alltså jag tänker inte så mycket på det, men min personlighet, det man gillar, fotboll, då är det mer invandrare än svenskar.

Intervjuare: Varför?

Dennis: Jag kan säga, om man snackar om ett fotbollslag, kanske mer gemensamt intresse med en invandrarkille /.../ Alltså tror det beror på vårt tänkande. Om jag skulle sitta vid ett bord med en svensk kille så skulle vi inte tänka på samma saker.

Intervjuare: Till exempel?

Dennis: En svensk kille kanske säger: ”jag har varit på landet” och jag har ingen anknytning till vad man gör på landet. Förstår du vad jag menar? Stuga! Vi har ingen sommarstuga.

Dennis kamrater kommer från Algeriet, Kurdistan och Iran, och även om de har olika bakgrunder, språk och nationaliteter förenas de av några väsentliga saker, inte minst sin religion. De är alla muslimer. Detta mönster återkommer på Katedralskolan. Minoriteten av ungdomar med invandrarbakgrund tenderar att umgås med andra ”invandrare” bosatta i olika förorter. De muslimska ungdomarna upplever det som lite enklare att umgås med andra muslimer. Man behöver inte förklara sig hela tiden. Men det handlar inte enbart om religion, utan om ett slags likhet och om att man upplever att man befinner sig i samma typ av kulturellt universum, när det gäller smak, stil, kläder, musik och andra preferenser. Som en ung man uttryckte det: ”Inte för att jag är rasist eller så, men jag gillar att umgås med invandrare, lättare så. Det är ungefär samma kultur och så”. En annan viktig faktor som förenar och fogar samman vissa ungdomar är den gemensamma upplevelsen av utanförskap. Utanförskapet kan ha sociala och kulturella dimensioner, men ofta handlar det också om ett ekonomiskt utanförskap. I citatet ovan symboliserar sommarstugan inte bara ett kulturellt avstånd mellan vi och dom andra, utan även ett ekonomiskt.

Om vi tittar på Framtidsgymnasiet ser vi ett delvis annat mönster. Här är inte gränsen mellan svenskar respektive invandrare lika skarp. Ungdomarna pratar mer om blandade kompisgäng. En möjlig tolkning är att behovet av att bilda starka enklaver är mycket mindre på den här invandrantäta skolan. Samtidigt upprättas en rad gränser, som till exempel kan handla om att muslimska tjejer inte ska umgås för mycket med killar överhuvudtaget och framför allt inte ”svenska” killar. Flera av tjejerna berättar om den reglering som existerar och det otänkbara i att skaffa sig en ”svensk” pojkvän (Hammarén 2008). Kristina från Kurdistan, som är kristen, berättar hur hon behandlat en av sina ”svenska” beundrare:

Han blev inte arg på mig när jag sa att jag inte tänker ta honom. Han var svensk. Det är inte för att jag inte gillar svenskar. Jag var ändå ärlig mot honom från början, men min familj.... Tanken att jag ska ta en svensk finns inte. Det är som att ta en muslim. Du ber om att bli utkastad från familjen.

En annan form av berättelse handlar om hur man byter vänner för att bryta med dem som sysslar med kriminalitet. Hilda berättar till exempel om hur hennes barndoms-vänner har förändrats till det sämre, blivit ”mer kriminella” och stökiga.

Hilda: Många har förändrats.

Intervjuare: Hur förändras man då?

Hilda: Olika sätt.

Intervjuare: På bra sätt?

Hilda: Mer dåligt tycker jag.

Intervjuare: Dåligt?

Hilda: Asså dom man umgått med, dom är inte den personen dom var förut. Dom har förändrats jättemycket.

Intervjuare: Har dom blivit bra människor då?

Hilda: Näh sämre. Dom var mycket bättre förut. Nu liksom mer kriminella. Det är så. Dom tror att dom är nåt, liksom, mer kränkningar och sånt.

Men Hilda har också vänner som har lyckats. Hon berättar bland annat om en väninna som går på en internationell linje på Katedralskolan och som ska bli läkare. Överhuvudtaget är ungdomarna relativt medvetna om vad som skulle kunna kallas *framgångsfaktorer*. Farez berättar till exempel att många av hans vänner är pizzabagare, vilket är helt okey, men samtidigt påpekar han att dessa vänner inte på något sätt motiverar eller driver på hans egen utveckling. Han vill hellre ha vänner som man kan utvecklas tillsammans med och som bidrar till att stärka hans självförtroende och ambitioner.

Oberoende av vilken skola ungdomarna går på verkar man framför allt föredra att umgå med andra ”invandrare”. På Katedralskolan där dessa ungdomar befinner sig i ett slags minoritetsposition, är kontrasterna, berättelserna och gränserna mer skarpa och tydliga, medan berättelserna från den andra skolan inte i lika hög grad berör frågan om etnicitet. Ungdomarna verkar ha utvecklat ganska tydliga kartor över det sociala och kulturella landskapet. Alla är medvetna om att de två olika gymnasieskolorna också representerar olika statuspositioner. Det urbana rummet är laddat med status, makt och ambitioner. Rörelser i detta rum kan läsas som uttryck för ambitioner och successiva förändringar i identitetspositioners sammansättning av kulturellt kapital.

Skolan som fysiskt, socialt och kulturellt rum

Resan in till centrum och till de ”finare” skolorna är också en resa genom ett segregerat socialt och urbant rum. Ungdomarna är delvis medvetna om detta och även om att de själva präglas av de sociala samhällsvillkoren. Men även om det går att tala om ett *partiellt genomsådande* av samhälle och makt, är det inte heller ovanligt att unga människor betraktar detta skådespel som ett uttryck för mer individuella faktorer (Willis 1977). När ungdomarna försöker förklara hur de valt gymnasieskola tillgriper de inte sällan psykologiska förklaringar. Man talar om att de med svagare betyg väljer att gå på Framtidsgymnasiet eller om hur individens ambitioner och motivation kan förklara val av olika karriärer.

Det mest slående i det empiriska materialet och i jämförelsen mellan berättelser från de olika skolorna är att man i det ena fallet – Framtidsgymnasiet – verkar resa i ”samma” sociala och kulturella universum. Det handlar metaforiskt uttryckt om en resa ”inom” förorten. Däremot utgör resan mellan förorten och Katedralskolan något annat, här rör det sig grovt och kanske lite polariserat uttryckt om en resa mellan olika ”världar”. Resan som metafor får sig här konkreta uttryck, det handlar om upplevelser, påtagliga reaktioner och om hur skillnaden också tar sig tydliga ungdomskulturella uttryck. Dina beskriver resan till Katedralskolan på följande sätt:

Om man åker från Hammarkullen till stan känns det okey, för att alla är blandade. Man ser en svensk där och en invandrare där. Men det är som en kurva. Om jag tar nian eller fyran till centralstationen märker jag att det är mycket mer invandrare på spårvagnen än svenskar och sen när jag ska ta tvåan eller trean då ser jag skillnaden – det är fler svenskar än invandrare på vagnen. Då kan man ibland känna att dom kollar på en eller ger en blickar, men nu känner jag mig ändå hemma här.

Resan genom stadsrummet blir också en resa till ett delvis nytt kulturellt universum. Eleverna är medvetna om att det urbana rummet är segregerat. När eleverna på Katedralskolan pratar om Framtidsgymnasiet är det ofta i negativa termer, medan Katedralskolan ofta nämns i positiva ordalag. När elever på Framtidsgymnasiet berättar om kamrater som börjat på den andra skolan handlar det om karriär, framgång och om att lyckas i livet. Aina som går på samhällsvetenskaplig linje på Katedralskolan berättar att hon absolut inte ville gå på Framtidsgymnasiet. ”Man hör ju att det bara är massa blattegång och typ vilda, glada, tänker inte så mycket på studier och jag var rädd att om jag skulle umgås med sådana människor skulle det blivit massa skolk och så”.

Men samtidigt är inte tillvaron på Katedralskolan helt problemfri. Många ungdomar uttrycker en mer eller mindre stark känsla av utanförskap. Detta kan ta sig olika uttryck, från mer påtagliga erfarenheter av att bli illa behandlade, vilket inte är speciellt vanligt, till mer subtila känslor av att inte riktigt höra hemma på skolan. Utanförskapet har både en fysisk-rumslig och en kulturell-stilmässig dimension.

Aina berättar att hon vid ett tillfälle när hon hade umgåtts lite högljutt med sina kompisar blivit tillsagd att vara tyst:

Intervjuare: Märker du av fördomar på skolan?

Aina: Extremt mycket. Till exempel när vi satt nere vid sofforna där borta, så typ skratade vi, hade på musik, slogs och liksom hade kul och så kom en lärare och sa – 'Det här är faan inget Angeredsgymnasium' (förtortsskola, vår anmärkning).

Intervjuare: Vilka var ni då?

Aina: Det vara bara folk med utländsk bakgrund.

Intervjuare: Tror du att det var därför läraren sa så?

Aina: Jaaaa det tror jag (ler).

I citatet framgår att eleverna är medvetna om den varierande status olika bostadsområden tillmätts, och att de även tydligt identifierar situationer där lärare eller andra elever bidrar till att förstärka bilden av maktskillnader och segregation.

Flera elever beskriver skolan som ett ganska sterilt rum, där man ska plugga men inte roa sig eller skratta för mycket. Detta hänger delvis samman med hur man ser på både lärare och inte minst de andra eleverna. Det är inte enbart distinktionen "svenskar" respektive "invandrare" som strukturerar elevernas upplevelser av skolan, utan även sådana saker som klädstil och musik, det vill säga livsstil och ungdomskultur. Elena, beskriver hur skolan befolkas av olika livsstilar. Hon uttrycker sig lite föraktfullt om en av skolans tydligaste och mest utbredda ungdomskulturella stilar:

Elena: Eleverna här, inget illa menat men, det är ju mest Emosar och Punkare och så här. Man känner ju att: "Jag passar inte in här!"

Intervjuare: Är stilen viktig?

Elena: Beror på, jag skulle inte färga håret grönt, känns som en kyrkogård här ibland typ /skratt/.

I många berättelser vävs rumsliga och kulturella faktorer samman till illustrationer och konstruktioner av segregation, utanförskap och tillhörighet. Hiphop-stilen, som innebär att man lyssnar på en speciell musik och har lite säckiga kläder på sig ställs ofta mot punk- och emo-stilen. Emo är inte helt lätt att definiera, men det rör sig om ett slags postpunkaktig undergroundkultur, där man betonar känsloutlevelse, det kan handla om skrikigt och högt eller mer nedtonade känslolägen. Stilen innebär bland annat att man bär bandnamn på sin tröja och kanske har Converse-skor och svart alternativt färgglad frisyra.

Det handlar alltså om klara stilbrytningar, men också om hur livsstil kopplas samman med boende och etnisk tillhörighet. En del elever ångrar delvis sitt val av skola, men samtidigt är det viktigt att gå på en statusskola.

Elena: Man tänker att "Varför Katedralskolan av alla skolor och inte Framtidsgymnasiet?"

Intervjuare: Tycker du att det här är en "finare" skola?

Elena: Deppigt, inga bänkar och bara en rökstuga, inget kafé, sitter bara i trapporna,

och där är Emotrappan och där är Punkartrappan.

Intervjuare: Vad har ni då?

Elena: Blattesoffan!

Intervjuare: Använder du ordet som nedsättande?

Elena: NEJ, skillnad på blatte och invandrare. Invandrare är typ mer rasistiskt, men blatte är soft och kompisaktigt. Men det beror på vem som säger det – om en svensk sagt det så! Men om en arab säger: ”Hej blatte” – skillnad!

Det handlar mycket om vem som säger vad och när. Samma ord och beteckning kan få helt olika betydelser och mening beroende på sammanhanget. Skapandet av etniciserade enklaver på Katedralskolan hänger intimt samman med ungdomarnas användande av språk, stil, ungdomskulturella uttryck och av hur de definierar och ibland också omdefinierar saker och ting. Precis som stadens sociala och kulturella rum är uppdelat, skiktat och definierat, är också skolans ”rum” segregerat. Det större sammanhanget återspeglas i det mindre och vice versa. På Framtidsgymnasiet är inte denna skiktning så tydlig inom skolans väggar, här handlar det mer om hur skolan *situeras* och placerar sig i det urbana rummet och blir en del av den segregerade stadens geografi.

I ungdomarnas föreställningsvärld byggs det upp en rad gränser och hinder för delaktighet och ett likvärdigt medborgarskap. Detta kan möjligen i sin förlängning påverka individens framtida möjligheter. I många tidigare studier har man pekat på hur viktigt språket upplevs vara och hur man ofta betonar hur bristande språkkunskaper eller till och med ett visst uttal bidrar till att stänga ute ”invandrare” från utbildning och arbetsmarknad. Andra forskare har pekat på betydelsen av socialt kapital och nätverk (Bekthoui 2006). Det vi kan se här är också hur ungdomskulturella faktorer – stil, smak, beteende och grupptillhörighet – bidrar till att bygga upp och skapa symboliska gränser mellan ”svenskar” och ”invandrare”.

Känslan av att vara ”hemma” bygger på en rad beståndsdelar. I många berättelser – speciellt från eleverna på Katedralskolan – handlar det om tydliga skillnader mellan olika urbana rum och mellan olika kroppsliga praktiker och stilar. När man ska tala om skillnad handlar det ofta om beteende. Några ungdomar gör till och med distinktioner mellan dem som betar sig som ”invandrare” – och då handlar det ofta om negativa konnotationer i form av stökigt beteende, dåligt språk och kanske kriminalitet – och dem som inte betar som sig typiska ”invandrare”. Detta är också en del av en rumslogik där ”invandrarna” antas gå på Framtidsgymnasiet medan de andra eleverna med invandrarbakgrund tillhör Katedralskolan. Många av de distinktioner som skapas, och där ordet ”invandrare” och ”blatte” får olika konnotationer, handlar i grunden om en strukturering av det sociala rummet i låg och hög status, där människor och miljöer sorteras i en samhällelig över- och underordningslogik.

Slutsatser

Vår studie visar att ungdomarna har en bestämd bild av hur relationen mellan förort, innerstad och skolor ser ut. Den bild vi får ta del av är skiktad, segregerad och handlar ofta om en social verklighet som präglas av enkla distinktioner mellan till exempel låg och hög status eller "invandrare" och "svenskar". Samtidigt förklaras dessa strukturella förhållanden på lite olika sätt. Inte så sällan används individuella förklaringar. Val av skola handlar då om betyg, kompetens och motivation. Ungdomarna söker förklaringar i bristande språkkunskaper, svaga betyg och de egna personliga misslyckandena.

Fokus i den här artikeln har inte varit de objektiva villkoren för skolval, inte heller har vi avsett att göra någon direkt jämförelse mellan de båda skolorna. Tanken har istället varit att studera variationen och nyanserna i de berättelser som växer fram i olika urbana kontexter och i relation till olika "resor" i det urbana rummet. Urvalet har gjorts för att skapa en kontrast, som kan utgöra en utgångspunkt för att diskutera olika typer av upplevelser och berättelser om utbildning och livsval.

De ungdomar som valt att ta spårvagnen till Katedralskolan tillhör en minoritet. De beskriver också hur de stundtals känt att de vill byta skola, hur de upplever sig som annorlunda och utanför. Detta utanförskap uttrycks på en rad sätt. Det handlar inte minst om ungdomskultur i form av stil och kläder avhängiga globala musikstilar som hip hop respektive emo. Det är också tydligt att dessa ungdomar ofta, trots sina stora olikheter, pratar om en gemenskap som grundas på att man är "invandrare". I grunden verkar det handla om att man då upplever samma typ av utanförskap och ansträngda relation till skolans dominerande kultur.

De barriärer som man måste "ta sig igenom" för att studera på Katedralskolan handlar inte enbart om mer objektiva faktorer som språk, religion, att man är bosatt i en invandrantät förort eller om att skaffa sig bra betyg. Förmodligen ligger också stora delar av förklaringen till skolsegregationen i andra mer subjektiva faktorer som rör upplevelser av det urbana rummet, mötet med "de andra" och problem att "känna sig hemma" i en miljö som på många sätt skiljer sig från "förortskulturen". Just i berättelser om vantrivsel och om skolans sterila miljö och i det faktiska bildandet av enkla-ver, finner vi en känslomässig förklaring till att det kan vara svårt att välja att studera på Katedralskolan.

Kontrasten mot Framtidsgymnasiet finns hela tiden närvarande i ungdomarnas berättelser. Det finns klara upplevelser av att gå på antingen en statusskola eller på en "invandrarskola". Eleverna på Framtidsgymnasiet upplever inte några skarpa kontraster mellan olika ungdomskulturer eller ett behov av att skapa speciella enkla-ver. Dessa berättelser är istället mer individualiserade. Å ena sidan finns det ungdomar som upplever ett misslyckande och som egentligen hade velat gå en annan utbildning. På grund av begränsningar i språkkunskaper, sociala problem eller andra faktorer har man "tvingats" in i en utbildning. Å andra sidan har vi ungdomar som tycker att de valt helt rätt utbildning och som har ambitiösa framtidsplaner. Eleverna på Katedralskolan upplever sig som kontrast mer som aktörer, som fria individer som valt att göra

en resa i det etniskt uppdelade och segregerade rummet, som valt att korsa en gräns för att uppnå framgång.

Det kanske mest intressanta i denna studie är hur dessa ungdomar oavsett om de väljer det ena eller andra gymnasiet i stor utsträckning umgås med andra ungdomar som är bosatta i multietniska förorter och som kan ses som ”invandrare”. Dessa förhållanden är förstås inte absoluta. Visst umgås man över ”gränser” och upplevelserna av utanförskap är olika starka, men dock kan vi se tydliga mönster som talar för en betydande uppdelning av det urbana rummet utifrån etnicitet och boendemiljö.

Referenser

- Andersson, R. (1998) *Segregering, segmentering och socio-ekonomisk polarisering*. Umeå: Partnerskap för Multietnisk Integration, rapport 2.
- Archer, L. (2003) *Race, Masculinity and Schooling*. Maidenhead, Berkshire: Open University Press.
- Ball, S., Bowe, R och Gewirtz, S. (1997) ”Circuits of schooling. A sociological exploration of parental choice of school in social-class contexts. I Halsley, H m.fl. *Education, culture, economy, society*. Oxford: Oxford University Press.
- Bekhtoui, A. (2006) *Unequal opportunities. The impact of social capital and recruitment methods on immigrants and their children in the Swedish labour market*. Linköping: The department of social and welfare studies.
- Blair, M. (2001) *Why pick on me? School exclusion and black youth*. Stoke on Trent: Trentham books.
- Berner, B. m. fl. (red) (1977) *Skola, ideologi och samhälle: Ett kommenterat urval franska utbildningssociologiska texter*. Stockholm: Wahlström och Widstrand.
- Bourdieu, P. och Passeron, J-C. (1977/2000) *Reproduction in Education, Society and Culture*. London: Sage
- Bourdieu, P. och Wacquant, L. (1992) *An invitation to reflexive sociology*. Cambridge: Polity Press.
- Bunar, N. (2001) *Skolan mitt i förorten*. Stockholm/Stehag: Symposion.
- Bunar, N. (2008a) ”The free schools ”riddle”: Between traditional social deomcratic, neoliberal and multicultural tenets”. *Scandinavian Journal of Educational Research*, Vol 52: No.4, pp. 423–38.
- Bunar, N. (2008b) *Urban schools in Sweden. Between social predicaments, the power of stigma and relational dilemmas*. SULCIS: Working paper 2008:3.
- Bunar, N. och Kallstenius, J. (2007) *Valfrihet, integration och segregation i Stockholms grundskolor*. Stockholm: Utbildningsförvaltningen.
- Chang, J. (2006) *Can't Stop; Won't Stop; Hiphop-generationens historia*. Göteborg: Reverb.
- Clandinin, D. J. (2007) *Handbook of Narrative Inquiry. Mapping a Methodology*. London: Sage.
- Cambridge, J. (2002) ”Global product branding and international education”. *Journal of research in international education*, Vol 1, no 2:227–43.

- Dahlstedt, M., Hertzberg, F., Urban, S. och Ålund, A. (red.) *Utbildning, arbete, medborgarskap*. Umeå: Boréa bokförlag.
- Dolby, N. och Dimitriadis, G., med Willis, P. (red.) (2004) *Learning to labor in new times*. New York: Routledge.
- Englund, T. (1993) *Utbildning som "public good" eller "private good" – svensk skola i omvandling?* Pedagogisk forskning i Uppsala, 108.
- Fanon, F. (1971/1995) *Svart hud, vita masker*. Göteborg: Daidalos.
- Francis, B. (2000) *Boys, Girls and Achievement. Addressing the Classroom*. London: Routledge.
- Gilroy, P. (1993) *The Black Atlantic*. London: Verso.
- Giroux, H. (1994) *Disturbing Pleasures. Learning Popular Culture*. London: Routledge.
- Giroux, H. et.al. (1996) *Counternarratives. Cultural Studies and Critical Pedagogies in Postmodern Spaces*. New York: Routledge.
- Hammarén, N. (2008) *Förorten i huvudet*. Stockholm: Atlas förlag.
- Hall, S. (1996) "New Ethnicities", i Morley, D. & Chen, K-H (eds.) *Stuart Hall. Critical Dialogues in Cultural Studies*. London: Routledge.
- Johansson, T. (2007a) *The Transformation of Sexuality. Gender and Identity in Contemporary Youth Culture*. Harmondsworth: Ashgate.
- Johansson, T. (2007b) "Ny ungdom? Reflektioner kring utveckling, rörlighet och självständighet". I *Unga med attityd*. Ungdomsstyrelsens attityd- och värderingsstudie 2007.
- Johansson, T. (2008) "Schooling, religion, youth and everyday life. Learning processes in an independent Muslim school environment". *Young*, Vol.16(4):373–91.
- Jonsson, R. (2007) *Blatte betyder kompis. Om maskulinitet och språk i en högstadieskola*. Stockholm: Ordfront förlag.
- Kvale, S. (1997) *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.
- Lightfoot, C. (2004) "Fantastic self. A study on adolescent's fictional narratives, and aesthetic activity as identity work". I Colette, D. och Lightfoot, C. (red) *Narrative analysis. Studying the development of individuals in society*. London. Sage.
- Mac an Ghail, M. (1997) *The Making of Men. Masculinities, Sexualities and Schooling*. Buckingham: Open University Press.
- Molina, I. (1997) *Stadens rasifiering*. Uppsala: Geografiska regionsstudier nr 32.
- Paecter, C. (2000) *Changing School Subjects. Power, Gender and Curriculum*. Buckingham: Open University Press.
- Plank, D och Sykes, G (red.) (2003) *Choosing choice: School choice in an international perspective*. New York; Teachers College Press.
- Pugh, K.J. och Bergin. D.A. (2005) "The effects of Schooling on Student's Out-of-school experience, *Educational Research*, Vol 34, No 9: 15–23.
- Reyes, P. de los., Molina, I. och Mulinari, D. (red.) (2002) *Maktens (o)lika förklädningar. Kön, klass & etnicitet i det postkoloniala Sverige*. Stockholm: Atlas förlag.
- Sernhede, O. (2002) *Alienation is my Nation. Hip-hop och unga mäns utanförskap i det*

- nya Sverige*. Stockholm: Ordfront.
- Sernhede, O. (2005) 'Reality is my Nationality' – The Global Tribe of Hip Hop and Immigrant Youth in 'The New Sweden'. In Andersson, M., Lithman, Y. G. and Sernhede, O. (red.) *Youth, Otherness and the Plural City. Modes of Belonging and Social life*. Göteborg: Daidalos.
- Stauness, D. (2004) *Kön, etnicitet og skoleliv*. Köpenhamn: Förlaget Samfundslitteratur.
- Sundlöf, P. (2008) *Segregation och karriärposition. En studie av bostadsomgivningens betydelse för utbildning, sysselsättning och inkomst bland yngre i stockholmsregionen*. Uppsala: Geografiska institutionens regionstudier, nr 78.
- Söderström, M och Uusitalo, R (2005) *Vad innebär införandet av fritt skolval i Stockholm för segregeringen i skolan?* IFAU: Rapport 2005:2.
- Taylor, A. (2005) "It's the rest of your life: The pragmatics of youth career decision making". *Youth & Society*, Vol. 36, No.4:471–503.
- Ziehe, T. (2004): *Øer af intensitet i et hav af rutine*, København: Forlaget politisk revy.
- Willis, P. (1977) *Learning to labour. How working class kids gets working class jobs*. New York: Columbia University Press.
- Young, T och Clinchy, E (1992) *Choice in public education*. New York: Teachers College, Columbia University.

Författarpresentation

Thomas Johansson är professor i socialpsykologi, och författare till en rad böcker och artiklar om ungdom, familj och "manlighet". *Nils Hammarén* är doktor i socialt arbete.

Periphery and Metropole in the History of Sociology

Raewyn Connell

University of Sydney

Plenary address to “Perspectives from the Periphery: International Conference on the History of Sociology and the Social Sciences”, International Sociological Association, held at Umea University, 21–24 August 2008.

1. Launching and defining sociology

All societies have ways of identifying social groups and representing social relations. There is some archaeological evidence that social symbolism became identifiable about 50–40 000 years ago, appearing in the record about the time anatomically modern humans (*homo sapiens sapiens*) spread around the world. This is, arguably, part of the process of creating the divisions of labour (such as gender) and the sustained forms of social cooperation (such as food sharing) that underpin the societies we know in history (Balme and Bowdler 2006).

In more recent history, a growing division of labour allows specialized artisans and then, in urban societies, intellectuals and writing (Childe 1960). It becomes possible to formalize a language for talking about social order, and speculate about the shapes social relations might or should take. Thus we get the visions of the good society from Plato and Kong Fuzi; the political and cultural observations of Ibn Khaldun’s *Muqaddimah* and Christine de Pizan’s *City of Women*; the cycles of Vico and the constitutions of Montesquieu. In every direction, a glorious field of historical investigation opens when we ask how different societies have represented themselves and imagined others.

Within this domain of social symbolism, something happened in nineteenth century CE Europe and eastern North America, mainly among the men of the liberal bourgeoisie, that yielded “sociology” as an organized cultural practice. This was a collective enterprise, as writers of textbooks at the end of the century emphasised, involving the labour of many hands. Such labour required means of communication and coordination, among which the textbooks themselves were important; newly founded periodicals and conferences also helped. The rhetoric of “social science” devised by Comte was taken up soon after his death by a broad spectrum of reformers, and put to work in multi-purpose organizations such as the Associations for the Promotion of Social Science based in London and Boston. A generation later, more specialized or academic bodies such as the *Institut International de Sociologie* and the American Sociological Society were created (Yeo 1996, Connell 1997).

Claiming the title of “science” implied, to Victorian minds, speculative generaliza-

tions supported by a large body of information; so the recording and classification of social knowledge became a major part of the enterprise. The most influential writings in sociological science, such as Spencer's *Principles of Sociology*, took the form of huge accumulations of little descriptions of social institutions, customs and events. These were roughly sorted according to an overall schema, almost always based on a concept of historical progress (sometimes, but not always, called "social evolution").

In the foundation story that became popular much later (in the 1960s–70s), the emergence of sociology was a response to the new, class-ridden, industrial society that had emerged in Europe. This internalist narrative is at most half a truth. Undoubtedly investigations of social conditions in the metropole went into the brew that was labelled "social science". But the gaze of Spencer, Ward, Letourneau, Tönnies, Durkheim, Sumner, Giddings, Hobhouse and their colleagues ranged far beyond the metropole. (Not to mention Engels, whose *Origin of the Family* is Comtean sociology, even in its name.) In Durkheim's *L'année sociologique*, just over a quarter of the reviews concerned modern metropolitan societies; many more than that concerned colonized, remote or ancient societies or ranged across human history. Sociology not only addressed class; it equally addressed those issues vital to empire: race and gender.

The relationship with the periphery was *intellectually* crucial to the formation of sociology, though the making was mainly the work of intellectuals in the metropole. The relationship with the periphery gave sociology most of its data, and yielded the concept of global difference – the distinction of primitive from advanced – that governed the new science for its first two generations. It was universal scope that defined sociology, in the Comtean universe, as the "mother science" (Anderson 1912), of which specific sciences such as economics were the children. And it was this body of data that allowed the claim to rigorous scientificity, which by the 1890s was marking "sociology" off from the moral discourse of social improvement so widespread in the generation before. In substance and in framing, then, sociology was global from the start.

2. The making of professional sociology: transformations of the metropole/periphery relationship

To acknowledge that sociology was always global does not imply that the character of its global-ness was fixed. Since the structures of global society have changed markedly, there is every reason to expect that the metropole/periphery relationship within sociology would also change. I see this relationship developing through three main phases.

Sociology came into existence at the high tide of European imperialism and offered a synthesis of the liberal bourgeoisie's consciousness of worldwide empire. This did not require a relationship of direct rule, though that did play a part – examples being Durkheim's use of data from the French colony of Algeria, and Spencer's and Maine's (among many British writers') use of data from India. Information from the frontier of colonial conquest circulated much more widely in the North Atlantic metropole.

Thus Durkheim famously used data from the British colonies in Australia, and Engels famously used data from the British/ United States colonization of North America. Data from many frontiers percolated to Germany, which had only limited experience of overseas colonial rule (though we should not forget Hapsburg and Hohenzollern rule in eastern Europe).

The pattern in imperial sociology precisely follows Hountondji's (1995) observation on the global structure of scientific knowledge in general, arguing from African experience. (The pattern has also recently been traced in colonial higher education in India: Baber 2003.) The distinction of metropole from colony is also a distinction of function in the making of scientific knowledge. Theory-making was located in the metropole; data-gathering, and some applications of science at the end of the process, occurred in the colonies. This was highly visible in fields like biology and geology, where collectors from the imperial powers roamed the world, sending back the products of their labours to centres like Kew Gardens and the Royal Society in London. Charles Darwin himself performed this role, as a young man.

The same happened in sociology, the data initially being collected by travellers, missionaries, military conquerors, and colonial administrators and savants. The footnotes and bibliographies of sociology texts, from the 1870s to the Great War, overflowed with references to their reports. However the process of data collection in the periphery became gradually professionalized. Ethnography, as a fieldwork and writing genre, was born, installing in the human sciences the natural-science model of full-time remote data-collector. Census-taking became more systematic in the colonies; social-scientific data archives were created – private, official and academic. (Spencer compiled one of the first.) The colonial state, in the 19th-century reform and regularization of colonial rule that occurred in most of the empires, had a growing appetite for intelligence about its subject populations. At this time the alliance between colonial administration and anthropology was born, though its full flowering came a little later (Asad 1973).

The relationship between colony and metropole was thus written into the process of assembling the factual basis of the new science. It was also written into sociological theory, which centered at this time on concepts of progress. This concept certainly drew on the Hegel/Comte vision of European and Mediterranean history, which overthrew cyclical and eschatological concepts of time. In the construction of sociological theory from the 1870s, however, the ancient Mediterranean world was blurred into the colonized and the remote by the concept of the "primitive" or "elementary".

To this generation, the main proof of progress was the abjection of the colonized world. Colonial domination was generally seen as a demonstration of the more advanced character of the society of the metropole. Theorists of progress shared the imperial vision of a hierarchy of colonized races – often conceptualizing Australia and Africa as the realm of the most primitive – though they differed among themselves about the basis of the hierarchy, especially whether it was innate.

The theory of progress, and the science called sociology that embodied it, could be exported from the metropole to the periphery. It is well known that Spencer's soc-

iology was read, and by some enthusiastically adopted, in Meiji Japan and colonized Bengal. Comte's positivism was taken up, notably, in Brazil – where Comtean temples of humanity were built and a Comtean sociological slogan is still emblazoned on the Republic's national flag. It was therefore possible for intellectuals in the colonies to share in the writing of sociology, participating in the metropolitan attempt to characterize progress.

Early in the new century the cultural crisis that was undermining the rationale of empire spread to sociology. By the 1920s Comtean sociology was in full retreat and by the end of that decade it was gone; I think we are entitled to speak, in Althusser's terminology, of an epistemological break occurring in metropolitan social science. I don't think it is an accident that this happened at the time of the political crisis of North Atlantic/ European imperialism, the collapse of three empires, the re-constitution of one of them as the USSR, and the shift of economic power (though not yet cultural hegemony) to the newest empire, the USA. With war in the metropole, political collapse and social revolution, the concept of progress lost its power to frame the thought of the metropolitan intelligentsia.

In the debris of Comtean sociology, a magma of possible successors bubbled. Among them were the sociology of knowledge; various syntheses of Freud with Marx (e.g. Mannheim 1935); the cultural-relativist speculations of Sorokin and Spengler who took over the global vision of the Comteans but deleted the concept of progress; and the first full-scale social theory of gender (Vaerting 1921). Not the least interesting in this magma was the "system of sociology" proposed by the Bolshevik theorist Bukharin (1925), who adopted a practically Comtean definition of sociology but gave it a materialist content. He proposed an early version of social systems theory, and among his themes was equilibrium and disequilibrium between society and nature, giving some of his writing a strikingly contemporary ring.

But Bukharin went the way of all Stalin's opponents; and many of his contemporaries, including Mannheim and Vaerting, lost their jobs or their homes. By about 1940 the main institutional base left for sociology in the metropole was the US university system; though the developing welfare states of Britain and Scandinavia offered new possibilities. In the United States, sociology found an identity, no longer as the mother science, but as one sibling among others. It survived in an academic division of labour alongside departments of political science, economics, history and anthropology, the last two of which took over Comtean sociology's main data sources about the "primitive". Conflict and differentiation within the society of the metropole became the main themes of the new sociology. A connection, both institutional and intellectual, developed with the welfare state and its compromise with corporate capital. Mannheim's career, culminating in the Keynesian sociology of *Freedom, Power and Democratic Planning* (1951), epitomises the focus on the internal problems of metropolitan states.

Empirical sociology now became a key part of the research apparatus that sought solutions to social tension and turbulence, funded by corporations, corporate foundations, and the state. This was a highly creative moment, purely in terms of method.

Urban ethnography, life-history method, social analysis of census data, sample surveys, attitude scaling, all were invented or strongly developed, especially in the United States. Statistical analysis of survey data reached a new level of sophistication in the media and voter research of the 1940s and 1950s. In these developments, I think, we see the crystallization of what Burawoy (2005) has recently defined as “professional” and “policy” sociology, with figures like Ogburn and Lazarsfeld as leaders.

Almost all these methods were focussed inwards on the society of the metropole, and the statistical methods in particular assumed a strictly bounded population. This methodological tendency to define the society of the metropole as a world unto itself was reinforced by the shift in theory toward the idea of a social system. Bukharin was prescient; soon other systems models, especially Parsonian functionalism, formed the major paradigm in metropolitan sociology and the boundedness of a social order was a taken-for-granted assumption. By the mid 20th century, then, metropolitan sociology had turned decisively away from the periphery. *Now* it was true that sociology was substantially the science of (no-longer-new) industrial society, and sociologists settled into the myth-making that created “classical theory” and the tale of the Founding Fathers.

Yet metropolitan sociology continued to be haunted by the periphery. A sociology of colonies *had* been written (Maunier 1932), attempting to theorize a fundamentally divided society, though it attracted little attention in the English-speaking world. Systems theory laid some foundations for what was to become modernization theory; and strange to tell, even Parsons, at the end of his career, re-discovered social evolution. When, in the second half of the 20th century CE, the discipline grew institutionally to an unprecedented scale, a limited turn back towards the periphery was possible for metropolitan sociology.

In the context of the cold war, the US state and corporate leadership from the 1950s on undertook a systematic implantation of “western” social science in developing countries. Students were brought to US universities, departments were funded and research grants provided in their home countries, exchange programs were set up, and books were sent. For a time, the Ford Foundation became the largest financial supporter of social science research in Latin America, and the Rockefeller Foundation was also involved in setting up social science in sub-Saharan Africa (Berman 1983). Much as Britain and France had done, and continued to do, for their colonies, but now on a larger scale, an attempt was made to shape the thinking of post-colonial elites. The USSR made a similar attempt to implant marxism-leninism, and had some success for the generation involved in decolonization struggles from the 1950s to the 1970s. But this effort was on a smaller scale (the economy of the Soviet bloc was only one-fifth the size of the economy of the capitalist bloc), and faded over time.

Renewed contact with the periphery made “international students” familiar faces in metropolitan universities, but did not affect the intellectual agendas of the metropole very much – and in terms of method, hardly at all. Social research methods continued to develop, in response to demand from corporations, media, the welfare state, and university classes. An unprecedented technologization of social research occur-

red, including automated factor analysis, computer-assisted telephone interviewing, survey data banks, qualitative analysis programs, and Web-based research. Organized sociological research therefore increasingly depended on institutional wealth. This did not, on the face of it, refer to global issues; but the sheer scale of global inequalities in wealth meant that methodological innovation in the new directions would mainly occur in the metropole.

The old pattern of data being collected in the periphery and shipped to the metropole – though it still exists and is important – was supplemented by a new pattern. An increasing proportion of sociology consisted of data being collected in the periphery and processed for audiences in the periphery, using research technologies imported from the metropole. Survey research in the Soviet bloc, before 1989, developed in this way. With the neoliberal triumph and the growing ascendancy of transnational corporations, market research was increasingly organized on a transnational basis. A market research firm in India, for instance, would do consumer studies using scales and analytic methods franchised from the USA or France. Academic and policy research has taken the same path, with huge international studies (the IEA studies of school students among the early ones) using standardized methods, coordinated from the metropole.

Sociological theory in the metropole, meanwhile, developed as a genre mainly attempting to provide universalized frameworks for understanding social action, social structure or social system. In this respect theorists like Bourdieu, Luhmann and Coleman, in constructing theories of practice, system and rational choice, carried forward the enterprise of Parsons' heyday, including the functionalists' indifference to time and place. Yet a close examination of their work shows that it is actually built on the historical experience of the metropole, without reference to the experience of the colonized (Connell 2006). When metropolitan theory did locate its claims in time – for instance in theories of post-industrialism, risk society, reflexive modernity, pan-opticism, postmodernity, associated with names like Touraine, Bell, Beck, Foucault, Bauman – this was usually presented as a sequence of development within the society of the metropole, again without reference to the experience of the colonized.

When a sociology marked by these methodological and theoretical trends was implanted in the periphery, the result was an apparatus of knowledge with inbuilt tensions. Sociologists in the periphery were tied to the metropole as the source of their main methods and concepts, and often by their personal trajectories – PhDs from metropolitan universities, publications in journals from the metropole, sabbaticals spent in the metropole, candidature for jobs in the metropole, membership of informal networks (or ISA research committees) centred in the metropole; and more recently, collaborative research projects mainly funded from the metropole. Yet their data were local, their students were local, their policy and public audiences were local, and in the richer parts of the periphery most of their funding was local. As neoliberal managers gained power in universities, from the 1980s on, the personnel management systems they introduced sharpened these tensions. The metrics of “achievement” pressed scholars from the periphery to conform more closely to metropolitan

professional norms, so as to get published in the most prestigious (which almost always means metropolitan) journals.

The hegemony of the sociology of the metropole thus produced a hybrid or bifurcated sociology in the periphery. This could mean no more than an exaggerated separation of method and theory, on the one hand, from data and application, on the other. But I think the effects are more substantial than that. They include a kind of epistemological drift where the society of the periphery, read through categories from the metropole, comes to be understood as an extension of metropolitan modernity. (That is, precisely, the main structure of sociological theories of globalization. For a comprehensive argument about the continuing importance of the metropole/periphery division see Slater 2004.)

The effects also include a difficulty in connecting our discipline with the distinctive social experiences of the colonized and post-colonial world (note that theories of globalization often deny a metropole/periphery distinction). To grasp the significance of these problems, however, we must move outside the realm of institutionalized sociology, to cultural arenas in which that distinction has been of the essence.

3. Theorising global domination: the public sociology of the periphery

As empires expanded, an upsurge of social analysis followed – provided conquest allowed any intellectual work to continue, which was not always the case. Where it was possible, colonized people began to generate analyses of the invasion and its consequences. The intellectuals of post-colonial or neo-colonial societies have continued the discussion.

This did not normally take the form of “sociology”, or social science more broadly, as defined in the metropole. Jolly (2008) has called attention to the importance of genres like genealogy, visual art and textiles in articulating indigenous social experience in the Pacific islands. There were powerful reasons why the intellectual production of the periphery would take forms other than those of metropolitan sociology, and I think it is worth taking a moment to note them. The intellectual structure of sociology in the metropole is one reason, especially its defining colonized people as primitive: this was not an invitation to participate. Intellectuals in the metropole did not generally expect to learn from the intellectuals of the periphery (except in the stylized situations discussed by research on “orientalism”). On the evidence of the texts of metropolitan sociology up to the present, not many of them did.

Conditions within the colonized world also shaped the forms of knowledge. A colonized society, as Balandier (1955) points out, is a society in crisis, facing desperate situations. Among them – familiar experiences across the colonized world – are epidemic disease, the destruction of institutions (ranging from governments to families), the seizure of land, the destruction of habitats and food supplies, the remaking of labour forces, the forced movement of populations, the re-structuring of gender relations and sexuality, the disruption of education, and powerful attacks on local religion. A

social catastrophe of that order is not likely to lead to a contemplative social science among indigenous people. Nor did colonies of settlement produce a settled intellectual life for the first century or two; indeed some (including Australia) became famously anti-intellectual.

Yet many intellectuals of the colonized world were dealing with the issues that sociologists addressed. As a notable example, I call attention to Sun Yat-sen's *Three Principles of the People* (*San Min Chu I*) (1927), a set of lectures that are, in a sense, Sun's final message to the Chinese people. They offer a brilliant overview of the world of imperialism – population movements, interventionist states, economic domination, imperial rivalry and war, and the disintegrating effect of all this on culture and politics in China. In developing his analysis and his proposals for the future, Sun deals with such sociological themes as social hierarchy, bureaucracy, cultural change, education, industrial organization, embodiment, and relations between society and the natural environment. On some issues, Sun seems ahead of sociological thought in the metropole at the time. The genre, however, is not that of a sociological treatise, but an urgent argument about the direction for nationalist politics.

Or consider the analysis of gender relations offered by Kartini in Java in the Dutch East Indies in 1899–1903 (Kartini 2005). Kartini also reflected on the relation between European and local culture, criticized the racism of the colonizers, and sought local reform and modernization. Her argument, unlike Sun's, focussed on the position of women. She developed a critique of the situation of women in Javanese Muslim society, and an agenda of change, centering on new educational institutions. The main genre of Kartini's writing was correspondence. Her letters were collected and published (and became famous) after her premature death.

As these two examples suggest, many intellectuals of the colonized world were actively engaged with the culture of the colonizers. Sun, for one, read metropolitan Marxist literature and offered an interesting critique of it; Kartini's correspondence (at least the published part of it) was exchanged with progressive intellectuals in the Netherlands. Others, however, did not, and tension developed around this. Al-Afghani, one of the most influential of modern Islamic thinkers, was sharply critical of the *ulama* in the 1880s for remaining stuck in traditional pedagogy and failing to adopt the colonizers' knowledge (al-Afghani 1968). That particular debate continued for the next hundred and thirty years.

One of the main tasks undertaken by intellectuals of the colonized world was to study why their societies had succumbed to invasion or economic domination. This was not an easy thing to do, unless one adopted the colonizer's point of view (where all too many explanations were available, from moral weakness to institutional primitivism). Al-Afghani understood religious culture as the key battlefield. The colonizers were bent on undermining Islam, and Islam was the necessary basis of resistance, yet religion had decayed. Al-Afghani saw the path to revival in recovering the rationalist and scientific tradition within Islam, and this too has proved an influential move.

In other parts of the world, the analysis might take a different shape. In colonies of settlement, the land was strategic. Accordingly, land rights for indigenous people

have become a political focus, and the struggle for land has long been an intellectual focus. It was, for instance, the centre of Plaatje's *Native Life in South Africa* (1916), in which religion hardly figured except as a subject for irony about the faith of the colonizers. This was a mixed-genre book that included the results of embattled fieldwork with displaced families, and in my view should be regarded as one of the true classics of world sociology.

Though the focus of analysis might differ from one part of the world to another (since the forms of imperialism varied), everywhere intellectuals had the task of contesting the abjection of colonized peoples. It is sometimes hard in the metropole to appreciate the ferocious and sustained condemnation of colonized peoples under imperialism, though this has been documented by historians (Kiernan 1969, 1982) – and was famously analyzed by Fanon, even before that. The racial hierarchies in Latin America after the wars of independence indicate how deeply entrenched such hierarchies became.

Cultural movements, such as *négritude* in literature, and “African philosophy”, have developed in response. Gandhi's strategy of resistance to the British empire in India re-validated Indian popular culture, especially popular religion, as no previous nationalism had managed to do (Nandy 1983). Kenyatta, astonishingly, contested abjection by adopting the strict method of ethnography: writing a book, *Facing Mount Kenya* (1938), that was both a fine anthropological monograph and a nationalist tract. Kenyatta criticized the colonizers' land grab and disruption of local culture, which was partially broken down by “the Western individualistic way of life”. He noted the imperialists' own inability to preserve the peace in Europe, and exhibited in his text a well-functioning traditional Gikuyu social order, as an answer to British disdain.

After decolonization, or in countries which had not been formally colonized, imperial rule was not at issue but cultural domination was. In Al-e Ahmad's (1962) account of “westoxication” in Iran, there is no formal sociology, but a good deal of acute observation, some of it based on fieldwork in the countryside, and all of it reflecting a long experience of writing social-realist literature. Al-e Ahmad works his observations up into a subtle social psychology of individual alienation and collective malaise. Though the religious context is very different, this seems to me to be written in a similar register to Paz's *Labyrinth of Solitude* (first edition 1950). In this famous text Paz meditates on the limits of the Mexican revolution, the imperfect incorporation of indigenous peasantry into the national culture, the difference from European and US culture, and, again, alienation in personal life. In Paz's later essay “The Other Mexico”, written after the 1968 Tlatelolco massacre, there is an angry critique of the ruling party, of development ideology, and of the corruption of language in the interest of the dominant class.

Paz's writing presupposes the situation of economic dependence which became the subject of Latin America's most celebrated contribution to social science. Prebisch's analysis of capitalism in the periphery, Cardoso and Faletto's *Dependency and Development in Latin America*, and the Marxist theorists of underdevelopment, are perhaps so well known that they do not need description here (for a lucid English-language re-

view see Kay 1989). Everything Burawoy could wish for in public sociology was here: debates carried out in a blaze of publicity, with intellectuals interacting with social movements and political forces, and the highest possible stakes in the world of practice. Looking back on this era, Garretón (2000) observes that sociology had the highest hopes, thinking it had found a unification of knowledge and the practice of social change. But this did not last; it was destroyed by the dictatorships (with US support), and by the triumph of neoliberalism. By the 1990s there was great difficulty in re-establishing a critical discourse about society.

Garretón's argument shows – as Cardoso and Faletto had done in different terms thirty years before – that there is no fixed status of postcolonial, dependent or peripheral society; rather, a complex and evolving social history. That the changes set up by colonization do not stop with independence is recently confirmed in the Pacific. Hau'ofa's *We Are the Ocean* (2008) is another demonstration of the way public sociology in the periphery crosses genres, since in his work it is mixed not only with literature but also with visual art. In his essay "The New South Pacific Society" Hau'ofa traces the gradual formation, across the inter-island distances, of an increasingly unified regional society. In this formation, the privileged groups of the different island countries, clustered around the postcolonial state, corporate businesses, and aid agencies, are coming together as a regional ruling class sharing a modernized international culture. Meanwhile indigenous culture is increasingly the preserve of the poor and powerless.

How to respond to these transformations is the issue everywhere, and there is no more agreement now than there was in al-Afghani's day. Broadly, the more optimistic are those who see the postcolonial subordination of the periphery in cultural or social-psychological terms. Al-e Ahmad sought an alliance of secular and religious oppositions; Hau'ofa responded by setting up an arts centre; Freire responded with an educational programme; and there are a great many others who have put their energy into educational, scientific or cultural development programmes. Those who have focussed on the material exploitation or backwardness of the periphery have had a harder time, since the CEPAL strategy of import replacement industrialization came to grief in the 1970s. Perhaps this debate too is opening again, around the industrial development of China and India; though so far it is economists rather than sociologists who have made the running (Sen 1999).

4. Towards polycentric sociology

The most obvious alternative to the global hegemony of metropolitan sociology is to assert the autonomy of local alternatives, yielding what might be called a mosaic epistemology. With this approach, sociological knowledge would consist of an array of distinct systems of concepts and data, grounded in local cultural traditions and local experience; in the best case, able to speak to each other through translations and epitomes. This is, more or less, the epistemology implied in the discussion about "indigenous sociology" launched by the ISA in the 1980s. Akiwowo's (1980, 1986)

argument for African perspectives in sociology, and his attempt to provide social theory generated from Yoruba oral poetry, is a notable example – one of the few attempts to show how indigenous sociology might work at the level of theory.

It is notable that few of the people who developed a public sociology around resistance to colonialism or postcolonial domination have adopted a mosaic epistemology. Arguments for connecting with, and using, the knowledge of the colonizers were made by figures as prominent as al-Afghani, Sun, Fanon, Shariati and, to the best of my knowledge, the whole of the Latin American debate about dependency. Al-Afghani, to take just one example, argued urgently for Muslims to learn from the West, criticising the rigid clerics who would not, and al-Afghani led the way himself into the use of new communication technologies.

Reasons why a mosaic epistemology cannot work have been explored particularly in the African debates around indigenous philosophy, from the 1940s to the 1980s. Without going into the detail of a complex and heated conflict, I am persuaded by Hountondji's argument that the idea of an autochthonous "African philosophy", retrieved from folk wisdom, is neither fully autochthonous nor philosophy (or at any rate, good philosophy). It is a representation by intellectuals that actually reproduces the colonizers' gaze on indigenous culture. It functions in the post-colonial world as ideology, often justifying the dominance of local elites, and offering a "philosophy in the third person" rather than accepting direct intellectual responsibility (Hountondji 1983, 2002).

It seems to me, in the light of these debates, that we cannot imagine a future for sociology on a mosaic model. But we cannot fall back on the default option of an endless extension of metropolitan hegemony, in the name of universal science. Many of those who have grappled with questions about the shape of world sociology seem to have arrived at this conclusion (e.g. Martin and Beittel 1998, Alatas 2006). Where do we go from it?

Central to the work of all of the intellectuals discussed in the previous section was something that has remained marginal in metropolitan sociology – the colonial conquest itself, and the cultural and intellectual encounters it has created. The responsibility accepted by those intellectuals was to make, out of these encounters, a response to colonialism and post-colonial domination. In the history of these responses, I believe, we will find the key resources for a polycentric world sociology that is not only culturally richer than metropolitan sociology, but can play a unique democratic role in a neoliberal world.

The field of sociology where this process has gone furthest, as far as I know, is gender research. Gender was an important theme in Comtean sociology, as well as in other cultural formations involved in imperialism (e.g. missionary ideology). It remained an issue in internalist sociology in the metropole (no less a figure than Parsons published papers on the subject in the 1940s and a book in 1956); and became a burning issue with the impact of Women's Liberation in the 1970s. The new feminism politicized sex role theory and generated theories of patriarchy, and rapidly became an international movement. The United Nations, declaring 1975 International

Women's Year and running world conferences through the International Decade for Women, created a very public arena for cross-cultural encounters; while feminist theory was also subjected to rigorous critique from Black women within the metropole and diasporic feminists from the periphery. The result, as Bulbeck (1998) and Mohanty (2003) show, has been an intense multi-centered debate in which the concepts of gender and patriarchy have been scrutinized and the ethnocentric assumptions of much metropolitan theorizing laid bare.

This debate has been an uncomfortable, even painful, process; but it is worth observing that it has not stopped gender analysis. As Mohanty emphasises, it has been possible to combine a strong recognition of difference with an emphasis on solidarity and common struggle. New lines of analysis, which have studied globalization as a gendered process, have been emerging. New forms of transnational feminist organizing do seem to be built around such understandings (Moghadam 2005). Gender analysis is still an intellectual force in the periphery. This was formally acknowledged by CODESRIA (Council for the Development of Social Science Research in Africa), which published *Engendering African Social Sciences* (Imam, Mama and Sow 1997), and continues to sponsor discussions of gender research, for instance launching a Gender Series in 2004, and publishing special issues of the *CODESRIA Bulletin* on gender themes (see no. 1, 2003; no. 1/2, 2006). Gender analysis has been one of social science's main contributions to understanding, and contesting, the HIV/AIDS epidemic, with its devastating impact in Africa and south Asia.

Moghadam's observation about emerging responses to globalization signals an issue of general importance to sociology. Sociologists in the metropole have recognized how neoliberal market ideology undermines, or even denies, recognition of the social (Smart 2003). Since we now live in a world where neoliberal agendas frame the policies of all major states, and where corporate control of the global economy has reached an unprecedented level, sociology as an intellectual project is at risk of severe marginalization. It is already, I believe, marginalized in policy discourses and in mass media, compared with the situation a generation ago. It is particularly under-represented in transnational policymaking arenas such as the OECD and the World Bank.

If this argument is broadly correct, then the "public sociology" advocated by Burawoy is not an option within the metropole, as assumed by many of Burawoy's US interlocutors (Clawson et al. 2007) – it is a necessity on a world scale. Neoliberal globalization itself pushes sociology into an oppositional position, since the very act of theorizing and researching social structures is an obstacle to the triumph of market ideology. If sociology is not to fade into a residual science researching those who sadly fail to "achieve" in a neoliberal world, it must connect with the energies of resistance and the intellectual critique of global domination.

Sociology has, I consider, something important to offer democratic movements and processes, both conceptually and in methods of collective self-understanding. If Comtean sociology classically embodied the colonial gaze on the colonized, contemporary sociology is in a position to gaze straight back, to articulate a democratic perspective on global power. And as Robinson (2006) argues for urban sociology, the di-

verse experience and multiple social forms of the periphery are a stronger base for social science than generalization from the metropole.

To do these jobs, sociology needs to speak internationally and cross-culturally. What Martin and Beittel (1998) call a “world-historical orientation” within a global sociological community, what Bulbeck (1998) calls a “world-traveller perspective”, are required. Mosaic epistemologies are simply not up to the job; yet a plurality of voices is needed. At such a time, debate within the metropole is not enough. Sociology from the periphery is strategic for the whole discipline, and it is essential to recognize the importance of the global periphery in the history of sociology.

References

- Akiwowo, Akinsola A. 1980. Sociology in Africa today. *Current Sociology*, vol. 28 no. 2, 1–73.
- 1986. Contributions to the sociology of knowledge from an African oral poetry. *International Sociology*, vol. 1 no. 4, 343–358.
- Al-Afghani, Sayyid Jamal ad-Din. 1968 [1881]. *An Islamic Response to Imperialism: Political and Religious Writings of Sayyid Jamal ad-Din “al-Afghani”*. Trans. Nikki R. Keddie and Hamid Algar. Berkeley, University of California Press.
- Alatas, Syed Hussein. 2006. The autonomous, the universal and the future of sociology. *Current Sociology*, vol. 54 no. 1, 7–23.
- Al-e Ahmad, Jalal. 1982 [1962]. *Gharbzadegi (Weststruckness)*. Translated by John Green and Ahmad Alizadeh. Lexington KY, Mazda Publishers.
- Anderson, Francis. 1912. *Sociology in Australia: A Plea for its Teaching*. Sydney, Angus & Robertson.
- Asad, Talal, ed. 1973. *Anthropology and the Colonial Encounter*. New York, Humanities Press.
- Baber, Zaheer. 2003. Provincial universalism: the landscape of knowledge production in an era of globalization. *Current Sociology*, vol. 51 no. 6, 615–623.
- Balandier, Georges. 1970 [1955]. *The Sociology of Black Africa: Social Dynamics in Central Africa*. London, André Deutsch.
- Balme, Jane and Sandra Bowdler. 2006. Spear and digging stick: the origin of gender and its implications for the colonization of new continents. *Journal of Social Archaeology*, vol. 6 no. 3, 379–401.
- Berman, Edward H. 1983. *The Influence of the Carnegie, Ford, and Rockefeller Foundations on American Foreign Policy: the Ideology of Philanthropy*. Albany, State University of New York Press.
- Bukharin, Nikolai. 1965 [1925]. *Historical Materialism: A System of Sociology*. New York, Russell & Russell.
- Bulbeck, Chilla. 1998. *Re-Orienting Western Feminisms: Women’s Diversity in a Postcolonial World*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Burawoy, Michael. 2005. For public sociology. *American Sociological Review*, vol. 70 no. 1.

- Cardoso, Fernando Henrique, and Enzo Faletto. 1979 [1971]. *Dependency and Development in Latin America*. Berkeley, University of California Press.
- Childe, Vere Gordon. 1960. *What Happened in History*. Revised edition, London, Parrish.
- Clawson, Dan, and six others. 2007. *Public Sociology: Fifteen Eminent Sociologists Debate Politics and the Profession in the Twenty-first Century*. Berkeley, University of California Press.
- Connell, Raewyn. 1997. Why is classical theory classical? *American Journal of Sociology*, vol. 102 no. 6, 1511–1157.
- , 2006. Northern theory: the political geography of general social theory. *Theory and Society*, vol. 35, 237–264.
- , 2007. *Southern Theory: The Global Dynamics of Knowledge in Social Science*. Sydney, Allen & Unwin; Cambridge, Polity Press.
- Garretón, Manuel Antonio. 2000. *La sociedad in que vivi(re)mos: Introducción sociológica al cambio de siglo*. Santiago, LOM.
- Hau'ofa, Epeli. 2008. *We Are the Ocean*. Honolulu, University of Hawai'i Press.
- Hountondji, Paulin J. 1983 [1976]. *African Philosophy: Myth and Reality*. Trans. H. Evans and J. Rée. London, Hutchinson.
- , 1995. Producing knowledge in Africa today. *African Studies Review*, vol. 38 no. 3, 1–10.
- , 2002. *The Struggle for Meaning: Reflections on Philosophy, Culture and Democracy in Africa*. Athens Ohio, Ohio University Press.
- Imam, Ayesha, Amina Mama and Fatou Sow, eds. 1997. *Engendering African Social Sciences*. Dakar, CODESRIA.
- Jolly, Margaret. 2008. The south in *Southern Theory*: Antipodean reflections on the Pacific. *Australian Humanities Review*, issue 44 (online).
- Kartini, Raden Adjeng. 2005. *On Feminism and Nationalism: Kartini's Letters to Stella Zeehandelaar, 1899–1903*. Clayton Vic., Monash University Press.
- Kay, Cristóbal. 1989. *Latin American Theories of Development and Underdevelopment*. London, Routledge.
- Kenyatta, Jomo. 1938. *Facing Mount Kenya: The Tribal Life of the Gikuyu*. London, Secker & Warburg.
- Kiernan, V. G. 1969. *The Lords of Human Kind: Black Man, Yellow Man, and White Man in an Age of Empire*. Boston, Little, Brown.
- , 1982. *European Empires from Conquest to Collapse, 1815–1960*. London, Fontana.
- Mannheim, Karl. 1940 [1935]. *Man and Society in an Age of Reconstruction*. London, Kegan Paul, Trench, Trubner.
- , 1951. *Freedom, Power and Democratic Planning*. London, Routledge & Kegan Paul.
- Martin, William G. and Mark Beittel. 1998. Toward a global sociology? Evaluating current conceptions, methods, and practices. *Sociological Quarterly*, vol. 39 no. 1, 139–161.

- Maunier, René. 1949 [1932]. *The Sociology of Colonies: An Introduction to the Study of Race Contact*. London, Routledge & Kegan Paul.
- Moghadam, Valentine M. 2005. *Globalizing Women: Transnational Feminist Networks*. Baltimore, Johns Hopkins University Press.
- Mohanty, Chandra Talpade. 2003. *Feminism Without Borders: Decolonizing Theory, Practicing Solidarity*. Durham, Duke University Press.
- Nandy, Ashis. 1983. *The Intimate Enemy: Loss and Recovery of Self under Colonialism*. New Delhi, Oxford University Press.
- Paz, Octavio. 1990 [1950]. *The Labyrinth of Solitude*. Enlarged edition. London, Penguin.
- Plaatje, Sol. T. 1982 [1916]. *Native Life in South Africa: Before and since the European war and the Boer rebellion*. New edition, Braamfontein, Ravan Press.
- Robinson, Jennifer. 2006. *Ordinary Cities: Between Modernity and Development*. London, Routledge.
- Sen, Amartya. 1999. *Development as Freedom*. Oxford, Oxford University Press.
- Shariati, Ali. 1986. *What Is to be Done? The Enlightened Thinkers and an Islamic Renaissance*. Ed. Farhang Rajaee. Houston, Institute for Research and Islamic Studies.
- Slater, David. 2004. *Geopolitics and the Post-colonial: Rethinking North-South Relations*. Malden, Blackwell Publishing.
- Smart, Barry. 2003. *Economy, Culture and Society: A Sociological Critique of Neo-Liberalism*. Buckingham, Open University Press.
- Sun Yat-sen. 1975 [1927] *San Min Chu I: The Three Principles of the People*. Trans. Frank W. Price, ed. L. T. Chen. New York, Da Capo Press.
- Yeo, Eileen Janes. 1996. *The Contest for Social Science: Relations and Representations of Gender and Class*. London, Rivers Oram Press.

Författarpresentation

Raewyn Connell är professor vid University of Sydney och ledamot av Australiens Academy of Social Sciences. Hennes senaste bok är *Southern Theory* (2007) och mest översatt av hennes många inflytelserika böcker är *Maskuliniteter* (1995, på svenska 1999/2008). På svenska finns även *Om Genus* (2003/2009).

Svart pedagogik inom högskolevärlden

Inducerad otillräcklighet bland lärarkåren ökar möjligen produktiviteten men hotar medborgarskapet

Rolf Å. Gustafsson

Akademi för hållbar samhälls- och teknikutveckling, Mälardalens högskola

En marknadsorganiserad offentlig sektor

Under hela 1990-talet uttryckte inte minst finansdepartementets ESO-grupp (expertgruppen för studier i offentlig ekonomi) missnöje med den låga produktivitet och den bristande kvalitet som läkare, sjuksköterskor, förskolelärare och liknande personal-kategorier ansågs åstadkomma. Detta uttrycktes i statliga utredningar, policyformuleringar och en mängd konferenser runt om i landet.

Nu riktas intresset mot adjunkter, doktorander, lektorer och professorer vid våra högskolor och universitet. Diagnosen och behandlingen känns igen: Omvandlings-trycket ökas genom nya modeller för ekonomistyrning, kvalitetsuppföljning och kundorientering. Och på samma sätt som för andra offentligt anställda är det universitets- och högskolepersonalens byråkratiska inställning som framställs som en del av problemet. I en retorik som konstrueras med marknaden som mall framstår både professionella fora och fackliga organisationer som motståndsfickor för en gammaldags bildningskonservatism, en självgod elitism eller som ”kravmaskiner”. Fri akademisk dialog – som i bästa fall bär fram en kreativ blandning av ömsesidighet, onyttig nyfikenhet och kritik – framställs som förlegat och för dyr och skall ersättas av de mål som politico-experterna enats om. Det som inte passar in i bilden av hur ett företag antas fungera på sin marknad definieras som förlegat. Och allt skall vara på engelska för att vara ”konkurrenskraftigt” och därmed ha ett värde.

Svart pedagogik

I nutida samhällen organiseras samspel i stor utsträckning via ”inre” maktutövning som påverkar människors situationsuppfattningar, känslor och kunskaper. Det finns en mängd samhällsvetenskapliga analyser som försökt fånga detta fenomen med delvis överlappande, delvis åtskilda utgångspunkter. Jürgen Habermas talar om ”*det strategiska handlandets kolonisering av livsvärlden*” via systemen ekonomi och politik. De ömsesidiga kommunikativa handlingar som möjliggör meningsfullt samarbete ersätts av ett strategiskt spel där allt fler behandlar medmänniskorna som medel för att nå egen framgång. Michel Foucault och många med honom har undersökt hur ”*governmentality*” sprider sig i nutida samhällen – allt fler verksamheter genomsyras av maktbärande teknologier varigenom mänskliga subjekt konstitueras på ett sådant sätt att de inom givna ramar gör rätt saker i överhetens och systemets perspektiv. Och Nicolas Rose analyserar

”den avancerade liberalismen” och dess förmåga att skapa ”subjektpositioner” där människor själva genom synbarligen fria val underkastar sig marknadens logik via socialpsykologiska och diskursiva mekanismer. Axel Honneth talar om hur *kränkningar av olika slag urholkar den självkänsla vi alla behöver* och vad som händer när identitetens sociala fundament rycks undan för dem vars bidrag till samhällsgemenskapen förtigs eller inte erkänns av en ojämlig och samtidigt endimensionell ekonomisk omgivning.

Genom att skuldbelägga personalen – genom att på olika sätt ge intryck av att låg produktivitet och annat som kan framställas som problematiskt är en följd av tillkortakommanden hos underställd personal – kan nya organisationsmodeller förankras bland ”utförarna”. Den springande punkten i nutida organisationsförändringars svarta pedagogik är en paradoxalt verkande diskursiv konstruktion som omvandlar tvivelaktiga och oprövade organisationsmodeller så att de framstår som den enda vägen ut ur det hot mot personalens självuppfattning som modellen själv genererar: ”Om du inte ansluter dig till de nya idéerna är du antingen inte tillräckligt krismedveten eller så försöker du bara skylla ifrån dig!” Här kommer några indikationer på att detta skulle kunna vara en viktig aspekt på vad som nu sker i universitets- och högskolevärlden:

Talet om anställningsbarheten

Det osäkra arbetsmarknadsvärdet i konstnärliga, samhällsvetenskapliga och humanistiska utbildningar har diskuterats i många år. Att en del av poängen med högre utbildning och forskning är att de nya generationerna inte riktigt ska ”passa in” – vare sig på givna marknader eller i etablerade byråkratier – verkar dock ha fallit i glömska. Alla medborgare har egentligen rätt till offentligt finansierad utbildning. Enbart intellektuell förmåga och personligt engagemang skall vara avgörande, utan att någon sneglar på var och ens betalningsförmåga eller potential som vinstmotor. Både i princip och som praktik är en sådan medborgerlig rättighet utesluten inom marknadsdriven verksamhet. På en marknad betraktas som bekant sådana frizoner från ekonomisk tävlan som ett otillbörligt och ineffektivt byråkratiskt ingrepp. I dag åläggs dock högskole- och universitetslärare att både *framställa* sina utbildningar som ledande till ”ökad anställningsbarhet” och att *realisera* detta.

Det säger sig självt att det är nära nog omöjligt att ange hur detta skall gå till annat än när de gäller sådana verksamheter där det råder brist på kvalificerad arbetskraft och där kvalifikationerna dessutom går att precisera (eller fastställts i lagar och förordningar): Läkare, sjuksköterskor, civilingenjörer, poliser, piloter osv. När fokus ligger på att med hög produktivitet göra en läkarstudent eller en polisaspirant till en anställningsbar läkare respektive polis riskerar allt som inte direkt har med yrkesutövningen att skalas bort ur utbildningen.

Även när det gäller det arbetsmarknadsfokuserade samhällets vinnare – de anställningsbara – inställer sig dock frågan: Vem vill ha poliser, läkare och sjuksköterskor som saknar förmåga till överblick, kritiskt tänkande och en kreativitet som enbart handlar om att uppnå givna mål på mest effektiva sätt? I det fall medborgare i verksamheter av olika slag inte kan reflektera och kommunicera bortom de uppgifter som

en arbetsgivare ålägger sina anställda så reduceras medborgarens värde och förmåga till den arbetskraft han/hon bär på. Och efterfrågan på arbetskraft varierar som bekant betydligt med de ekonomiska konjunkturernas upp- och nedgångar.

Formeln för den svarta pedagogik varigenom denna ogenomtänkta och ogenomförbara fokusering på anställningsbarhet fortplantas in lärarkårens självuppfattning lyder som följer: ”Du skall inte gå omkring och tro att du är det kritiska tänkandets, kreativitetens och den intellektuella lustens statsunderstödda företrädare här på jorden. Du skall som ansvarsfull statstjänsteman se till att studenternas behov av försörjning som lönearbetare säkras. Medborgarrollen får var och en hädanefter sköta själv. Om du som lärare inte klarar av den här uppgiften; – ja, då har du själv misslyckats med att bli anställningsbar.”

Talet om den pedagogiska meritportföljen

Idag utformas och distribueras i växande utsträckning olika modeller för hur lärare skall sammanställa sin ”pedagogiska meritportfölj”. Av en sådan skall det framgå *hur* vi lär ut (inte primärt vad vi lär ut eller om det är värt att veta) och ledningen är mycket tydlig; portföljen kommer att spela en allt större roll för karriär och löneutveckling. Genom policydokument och instruktioner hävdas det genomgående att en bra pedagog, i likhet med vilken servicearbetare som helst, måste vilja ha nöjda avnämare. Ibland smyger sig också ordet ”kund” in i bilden. Kvalitetsexperter inpräntar vikten av ha klart för sig att lärare ytterst arbetar för studenten/”kunden”. Genom långa utläggningar om ”vem vi ytterst arbetar för” antyder texterna att många lärare inte insett detta och att man nu får hjälp med denna insikt via de pedagogiska meritportföljerna.

Vid närmare eftertanke är dock diagnos och behandling genuint osäker: Hur vet vi att dålig pedagogik är ett så centralt problem att den omfattande satsningen på pedagogisk kvalitetssäkring är berättigad? Är man en dålig pedagog om studenten inte blir mer anställningsbar efter en genomgången kurs? En tankefigur som den enskilde läraren får svårt att värja sig mot växer fram:

”Många lärare har inte ansträngt sig tillräckligt i pedagogiska avseenden. Delvis därför att de inte ens tagit lärarrollens syfte på allvar. Du kan mycket väl vara en av dem och har därför anledning att känna oro. För att kunna jämföra dig själv med andra måste du nu skapa en pedagogisk meritportfölj, som din arbetsgivare kommer att lägga till grund för lönesättning och befordran. Tycker du inte om den här idén så måste det antingen bero på att du är en dålig pedagog eller så har du inte ens fattat varför du jobbar som lärare.”

Talet om internationellt konkurrenskraftig spetsforskningskompetens

Många som tidigare haft sin identitet som ”forskare och lärare” har idag omvandlats till ”administratörer och lärare”. Ledningens uttalade ambitioner att vidga uppgifterna och meriteringsgrunderna till att också omfatta pedagogisk förmåga och genomförande av ” tredje uppgiften” – att samverka med näringsliv och offentliga organisa-

tioner – medför att personalen idag har betydligt fler och sammansatta ålägganden än för tio-femton år sedan. Samtidigt har varje lärare betydligt fler studenter eftersom 1990-talets produktivitetsaxiom för den offentliga sektorn nu även gäller högskolevärlden: ”Mer och bättre” utan ökade kostnader innebär definitionsmässigt ökad produktivitet och politico-expertisen har ”satt ner foten” och förklarat att så skall det bli! En konsekvens är att tiden för egen forskning i tjänsten kraftigt minskat. Detta framgår i formell klartext i arbetstidsavtalen och vem som helst kan fråga lärarna och forskarna själva för att få illustrationer av hur situationen ser ut i praktiken.

I den forskningspolitiska retoriken uttalas dock samtidigt allt tydligare krav på att lärarna skall eftersträva att skaffa sig ”internationellt konkurrenskraftig spetskompetens”. Ett grundläggande empiriskt faktum är då värt att lägga märke till. Cirka fem procent av samtliga ansökningar till Riksbankens jubileumsfond (en av de viktigaste forskningsfinansierarna på det samhällsvetenskapliga-humanistiska forskningsfältet) kan räkna med att erhålla anslag. Andra siffror skulle kunna åberopas, men slutsatsen är klar och entydig. Den överväldigande majoriteten av alla som åläggs delta i tävlingen om forskningsanslag kommer med obönhörlig logik att bli förlorare. Då skall man komma ihåg att detta i stort sett är den enda vägen till finansiering. Bortsett från de forskningspolitiska för- och nackdelarna med den nya ansökningskulturen, så hotar situationen den enskilde forskarens identitet. Den följer ett för självuppfattningen lika tärande mönster som skisserats tidigare:

”Du är en fullvärdig yrkesmänniska enbart om du lyckas genomföra tre svåra uppgifter samtidigt. När det gäller forskningsexcellensen är det ordnat så att du måste uppnå denna i en konkurrens där 95 procent blir förlorare. Gillar du inte det här systemet så är du antingen en av förlorarna med behov av att skyla över ditt eget misslyckande eller så har du inte förstått att det yppersta enbart kan produceras under tävlingliknande förhållanden ungefär som i anbudskonkurrens.”

Vart tog frizonen för det akademiska samtalet vägen?

Grundproblemet är *inte* att lärare, forskare eller för den delen studenter åläggs fler arbetsuppgifter, att vi skall konkurrera med varandra, att vi får för lite pengar eller att vi har en lika ”tuff” arbetsmiljö som läkare, sjuksköterskor och förskolepersonal. Problemet är den svarta pedagogik som riskerar att tysta lärare, forskare och studenter i deras medborgerliga dialog och utveckling. Inte ens de framgångsrika kan vara säkra på sin position, eftersom de alltmer sammansatta kraven följs upp på individnivå genom politico-expertisens obönhörliga kvalitetssäkringssystem som konstruerats i syfte att upptäcka eftersläntrare och täppa till frizoner. De lärare som förlorar i anbudskonkurrensen om anslag blir till ett B-lag som berövats kärnan i sin forna yrkesidentitet och framstår som akademiker utan akademisk trovärdighet eftersom ställningen som oberoende intellektuell förlorats.

Den organisationsfilosofi som bär fram brådskan att ”anpassa”, ”effektivisera” och ”stärka konkurrenskraften” har många gemensamma drag med det paket av marknadsefterliknande organisationslösningar som införts inom främst vård och om-

sorg och som den numera omfattande kritiska litteraturen givit samlingsbeteckningen *new public management*. De empiriska effekterna av denna förändringsoffensiv är dock fortfarande efter 10–15 års omorganiseringar i stort sett okända. Ingen sansad bedömare skulle dock våga hävda att dessa reformer varit någon succé. Ens utifrån sina egna förutsättningar. Nu är den högsta mode bland högskolevärldens politico-expertis som riskerar att inducera en vida spridd känsla av otillräcklighet inom högskolevärlden, eftersom ju ett oändligt antal produktivetsproblem kan identifieras, när den ”globala arenan” utsetts till måttstock.

Endast några få procent kan per definition bli ”ledande i den internationella konkurrensen”. Vilken uppgift, yrkesidentitet och målsättning är rimlig för majoriteten av lärare, forskare och studenter? Den dag forskare och lärare vid universitet och högskolor primärt oroar sig för den egna – och studenternas – anställningsbarhet, produktivitet och konkurrensförmåga på olika marknader befinner vi oss på ett sluttande plan: *Universiteten skyddar och utvecklar inte längre medborgarskapet och dess frizoner från marknad och politisk överhet*. Våra högskolor och universitet reduceras till att bli en del av lönearbetets och den ekonomiska tillväxtens infrastruktur.

Författarpresentation

Rolf Å. Gustafsson är professor i sociologi vid Mälardalens högskola och har publicerat en rad artiklar och böcker om vårdens historia och välfärdsstatens pågående omvandling mot marknadsliknande organisationsformer.

Recensioner

Alain de Botton (2009) *Arbetets lust och leda*. Stockholm: Bromberg

Medan sociologin insjunkit i ett självreflexivt grubbel över hur den ska kunna nå ut till en större allmänhet så har utvecklingen mot mer av s.k. "public sociology" sedan länge florerat på akademiens bakgårdar. Som de flesta torde ha noterat behandlas sociologins klassiska frågor numera av en ytterst heterogen skara av frilansande journalister, politiker, managementteoretiker, livscoacher och andra förstasigpåare. Alain de Botton, som tidigare nöjt sig med att popularisera filosofiska och litteraturvetenskapliga teman, ger sig i *Arbetets lust och leda* i kast med en rad frågor som den professionella arbetssociologin uppenbarligen misslyckats med att få människor att reflektera över. Hur mycket vet vi om det arbete som möjliggör tonfiskens långa resa från Maldiverna till middagsbordet exempelvis? Hur kommer det sig att kexindustrins direktörer är mer intresserade av marknadsföringspsykologi än gastronomi? Hur kan någon välja att bli revisor? Och är det verkligen rimligt att tala om konstnärens måleri och lokalvårdarens städning som om båda dessa aktiviteter tillhörde ett och samma "arbete"? Att resa dessa frågor kan i sig anses vara en hedervärd insats för att lösa upp den arbetsalienation som "konsumtionssamhället" fortsätter att intensifiera. Den som förväntar sig något annat än antydningar och lösa hypoteser till svar har dock lite att hämta hos de Botton. Rika arbetsskildringar och stimulans till självreflexiv utvärdering av det egna arbetet gör likväl boken relevant för mer eller mindre arbetsinriktade sociologer.

Utöver inkräktandet på arbetssociologins teoretiska domän har de Botton anlagt en av arbetssociologins mest kära metodologier som han ibland uppblandar med uppenbar fiktion och utan minsta skrupler om validitet och generaliserbarhet låter ligga till grund för sin analys. Boken består av tio etnografier som var och en ger insyn i högst specialiserade former av arbetsliv. Vi får t.ex. ta del av raket teknikerns vardag, vi inbjuds till en vandring längs kraftledningarna med en pylonkonstruktör och vi följer med några flygplansstolsförsäljare på en luftfartsmässa. Dessa, särskilt för att komma från de Botton, mer deskriptiva än analytiska inblickar är rikt illustrerade av fotografen Richard Bakers svartvita bilder.

Trots en viss svaghet för språkliga piruetter och stundvis svällande scenariokonstruktioner är de Botton ej i första hand ute efter att ge en romantiserad bild av det liv som döljer sig i produktionssfärens mylla. Tvärtom är det en dyster och avskalad bild av arbetet som målas upp. Om det finns en röd tråd som knyter samman skildringarna så är det en genuin undran över vad meningen med allt detta arbete egentligen är? Tonen förblir dock naiv snarare än kritisk. Karriärrådgivarens ideologiska funktion på dagens individualiserade arbetsmarknad insinueras visserligen i de fräna beskrivningarna av seminarier där arbetslösa lär sig att de kan "flytta berg" och hur allt går "om bara viljan finns"; men senare i kapitlet är de Botton likväl indignerad över de otacksamma arbetsvillkor som karriärcoacher genomlider och den låga aktning som de åtnjuter i sin profession.

Mer entydigt arbetskritisk är han i kapitlet om revisorerna på Ernst & Youngs ingla-

sade Londonkontor. Hur kan någon få för sig att låna pengar för att lära sig om pengar och därefter ägna ett liv åt att arbeta med pengar? Den bekväma tillvaron bland excelark, meningslösa möten och tomma policyklichéer dissekeras elegant i all sin motsägelsefullhet och avslutas med en reflektion kring hur kontorsarbetet som institution har kaffet och alkoholen att tacka för sin överlevnad. På samma sätt hettar det till när en kaktillverkarens miljardomsättning kommer på tal. Utan omsvep påtalar de Botton det absurda i att hela människoliv kan tillägnas tjänsteposter som "Brand Supervision Coordinator, Sweet Biscuits" och hur märkligt det är att de mest meningslösa industrinäringarna tycks generera störst kapital.

Visst är det uppfriskande att någon törs ta itu med dessa fundamentala frågor om arbetets vara och mening. Här finns mycket att lära även för den inbitna arbetssociologen – inte vad det gäller substans utan i fråga om mod. Arbetslivsmiljöfrågorna, arbetslivets mångfald, arbetslöshetens betydelse för det allmänna hälsotillståndet och omfattningen av utmattningssyndrom inom offentlig sektor är exempel på sönderforskade ämnen som de Botton helt ignorerar i sin bok om det moderna arbetet – utan att det upplevs som särskilt störande. Inte heller kan jag misstycka till hans närmast arroganta nonchalerande av de sekellånga diskussioner som präglat sociologin sedan vetenskapen instiftades. Webers teori om den protestantiska etikens betydelse för kapitalismens framväxt omnämns som vore den en nykläckt idé som ännu inte hunnit problematiseras. På samma sätt reducerar de Botton bekymmerlöst arbetets idéhistoria till ett narrativ där de antika grekernas avsky inför arbetet, med renässansen antas övergå till en arbetsglorifiering som med protestantism och konsumism emanerar i dagens arbetsideologi. Även om akademikern lätt kan känna avundsamhet inför denna respektlösa ledighet motverkar ansatsen i sig det stötande i det hela: Meningen med den här typen av utåtriktad sociologi är nämligen inte att presentera litteraturstudier över oändliga tvistefrågor eller att nyansera redan avgränsade frågor till oigenkännlighet, utan att göra omvärlden en smula förståeligare för läsaren. Med det syftet kan pedagogisk klarhet och intresseväckande pregnans vara väl så viktigt som vetenskaplig stringens.

Som en bitterljuv och lättillgänglig panoramaöversikt över det moderna arbetslivet rekommenderas således *Arbetets lust och leda* för den som tröttnat på den professionella arbetssociologins rapportproduktion. Mest värdefull kan de Bottons bok å andra sidan vara som en sporre för att driva fram mer utåtriktad sociologi. Den här sortens betraktelser kan även alstras bakom universitets portar – och med långt mycket bättre kvalitet därtill!

Roland Paulsen, Sociologiska institutionen, Uppsala universitet

Dag Øistein Endsjø (2009) *Sex og religion. Fra jomfruball til hellig homosex*. Oslo: Universitetsforlaget

Själva titeln retar nyfikenheten. Sex och religion är två – inom modern terminologi och tanke – identitetskonstituerande markörer vars rötter korsas sedan lång tid tillbaka. Utan tvekan fyller temat såväl vetenskapliga tomrum som personliga behov i ett sekulärt sam-

hülle på väg att bli allt mer mångkulturellt, där religion inte längre är likalydande med (norsk) kristendom.

Bokens huvudsakliga ”grundidé” är enligt författaren att ”försöka identifiera de viktigaste och mest typiska aspekterna i det religiösa landskapet”, och samtidigt rikta blicken mot marginella, icke-representativa fenomen som påvisar alternativa sätt på vilka religion och sex kan kombineras och fungera korrigerande. Bokens två huvudkapitel, som återfinns i mitten av boken, fokuserar på det författaren kallar heterosex respektive homosex. De föregående kapitlen handlar om vad som är religiöst och inte (oklara gränser), om att sex är ett kulturellt konstruerat fenomen, om att frånvaro av sex är ett religiöst ideal särskilt inom kristendomen och delvis inom buddhismen, och om att ha sex med sig själv.

Kapitlet om heterosex visar att kravet på sexuell avhållsamhet – idén om att kyskhet för båda könen leder oss närmare det gudomliga – inte är absolut. Och sex, när det är tillåtit, begränsas till heteroäktenskapet. Det är dock bara inom kristendomen man redan tidigt verkar framhålla monogami, men monogamin gäller bara kvinnor i den bibliska utgångspunkten för judendom och kristendom. Den religiöst sanktionerade polygamin är ett bland flera exempel på hur olika regler gäller för kvinnor och män. För män var det enbart förbjudet att ha sex med gifta eller förlovade kvinnor, det var alltså männens heder som skulle skyddas, inte äktenskapet. Detta exemplifierar något allmänt; inom många religioner gäller så olika regler för kvinnor och män att man istället för att tala om heterosex bör hänvisa till *kvinnlig* respektive *manlig* heterosex vad gäller föreskrifter och förbud, konkluderar författaren.

Och vad beträffar ”homosex”: ”Förväntat, förpliktigt, fördömt” lyder svaret. Förhållningssätten har alltså skiftat. Inom buddhism, shintoism, och antik grekisk religion har hållningen varit *välsignad* – märk väl att detta gäller manligt samkönat sex – utan att samma mönster gäller idag. Och kapitlet handlar främst om *manligt* samkönat sex. De grekiska stadsstaterna med förhållanden mellan en äldre och en yngre manlig partner illustrerar något mer allmänt, anser författaren: Sex måste involvera en aktiv och en passiv part, och detta grundmönster får inte brytas. Aktiv betyder penetrerande, och endast aktiv/penetrerande sex räknas som sex. I enlighet med detta ansågs sex mellan kvinnor inte som sex. Och även om den traditionellt kristna hållningen till samkönat sex, särskilt mellan män, genomgående har varit *fördömande*, har det också funnits en marginell acceptans. Enligt Endsjo är och förblir dock den tydligaste tendensen att religionerna kämpar för att undertrycka de som älskar män (niskor) av samma kön.

Efter de två huvudkapitlen följer fem kortare kapitel som fokuserar på *förändring* över tid, och det första handlar om religiös sortering, särskilt sexrasism: Det görs skillnad mellan människor, det ska göras skillnad – och människor ska ges olika värde.

Det avslutande och sociologiskt sett mycket intressanta kapitlet ”Religionssexuella prioriteringar” undersöker hur föreskrifter och förbud faktiskt ned- och upprioriteras i relation till varandra. Författaren anser att de mer traditionella sexreglerna har nedprioriterats över tid: föräktenskapligt sex, skilsmässa, i någon grad samkönat sex. Med dessa stora förändringar hamnar religiösa ledare och institutioner i en komplicerad situation, och en huvudstrategi för att skapa överensstämmelse mellan religionssexuella riktlinjer och vad de troende faktiskt gör verkar vara att se genom fingrarna med missförhållanden (jfr. den

katolska kyrkans förhållningsätt till sexuella övergrepp mot barn och ungdomar).

Enligt författarens slutsatser fokuserar de två stabila religiösa sexreglerna framför allt på samkönat sex respektive religiösa förbud som reglerar kvinnors heterosexualitet.

Vilken sorts bok är "Sex og religion", författarens egna, explicita premisser ger inga andra ledtrådar än bokens neutrala "grundidé". Emellertid antyder formuleringar i de första kapitlen att reglering av sex är ett av de mest effektiva sätten att kontrollera det mänskliga samhället, samt begrepp som "det religionssexuella kontrolleringsprojektet" en reduktionistisk religionsförståelse, ett exempel på en sorts implicit men knappast oproblematiserad huvudpremiss som Endsjø tänker *ut från*. Författarens doxa?

Enligt min läsning tillhör boken ett norskt korståg. Kampen för att avpatologisera manlig homosexualitet kan vara ett nödvändigt korståg i en kontext där värdekonserverad kristen tro än idag gör det svårt att leva som homosexuell utan att betraktas som skamlös. Men jag efterfrågar ett tydligare syfte från författarens sida.

Och – manifest eller fackbok – analysen hade kunnat drivas betydligt längre om författaren sammanhållit sina analytiska huvudtrådar och utvecklat dem till ett tjockare analytiskt resonemang: fördömandet och välsignelsen av manligt samkönat sex respektive den religiösa skillnadsbehandlingen av kvinnlig och manlig sexualitet. Här hade författaren kunnat väva in resonemanget kring aktivt och passivt sex och dess sammankoppling med penetrering.

Detta skulle även ha bidragit till en bättre balans mellan analys och exempelsamling. Nu kan det vara svårt att se skogen, de typiska och atypiska mönstren, för alla exemplifierande träd. De oräkneliga exemplen, kombinerade med upprabblade procentuella fördelningar från undersökningar på kors och tvärs av tid, plats och kulturella kontexter, ger emellanåt känslan av en neutral lexikalisk uppslagsbok. Men detta motsägs dock av exempelurvalets tendens till "ju värre, desto bättre" i författarens krig mot hela traditioner.

Samtidigt ska författaren alltså skapa legitimitet för sitt egentliga syfte genom samma traditioner, i religionernas marginal. Detta gör han genom att behandla allt och alla som lika auktoritativa källor: heliga skriftliga källor, utsagor som tillskrivs religionernas upphovsmän, ledares och institutionella uttalanden, individuella utsagor från vem som helst; "de flesta", "många idag", "en utbredd synpunkt". När författaren sedan selektivt plockar från dessa källor så hittar han lätt det han söker. Den selektiva metoden kombineras förbluffande nog med en ganska fullbordad *fundamentalistisk* läsning. Under mina religionsstudier var Jesus och Paulus inte tillnärmelsevis lika lättfattliga och fogliga. Författaren plågas inte av tolkningens inarbetade problematik; väldigt ofta (när det finns användning för det) ges ett intryck av böckerna i bibeln som historiska dokument. Författaren framstår överhuvudtaget som blind för *kontexternas* betydelse för tolkningar; kan det vara den religionsfenomenologiska blicken som kastar skuggor?

Jag sympatiserar med författarens politiska syfte, men skulle vilja höra en mer ambitiös forskarröst. Som fackbok lämnar boken ett något otillräckligt intryck.

Eva Lundgren, Sociologiska institutionen, Uppsala universitet

Behrooz Ghamari-Tabrizi (2009) *Islam and dissent in Postrevolutionary Iran – Abdolkarim Soroush, Religious Politics and Democratic Reform*. London: I. B. Tauris 2008.

Några dagar in på det nya året 2010 publicerade fem prominenta politiska figurer från Iran ett kortfattat manifest för den ”gröna” reformrörelsen i landet. Manifestet kräver bland annat ett nyval där kandidaterna inte förhandsgodkänts av Väktarrådet, pressfrihet, samt förbud mot inblandning från säkerhetsstyrkor av olika slag i det politiska och ekonomiska livet.

En av undertecknarna, *Abdolkarim Soroush*, är en framstående religionsfilosof och vetenskapsteoretiker, som spelade en viktig roll för den ideologiska profilen för islamisterna som tog över snart efter revolutionen 1979 – särskilt i idékampen mot verkliga och påstådda marxistiska strömningar. Han är huvudperson i den amerikanske sociologen Behrooz Ghamari-Tabrizis bok ”Islam and dissent in Postrevolutionary Iran”. Soroush hade en omstridd roll i den ”kulturrevolution” som utlystes av landets ledare Khomeini sommaren 1980 och som kom att innebära ideologiska utrensningar och blodiga konfrontationer. Soroush hade då, som Ghamari-Tabrizi uttrycker det, blivit ”hovfilosof”, tack vare ”revolutionens segrande jakobiner”. Snart kom Soroush dock själv att falla i onåd. Han har successivt blivit mer kritisk till det teokratiska etablissemang, fundamentalistiska grupper har ofta stört hans föreläsningar, och han undervisar sedan 2000 utomlands. Soroush är därför en intressant tänkare att använda som röd tråd i en bok om det spänningsfyllda förhållandet mellan stat och religion efter en revolution som inte bara fejade bort den kungliga tronen, utan också ändrade förståelsen av islam som politisk kraft.

”The Iranian revolution was one of the first world historical events which directly challenged the foundational binaries of modernity, often constructed on mutually exclusive conceptions of the modern versus the traditional”, skriver Ghamari-Tabrizi. I boken försöker han därför förstå den postrevolutionära iranska statens förhållande till moderniteten *på dess egna premisser*.

Boken inleds med ett kapitel om modernitetens islamiska rötter och islamismens moderna rötter. Ghamari-Tabrizi visar hur synen på vilka strategier de rättrogn ska använda för att omvandla samhället har varierat i olika historiska kontexter i den muslimska världen. Det gäller också förhållningssättet till antikoloniala strävanden. Den iranska revolutionen banade en egen väg i det avseendet och Ghamari-Tabrizi skriver: ”[I]t nationalized an Islamist movement that had been characterized by an anti-nationalist ideology. What made the Iranian revolution distinct was the dialectic between its transnational rhetoric (Muslim *ummah*) and its nationalist manifestation.”

Den dialektiken är en av många problemställningar som skulle hanteras i skapandet av en ny grundlag för Iran efter shahens välde. Det kapitel där Ghamari-Tabrizi tar sig an denna process är bokens höjdpunkt. Han har gått till primärkällorna, framför allt noggranna protokoll från den församling som tillsattes sommaren 1979 för att bearbeta ett utkast. Resultatet är en fascinerande, upplysande och många gånger överraskande läsning. Som framgår av dokumenten var den konkreta roll som prästerskapet, *ruhaniyat*,

skulle spela, en öppen fråga och föremål för dragkamp och debatt. Och ledaren Khomeini själv var grundläggande skeptisk. Att Khomeini menade att de skriftlärda lagmännens styre, *velayat-e faqih*, var ett slags *idealtillstånd* betyder inte att han såg det som möjligt eller önskvärt att realisera detta omedelbart efter revolutionen. Ghamari-Tabrizi visar att den djupt pragmatiska Khomeini varken ansåg samhället eller prästerskapet vara redo att inträda i dessa roller. Han var därför inledningsvis positivt inställd till en lätt modifierad variant av ett grundlagsutkast som tagits fram av civila jurister, och som vilade tungt mot den franska femte republikens konstitution.

I processen kom dock grundlagen att etablera en säregen hybrid av republikanska och teokratiska institutioner, med gummiparagrafer som möjliggör de senares överhöghet över de förra. Det är möjligen ironiskt att en av dem som hårdast drev på för *velayat-e faqih* som princip i grundlagen var ayatollah Montazeri. Denne ayatollah (en titel för högstående rättslärda inom shia-islam) menade att omfamning av de republikanska maktodelningsprinciperna bottnade i dålig självkänsla inför västerländska tankeströmningar, och att det religiösa styret skulle vara den riktiga uttrycksmekanismen för folkviljan. Montazeri var länge den tänkte efterträdaren till Khomeini, men hamnade på kollisionkurs med denne, särskilt i samband med massavrättningen av politiska fångar 1988. Hans kritiska hållning – fortfarande på religiös grund – har spelat en viktig roll för reformrörelsen, och hans begravning i december 2009 utlöste nya protester.

Dubbelheten i den nya grundlagen kom sig av de politiska realiteterna. Grundlagen togs på ett forcerat sätt i en tid då den nya regimen mötte livshotande utmaningar som den svarade hårdhänt på. De inre motsättningarna i det islamistiska lägret, som konsoliderade sin makt under det tidiga 1980-talet, lever vidare i konstitutionen. Efter den obestridde, karismatiska och sammanhållande ledaren Khomeinis död 1989, har dessa motsättningar kunnat artikuleras tydligare i praktisk politik och diskussion.

Det är också främst efter 1989 som den ovannämnde Abdolkarim Soroush utvecklar sin *principiella* kritik av systemet – och därmed också givit viktiga bidrag till islamisk politisk filosofi. I grunden handlar det om en reformationsfilosofi som ifrågasätter den teokratiska statens ideologiska anspråk på att vara ensam, världslig bärare av religionens budskap. Soroush gör i själva verket en *distinktion* mellan ideologi och religion. Där ideologin uttrycker säkerhet och dogmatik, står religionen för det gåtfulla och mystiska. Islams ”slutgiltighet”, argumenterar Soroush, uttrycks inte i rigiditet, men tvärtom i att dess uppenbarelse ständigt upplevs av nya generationer. Det är en distinktion som transformerar *shari'a*, islams lagsamling, ”from a preconceived dogma into a continuously renewed and contested text”.

I Ghamari-Tabrizis bok får vi även en kort redogörelse för den åtskillnad som Soroush gör mellan två religiösa kategorier; *'arazi*, det kontingenta eller slumpmässiga, respektive *zati*, det substantiella eller essentiella. Det senare kan inte härledas från det förra. Koranens språkdräkt och profetens konkreta politiska och sociala beslut var till exempel kontingenta, historiskt beroende utfall. En ideologiserad, i betydelsen politiskt sanktionerad, tolkning av islam blir därmed *ogiltig*, ja, blasfemisk. Implikationerna för en statsbildning där det religiösa ledarskapet besitter politisk makt som de facto står över civil lag och demokratiska valprocedurer, är uppenbara. Därmed är vi också tillbaka i de so-

ciala konvulsioner som det iranska samhället genomgår i skrivande stund.

Islam and dissent... är en rik bok. Varje kapitel tar upp en mängd frågeställningar som skulle kunna utvecklas och diskuteras vidare. Boken kunde därför både ha varit kortare (mer inriktad på att förstå Soroush och dynamiken bakom hans filosofi) eller längre. Men författarens precisa, konceptrika språk gör att det inte blir ett störande problem. Boken är heller inte någon hyllningsskrift till Abdolkarim Soroush. Här finns ett explicit ifrågasättande av Soroushs försök att i efterhand tona ned sin betydelse i den blodiga kulturrevolutionen, liksom en kritik av hans i flera fall otydliga terminologi.

Ali Esbati, Oslo

Kerstin Lekare (2009) *Hot och handlingsstrategier. En komparativ studie av tre bostadsområden i Örebro*. Uppsala: Uppsala universitet.

I sin doktorsavhandling *Hot och handlingsstrategier: En komparativ studie av tre bostadsområden i Örebro* (2009) vill Kerstin Lekare diskutera och analysera begreppet hot samt systematisera de handlingsstrategier individer tillgriper i en hotfull situation. Lekares doktorsavhandling i sociologi studerar tre bostadsområden i Örebro; ett flerfamiljshusområde (Markbacken), ett villaområde (Östra Adolfsberg) och ett blandat område (Björkhaaga). I avhandlingen kombineras två intervjumaterial som insamlats åren 1991–1992 samt 1999 med uppgifter om demografiska data, statistisk över begångna brott 1997–1998, uppgifter om anmälda brott från år 1997 och 2000 samt tidningsartiklar ur Nerikes Allehanda. Det empiriska materialet är omfattande, vilket gör att avhandlingens presentation av bostadsområdena blir fyllig och levande.

Såsom Lekare inledningsvis påpekar i sin studie, är hot ett svårdefinierbart begrepp. I avhandlingen försöker Lekare bena ut begreppet och diskuterar hot i relation till hotfulla situationer, teorier om rollövertagande samt massmedia. Upplevelsen av hot undersöks också i relation till ett bostadsområdes karaktär utgående från Elias' och Scotsons studie *Etablerade och Outsiders* (1999). Lekare lyckas emellertid inte helt med systematiseringen av begreppet hot. Läsaren får exempelvis inga entydiga svar på frågor om huruvida Lekares beskrivning av begreppet hot skiljer sig från begreppet rädsla för brott, samt huruvida författaren anser att brottslighet och hot överhuvudtaget är relaterat. Diskussionen kring begreppet hot försvåras till en del även av att den föregår i två separata kapitel.

Lekares teoretiska utgångspunkter för en analys på aktörsnivån är främst Crozier och Friedbergs (1980) teori om spel samt begreppet ontologisk trygghet. Teorin om spel manifesterar sociala handlingar i form av spel mellan aktörer och förenar det strategiska – det man vill uppnå – med det interaktiva – handlingen som sker mellan parterna. Enligt teorin om spel *förhandlar* parterna i en situation fram vem som ska få maktövertaget. Genom att använda sig av denna teori för att studera hot vill Lekare studera varför det i förhand inte med säkerhet kan definieras vem som blir offer respektive gärningsman i en hotfull situation. Genom att använda Crozier och Friedbergs teori om spel (ibid.) vill Lekare motsätta sig en dominerande dikotom könsdiskurs som framställer kvinnor som

underordnade och män som överordnade. Hon vill även ifrågasätta de viktimologiska studier där offerrollen associeras med kvinnlighet. Lekarne menar att det är synnerligen angeläget att införa kvinnors aktörskap i viktimologiska studier. För läsaren känns Lekarers val av Crozier och Friedbergs spelteori angeläget och nytänkande. Teorivalet är i detta sammanhang ett viktigt försök att försöka nå utanför den, i många viktimologiska studier, rådande synen på kvinnor som det givna brottsoffret.

Lekarers tolkning av begreppet *ontologisk trygghet* relaterar till både Giddens' (1991) tolkning av begreppet och andra författare inom områden utanför sociologin såsom filosofi, alkoholforskning och familjeterapi. I avhandlingen tolkas begreppet såsom en identitet som sträcker över dåtid, nutid och framtid. Grunden för ontologisk trygghet finns i barnets grundläggande tillit till signifikanta andra. Lekarne kastar sig här modigt in i en diskussion om ontologisk trygghet, ytterligare ett svårtdefinierbart begrepp. Lekarne räds inte att använda Giddens' tolkning av begreppet som ett mycket konkret analysredskap, vilket jag ser enbart positivt. Jag ställer mig emellertid mer tveksam till att överhuvudtaget använda begreppet i denna studie. Lekarne kämpar med ett svårgripbart begrepp men resonemanget blir i detta skede på en tämligen *common sense*-nivå.

I avhandlingens tredje del relateras diskussionen till Lekarers begrepp *egen- och främmandebilder*. Begreppen egenbild och främmandebild fungerar mycket väl i sammanhanget och beskriver elegant hur de boende själva, respektive yttervärlden, ser på ett bostadsområde. Det som enligt Lekarne förenar Markbacken och Östra Adolfsberg är att det finns tydliga motsättningar mellan egen- och främmandebilden av områdena. Främmandebilden av Markbacken säger att det är ett ghetto eller ett slumområde, medan invånarnas egenbild är mer positivt nyanserad. Främmandebilden av Östra Adolfsberg beskriver området som snobbigt och fint medan de boende tycker det är socialt blandat. I Björkhaga finns det däremot inga stora skillnader mellan egen- och främmandebilder. I media, bland gemene man och bland Björkhagas invånare finns uppfattningen att Björkhaga är ett idylliskt medelklassområde. Lekarne utvecklar sedan diskussionen till hur moralisk ordning och problemtoleransnivå inverkar på individens upplevelse av hot. I diskussionen knyter författaren an till intervjupersonernas beskrivningar av de tre bostadsområdena på ett roligt sätt. Lekarne visar exempelvis hur intervjupersonerna kategoriserar områdets moraliska ordning utgående från de boendes val av gardinuppsättningar. I Markbacken skall de boende inte ha gardiner som täcker hela fönstret, inte heller skall man vara helt utan gardiner. Författaren anför även spännande diskussioner på mikronivån om hur nerdragna persienner samt stängda ytterdörrar likaledes uppfattas som markörer i den moraliska ordningen.

Ett av Kerstin Lekarers analysredskap är hennes egenkonstruerade typologi för handlingsstrategier. Hon presenterar fyra könsneutrala typer av strategier; omsorgstagande samhandling, kontrollerande samhandling, sorti och prevention. Omsorgstagande samhandling innebär att individens agerande går ut på att inte provocera den presumtiva gärningsmannen så att fara uppstår. Kontrollerande samhandling innebär att det presumtiva offret vill ta kontroll över situationen och relationen. Vid detta förhållningssätt är det tydligt att maktförhållandet *förhandlas* fram under den hotfulla situationen så att den ena parten får övertaget. Sorti innebär att individen försöker undvika en hotfull si-

tuation. Prevention betyder att det presumtiva offret försöker förebygga att en hotfull situation uppstår.

I sin analys av intervjumaterialet ser Lekare vissa tendenser i intervjupersonernas benägenhet att använda sig av specifika handlingsstrategier i en hotfull situation. Det finns ändå inga *specifika* mönster i hur de boende handlar vid hot i de olika bostadsområdena. I Markbacken och Östra Adolfsberg förefaller det som invånarna i högre grad skulle använda prevention och sorti vid hot. Invånarna i Björkhaga verkar använda omsorgstagande samhandling och kontrollerande samhandling i litet högre grad. Analysen på individnivå försvåras, såsom Lekare även själv påpekar vid ett flertal tillfällen, av att det empiriska intervjumaterialet som analysen bygger på är mycket litet till sin omfattning. Lekares analys på individnivån känns därför stundtals lite bräcklig.

På bostadsområdesnivå blir analysen emellertid mer stabil. I en jämförelse mellan Markbacken, Östra Adolfsberg och Björkhaga ser Lekare att de i övrigt kontrasterande bostadsområdena Markbacken och Östra Adolfsberg beträffande upplevelser av hot och handlingsstrategier är rätt *lika* varandra. Björkhaga uppvisar däremot helt egna, särskilda karaktäristika gällande handlingsstrategier och är inte en mellanform av de två andra områden såsom Lekare ursprungligen tänkt.

Kerstin Lekares upptäckt av Björkhagas unika karaktäristika avseende handlingsstrategier vid hot är också avhandlingens viktigaste bidrag till det forskningsfält som rör omgivningens inverkan på individens upplevelser av farofyllda situationer, hot och rädsla för brott. Det empiriska intervjumaterialet som författaren bygger sina slutledningar på har dock några år på nacken vilket gör att läsaren blir nyfiken på, huruvida Björkhaga *fortfarande* är unikt i detta hänseende. Har åren som gått gjort att området och invånarnas upplevelser förändrats? Jag ser fram emot en fortsättning på doktorsavhandlingen, där Kerstin Lekare med hjälp av avhandlingens teoretiska verktyg undersöker ett Björkhaga av årgång 2010.

Agneta Mallén, Sociologiska institutionen, Lunds universitet

Pierre Rosanvallon (2009) *Demokratien som problem*. Hägersten: Tankekraft

Filosofen Lars Gustafsson använde en gång demokratin som ett exempel på ett *poröst* begrepp, ett begrepp vars gränser tenderar att vara och förbli suddiga, som saknar en tydlig institutionaliserad avgränsning. Vi anser oss inte sällan kunna känna igen det icke-demokratiska, men har desto svårare att ange vad som egentligen utgör det demokratiska. Vi drar oss inte för att formulera fenomen likt terrorism, fundamentalism eller totalitarism i termer av det demokratiskas absoluta antiteser och behandlar dem såsom tämligen avgränsade anomalier i en generellt sett ofrånkomlig liberal-kapitalistisk politisk ordning. Risken är dock att ett ensidigt framhävande av demokratis *intrinsikala* värden döljer dess porositet och fördunklar det faktum att ”det demokratiskas antiteser” inte kan förstås avskilda från det demokratiska, med vilket de står i förbund både begreppsligt och socio-politisk.

Pierre Rosanvallon berör onekligen demokratins porösa karaktär i boken *Demokratin som problem* – en bok bestående av installationsföreläsningen vid Collège de France (2001) och texten ”Mot en filosofisk historia över det politiska” (2003) – där han beskriver demokratin som en svårbestämbar och ”problematisk lösning på projektet att etablera en politisk sammanslutning av fria varelser” (s. 19). Demokratin är inte ett själv-legitimerande, statiskt ideal, vars historia måste reduceras till ”en blockerad erfarenhet eller en förrådd utopi” (s. 20), utan ett problem vars lösning förblir öppen. Här framträder ett löfte om att vi kanhända förmår överbrygga resignationen inför demokratins desillusionering, tillsammans med en antydning om att det genuina politiska engagemangets möjlighet ingalunda gått förlorad.

För att förstå vad Rosanvallon menar behöver vi betrakta det perspektiv som han mejslar ut: *historien om det politiska*. ”Det politiska” definieras dels som ett *fält* i egenkap av den intersubjektivt erkända struktur där människors aktiviteter vävs samman, en struktur likafullt konstituerad genom dessa aktiviteter, dels som *arbete* i bemärkelsen av en process genom vilken ”de explicita eller implicita reglerna för vad samhällsmedlemmarna kan dela och uppnå” utvecklas (s. 16). Det politiska är inte det partipolitiska, utan handlar om den samhälleliga väven av trådar såsom ”makt och rätt, stat och nation, jämlikhet och rättvisa, identitet och skillnad, medborgarskap och civilitet”. Väsentligt är att det politiska, liksom det demokratiska, till sin form utgörs av en obestämbarhet och instabilitet. Rosanvallons föresats är nu att utifrån ett syntetiserande, historiskt perspektiv skapa en förståelse av den dialogiska rörelse mellan dåtid och nutid som format samtidens förståelse av det politiska. Detta är ingalunda trivialt eftersom samhällsforskningen, även om den ofta historiserar det förflutna, lätt försummar att historisera sin egen utgångspunkt.

Det politiskas utforskare beskrivs av Rosanvallon såsom rekonstruktörer av tidigare politiska erfarenheter, formandes en kunskap om både det historiska och om utforskaren själv. Denna hegelskt präglade förståelse av det historiska utmärker även visionen om en revidering av förhållandet mellan intellektuellt arbete och politiskt engagemang där kunskapen om samhället smälter samman med viljan att förändra det. Den filosofiska historien över det politiska klarlägger här det politiskas paradoxalitet och frilägger samhällets konstitutiva spänningsförhållande, framhävandes systemens sprickor och möjligheterna till strukturernas förändring – även om Rosanvallons historicistiska misskännande av det ontologiska enligt min mening gör att frågan om den genuina förändringens möjligheter inom diskursens slutna universum slutligen måste lämnas obesvarad.

Intressant är Rosanvallons kritik av den politiska sociologin såsom omåttligt fokuserad på det abstrakta och utopiska, en kritik som dock mister något av sin udd då inte heller Rosanvallon tycks kunna undfly det ”utopiska”. Men skulle vi inte kunna se det utopiska som den dilemmatiska *kärnan* i det politiska, där demokratin utgör dess primära gestalt? Demokratin är förvisso ett dilemma då den påvisar klyftan mellan samhällets normativitet och dess historiska erfarenhet, men mer avgörande genom att dagens syn på demokrati implicit underbyggs av en offergörandets diskurs. Demokratins baksida konstitueras genom att individen behöver konstrueras som offer – och neutraliseras såsom hot – för att tillskrivas en legitim röst. Annanheten kan endast tolereras och införlivas i det offentliga

när den kan subsumeras under omständigheternas herravälde, såsom ett offerskap som innebär en externalisering av det individuella ansvaret på yttre orsaker, med en autonomiförlust för det enskilda subjektet som följd. Här räcker det inte att liksom Rosanvallon se representationen som demokratins centrala problem, främst eftersom risken då är att vi återfaller i den utilitaristiska logiken enligt vilken det demokratiska är detsamma som att allas strävan efter sina behovs tillfredsställelse skall ges lika mycket utrymme på lika villkor. Denna logik är det demokratiskas dolda rasism: den egalitära principen (tanken om en ordning accepterad av alla) upprätthålls av antagandet att vi alla *egentligen* är lika, vilket inte sällan döljer att det handlar om en universalisering av den västerländska politiska erfarenheten. Kanske viktigare är att offergörandet qua *subjektiviserande* av den Andre ("även de är människor") innebär ett misskännande av den immanenta möjligheten till en genuin rekonceptualisering av den egna erfarenheten i mötet med den Andre. Detta misskännande är djupt dehumaniserande genom konstruktionen av det socio-politiska fältet i Inneslutna och Uteslutna, mellan de som *egentligen* är lika oss och de totala främlingarna, Giorgio Agambens *homini sacer*. För att återknytta till det utopiska är offergörandets diskurs blott ett skenbart humant sätt att handskas med den (liberal-kapitalistiska) demokratins vanmakt. Demokratins problem kan inte lösas genom homogeniseringen av de Uteslutna in i den rådande ordningen, utan genom en radikal rekonstitution av hela det socio-politiska och socio-ekonomiska rummet. Rosanvallons antyder nödvändigheten av rekonceptualisering, vilket dock också är det övergripande problemet: ett konceptuellt deskriptivt fokus ifråga om demokratiprincipens historia riskerar tyvärr att skymma både dess socio-materiella, likafullt som dess ideologiska, förutsättningar.

Avslutningsvis ter det sig inte orimligt, dock kanske välvilligt, att tolka Rosanvallon som att språket – inte blott såsom ett verktyg för att kategorisera våra koncept, utan även såsom den instans genom vilket deras dialektiska samspel kan uttrönas – bär på den immanenta möjligheten att kasta ljus över det politiskas konstitutiva paradoxer och "röja upp vägar i tystnaden" (s. 46) och därmed radikaliserar det intellektuella arbetet, att göra det till en emancipatorisk praktik. Insikten är ingalunda ny, men den behöver förvisso ständigt upprepas på nytt. Rosanvallons bok är en välkommen vägröjare, även om den enligt min mening emellanåt lämnar alltför mycket åt tystnaden.

Lennart E. H. Räterlinck, Mälardalens högskola

Den liberala utbildningen

– bredden som specialisering

Den marknadsekonomiska logiken inom universiteten och universitetssystemet, och dess konsekvenser, är något som tagits upp på dessa sidor förut. I nr 3 2009 diskuterar till exempel Mikael Carleheden om behovet av vetenskapliga allmänningar och hur nya uppgifter och ökad konkurrens kan påverka både vetenskapssamhället i stort och vetenskapliga förbund som Sociologförbundet. När betoningen i ökande grad läggs på sökta medel för att kunna forska och på anställningsbarhet och specialisering hotas både gemenskapen som sociologer har och sociologin som allmänintresse. Oavsett vad vi tycker om denna utveckling så gör vi vår del i den. Vi söker medel och specialiserar oss för att kunna fortsätta forska, vi skapar inom undervisningen förutom olika mer yrkesinriktade program till och med Sociologprogram där studenter läser i princip bara sociologi. Vi gör det för att vi inte har något val och vi tycker väl egentligen inte att det är så mycket till brott mot den liberala högre utbildningstradition som bland andra Martha Nussbaum försvarar i sin bok *Cultivating Humanity* (1997). Den liberala utbildningens målsättning är enligt Nussbaum att ”odla” mänsklighet, att ge kapacitet för självreflektion, kritiskt tänkande och att kunna se sig själv i andra och sin egen mänsklighet. Detta är ju vad sociologin handlar om för de flesta av oss. Samtidigt blir det ju mer problematiskt när vi själva blir allt smalare som sociologer, både på det individuella planet och som institutioner. Dessutom finns det intressanta och viktiga perspektiv inom både humaniora och andra samhällsvetenskaper som vi inte förmedlar till våra studenter.

De ökade kraven på arbetsmarknadsanknytning av utbildning och specialisering inom både utbildning och forskning sker över hela Europa. Även i USA finns de här kraven, men paradoxalt nog finns det även en stark tradition av det amerikanerna kallar liberal utbildning inom delar av den privata universitetssfären. Det rör sig om collegeutbildning inom en liberal arts tradition där själva idén är att ge en riktigt bra, bred och ickespecialiserad utbildning som gör att unga människor kan fatta välgrundade beslut om vad de skall specialisera sig på. Under fyra år måste studenterna läsa kurser från alla fakulteter (ofta inkluderande estetiska ämnen) och de specialiserar sig alltmer under de sista två åren. Detta leder till att studenterna tillåts att följa sin nyfikenhet på ett helt annat sätt än på svenska universitet och att de som har ekonomi som sitt huvudämne har läst sociologi och filosofi innan de kanske fortsätter med en MBA vid ett forskningsuniversitet.

Förutsättningen för att kunna bibehålla traditionen av liberal utbildning är naturligtvis ekonomiska muskler, och det är de college som redan har gott namn, stora bankkonton och generösa alumner som kan göra det konsekvent. Söktrycket för de främsta av dessa college är dock mycket stort, och den liberala utbildningen kan dra till sig inte bara extremt bra studenter utan också väldigt bra lärare. Dessa lockas kan-

ske inte framför allt av höga löner utan av goda studenter, den omväxlande miljön och möjligheten att bedriva undervisning på ett tillfredsställande sätt. Efter att själv under hösten ha undervisat på Davidson College i North Carolina kan jag säga att jag förstår dem. Jag har sällan haft en så rolig och givande arbetsuppgift som när jag undervisade en blandad grupp av fjärdeårs ekonomer, sociologer och religionsvetare. Det är uppenbart något speciellt att undervisa studenter som framförallt drivs av nyfikenhet och som inte tvekar att utmana sig själva eller sin lärare. Att dessutom vara en del av en sociologiinstitution som trots att den är mycket liten lyckas kombinera att vara högkvalitativ med att vara extremt varierad gör dessutom förvånansvärt nog att man känner sig än mer som sociolog.

Att överföra detta till svenska förhållanden är naturligtvis mycket svårt. En högkvalitativ liberal utbildning som de som tillhandahålls vid de högst rankade liberal arts colleges i USA kräver både mycket stora resurser och ett strängt urval av studenter som vi lätt skulle kunna känna inte passar oss. Vi är dessutom ganska inkörda på den specialisering vi drivits mot. Själv upplevde jag de studenter som hade andra ämnen som sitt huvudämne som fantastiska, men jag blev ofta lite frustrerad av dem som hade sociologi som sitt huvudämne. De senare var intelligent, hårt arbetande och engagerade men jag upplevde dem som lite grunda både teoretiskt och metodologiskt för att vara inne på sitt fjärde år. Någonstans förväntade jag mig programstudenten som inne på sitt fjärde år läst nästan sex terminer ren sociologi. Inte den breda studenten som läst biologisk introduktionskurs, nationalekonomi, konsthistoria och filosofi, och som får den riktiga specialiseringen först när hon/han går vidare till mastersutbildning vid ett forskningsuniversitet.

I och med övergången till Bologna-systemet med tre år (grundläggande nivå) plus två år (avancerad nivå) öppnades möjligheter till att på ett nytt sätt kombinera bredd med specialisering inom svensk högskola. Våldigt lite av det vi hittills har sett pekar på att skiftet leder mot mer av liberal utbildning, även om det finns undantag som jag tycker att det skall bli intressant att följa. Högskolan på Gotland försöker till exempel utveckla en variant av liberal utbildning där starkare fokus läggs på interaktionen mellan studenter och lärare och där programmen mjukas upp och utbildningen breddas. Det återstår att se om de kommer att lyckas bli ett svenskt liberal arts college med bredden som specialisering. Detta beror naturligtvis på tillgängliga resurser, studentacceptans, engagemanget hos lärarkåren men också på hur alla vi andra ser på vad högre utbildning skall vara.

Mattias Strandh
Styrelseledamot

Publicering

Sociologisk Forskning accepterar för eventuell publicering vetenskapliga artiklar på svenska (eller annat skandinaviskt språk). Tidskriften tillämpar ett *referee*-förfarande, vilket innebär att artiklar som publiceras i Sociologisk Forskning är bedömda av oberoende kollegor. Sociologisk Forskning accepterar för bedömning endast texter som inte tidigare varit publicerade och accepterar inte för bedömning manuskript som samtidigt erbjuds annan tidskrift eller som bedöms av förlag. Artikel-författare erhåller tre exemplar av det nummer där texten publiceras.

Artiklar

1. För bedömning accepteras endast manuskript som författaren anser färdiga för publicering. Redaktionen accepterar inte synopsis, utkast till artiklar eller i övrigt ofärdiga manuskript.
2. Manuskript – utformade på det sätt som här beskrivs – skickas som word-dokument med e-post till tidskriftens redaktör under adress: sociologiskforskning@soc.uu.se
3. Manuskript accepteras som förslag till korta artiklar, mellan 4 000 och 7 000 ord, eller som förslag till långa artiklar mellan 8 000 och 10 000 ord inklusive abstract/sammanfattning. Manuskriptet skall vara utskrivet med dubbelt radavstånd och försett med goda marginaler. Nytt stycke görs med indrag med tabulatoren. Manuskript på annat språk än skandinaviskt accepteras för bedömning endast om överenskommelse träffats med redaktören innan manuskriptet skickas till tidskriften.
4. Redaktionen sänder normalt varje artikel till två externa lektörer för bedömning varför författare inte får anges på artikelns första sida (eller på annat sätt framgå av texten). På förstasidan anges endast artikelns titel. På ett separat blad anges artikelns titel, antalet ord, författarnamn, akademisk titel, institution samt den adress och telefonnummer till (huvud-)författaren som redaktionen enklast använder.
5. Redaktionen förbehåller sig rätten att avvisa manuskript som bedöms att inte passa tidskriftens profil. Redaktionen ger inte heller råd eller kommentarer utöver de som erhålls från de av redaktionen anlitade externa bedömarna (i de fall manuskriptet bedömts vara av sådant intresse att det sänts till bedömare).
6. Manuskriptet skall innehålla en sammanfattning om cirka 150–175 ord på engelska (inklusive översättning av titeln till engelska) samt fem nyckelord (företrädesvis på engelska).
7. En kort författarpresentation (två rader) skall bifogas. Redaktionen förkortar utan samråd längre presentationer.

8. Fotnoter placeras på den sida där noten förekommer (inga slutnoter).
9. Tabeller och figurer skall vara infogade i den löpande texten och även skickas i separata filer i sitt ursprungliga program om det inte är word.
10. Litteraturhänvisningar i löpande text görs enligt följande: (Sontag 1977:35) alternativt Sontag (1977:35).

Referenser

Referenser utformas enligt följande:

Bok:

Pilgrim, D. & A. Rogers (1993) *A Sociology of Mental Health and Illness*. Buckingham: Open University Press.

Artikel:

Haavio-Mannila, E., J.P. Roos & O. Kontula (1996) "Repression, Revolution and Ambivalence: The Sexual Life of Three Generations", *Acta Sociologica* 39 (4):409–430.

Kapitel i bok:

Dryler, H. (1994) "Etablering av nya högskolor: Ett medel för minskad snedrekrytering?", 285–308 i R. Erikson, & J.O. Jonsson (red.) *Sorteringen i skolan*. Stockholm: Carlssons.

Recensioner

Recensioner av såväl sociologiska avhandlingar som annan litteratur (inklusive kurslitteratur) välkomnas och bedöms av redaktionen. En recension är på maximalt 1 000 ord. Ange författarens namn, bokens titel, utgivningsår, ISBN-nummer och förlag.

Replik

I syfte att bidra till en levande debatt finns möjlighet att kommentera texter publicerade i tidskriften. Omfånget är cirka 1 000 ord. Kommentarer ska skickas till redaktionen senast 30 dagar efter det att texten publicerats. Författaren till den text som kommenteras kommer – under förutsättning att kommentaren publiceras – att ges utrymme att svara.

POSTTIDNING B

Den kroppsliga differentieringens praktik:
Övervikt och nätdejting på intimitetens
marknad

Roland Paulsen

Från generell bild till individuellt ansikte:
Att hantera oförståelse och stereotyp
bemötande i fyra lågstatusyrken

Marita Flisbäck

Konsten att välja rätt spårvagn: En
studie av segregation, skolval och
unga människors studieplaner

Thomas Johansson och Nils Hammarén

Periphery and Metropole in the History
of Sociology

Raewyn Connell

Svart pedagogik inom högskolevärlden:
Inducerad otillräcklighet bland lärarkåren
ökar möjligen produktiviteten men hotar
medborgarskapet

Rolf Å. Gustafsson

Recensioner

Sociologförbundet har ordet

Avs.
Sociologisk Forskning
c/o Sociologiska institutionen
Uppsala universitet
Box 624
751 26 Uppsala